

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Siirtoväki sodan jaloissa

Sortavalaisen evakkoperheen hajaannus ja selviytyminen 1939—1949

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta
Historia- ja maantieteiden laitos
Suomen historian pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2022
Eeva Leinonen
Ohjaaja: Maria Lähteenmäki

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Eeva Leinonen

Opiskelijanumero: 242801

Tutkielman nimi: *Siirtoväki sodan jaloissa. Sortavalaisen evakkoperheen hajaannus ja selviytymien 1939–1949*

Tiedekunta/oppiaine: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Suomen historia
Sivumäärä: 115

Aika ja paikka: Toukokuu 2022, Joensuu

Ohjaaja: Professori Maria Lähteenmäki

Asiasanat: siirtoväki, perhe, selviytyminen, resilienssi

Pro gradu -tutkielma käsittelee karjalaisen siirtoväen selviytymistä Suomen viimeisten sotien 1939–1949 kontekstissa talvisodan syttymisestä jälleenrakennukseen ja elinolojen rauhoittumiseen perheen näkökulmasta. Tutkielmassa tarkastellaan tapaustutkimuksena olevan yhden perheen kautta hajaannusta, sodan seurauksia ja jälleenrakennusta yleisemminkin siirtolaisperheiden elämässä Siirtoväen huollon ja Walshin perheresilienssi-teorian viitekehyksessä. Tutkimustehtävänä on selvittää ja arvioida, millaiset tekijät ja toimijat vahvistivat tai heikensivät perheiden selviytymistä.

Tutkimustehtävään vastataan hyödyntämällä aikalaislähteitä eli asetettujen lakien ja viranomaismääräysten sekä eri-ikäisten karjalaiseen siirtoväkeen kuuluvien informanttien muistitietoa. Muistitieto koostuu sortavalaisen avioparin haastattelusta (1975) sekä Suomen Kirjallisuuden Seuran kolmesta muistitietokeruusta. Päämetodina käytetty sisällönanalyysi etenee teorian ja haastatteluaineiston ohjaamana, jolloin perheenjäsenten oma ääni ja heidän antamansa merkitykset korostuvat tarinamuotoisesti.

Johtopäätelminä voidaan esittää, että perheiden selviytymistä vahvistivat perheen koossapysyminen, terveys ja optimistinen asenne. Siirtoväkeä koskevat lait ja määräykset sekä viranomaisten ja järjestöjen toiminta turvasivat fyysistä selviytymistä, toimeentuloa ja perustarpeita. Selviytymistä heikensivät perheiden ja lähiverkoston hajoaminen, jatkuvat muutot sekä konfliktit kantaväestön kanssa. Perheissä vallinnut puhumattomuuden ja väkivallan ilmapiiri sekä aineellinen puute olivat haitallista etenkin kasvaville lapsille ja nuorille.

Sisältö

1	Siirtoväen selviytyminen kriisiaikana	4
1.1	Tutkimustehtävän esittely ja keskeiset käsitteet.....	7
1.2	Tutkijan positio ja muistitietotutkimuksen olemus	9
1.3	Aineistona haastattelut ja keräykset	11
1.4	Tutkimusperinne	14
2	Kotiseutu Laatokan Karjalassa	17
2.1	Sortavalan kaupunki ja maalaiskunta elinkeinoineen.....	19
2.2	Perheen merkitys ja tehtävät karjalaisella pientilalla	22
2.3	Vanhemmuuden iloja ja lapsuuden leikkiä	25
3	Evakkomatkat ja väestönsiirrot talvi- ja jatkosodan aikana.....	29
3.1	Ensimmäinen evakkomatka talvisodan syttyessä	32
3.2	Siirtoväen huollon toiminta ja tehtävät	39
3.3	Palaaminen kotiseudulle ja toinen evakkomatka	44
3.4	Uudelleensijoittaminen ja oman kodin rakentaminen	52
4	Sodan seurauksia yhteiskunnassa ja perhe-elämässä	60
4.1	Kohtaamisia ja konflikteja sodan ilmapiirissä	64
4.2	Siirtoväki kansakoulussa	68
4.3	Sota jatkui perheissä	71
4.4	Perheiden hajaannus ja lasten asema	77
5	Perheiden selviytyminen ja resilienssi	85
5.1	Perheresilienssin prosessiteoria Walshin mukaan.....	87
5.2	Siirtoväkiperheiden erilaisia selviytymiskeinoja	91
5.3	Tutkimuksen kulku ja tulokset	99
6	Johtopäätökset: ”Selviydettiin, kun oli pakko”	106
	Lähteet	108

1 Siirtoväen selviytyminen kriisiaikana

Suomi osallistui toiseen maailmansotaan ja suomalaiset ponnistelivat itsenäisyyden säilyttämiseksi kärsien sodasta ja sen seurauksista. Suomen sotien 1939–1944 ja alueluovutusten seurauksena yli 400 000 henkeä eli noin 11 prosenttia maan silloisesta väestöstä muutti kodeistaan ja asettui muualle Suomeen. Siirtoväestä suurin osa (406 080 henkeä) oli lähtöisin luovutetun Karjalan alueelta, mutta siirtoväkeä oli myös Petsamon, Sallan ja Kuusamon alueelta. Siirtoväellä tai siirtokarjalaisilla tarkoitetaan väestöä, joka siirrettiin pysyvästi kotiseudultaan erityisesti talvi- ja jatkosotien vuoksi.¹ Siirtoväki muodosti uuden suomalaisen yhteiskuntaryhmän, jonka tarpeista ja omaisuudesta huolehti Siirtoväen huolto. Siirtoväki oli majoitettava, muonitettava ja uudelleenasetuttava, mikä oli vaativa ja jättiläismäinen tehtävä.²

Enemmistö siirtoväestä oli lapsia ja nuoria, jotka syntyivät ja kasvoivat kriisiajan keskellä turvattomissa ja vaatimattomissa olosuhteissa. Heiltä vietiin oikeus kotiin ja kasvurauhaan. Sota-ajan kokemukset evakkomatkoilla, perheiden hajoaminen sekä lukuisat sijoitukset heijastuivat perheiden elämään, selviytymiseen ja hyvinvointiin.³ Äitien ja vastasyntyneiden kuolleisuus oli Pohjois- ja Itä-Suomessa kansainvälisesti mitattuna suurta, jopa kymmenen prosenttia. Eliniänodoten vuonna 1939 syntyneillä pojilla oli 53 ja tytöillä 59 vuotta, mikä oli Ruotsiin verrattuna noin kymmenen vuotta lyhyempi. Julkisen terveyden- ja soisaalihuollon tarve kasvoi, jolloin perustettiin uusia sairaaloita, neuvoloita ja orpokoteja. ”Hooverin rahalla” autettiin erityisesti odottavia äitejä ja lapsia. Tartuntataudit, kuten infektiot ja tuberkuloosi lisääntyivät ja laajamittaiset rokotukset aloitettiin. Heikkokuntoisia ja vakavasti

¹ Sallinen-Gimpl 1994, 12.

² Kekkonen 1940, 3–5.

³ Kuorsalo & Saloranta 2005, 7–8; 2010, 8.

sairaita sotalapsia lähetettiin Ruotsiin, jossa heidät tutkittiin ja heistä viidesosa sai sairaalahoitoa.⁴

Siirtoväellä tarkoitetaan väestöä tai sen osaa, joka sotatilalain (26.9.1930) mukaan tärkeiden yleisten etujen vaatiessa voidaan valtioneuvoston määräyksellä poistaa määrätystä alueelta sota-aikana ja heidän majoituksensa ja muonituksensa järjestävät kunnat valtion kustantamana. Siirtoväkeen kuuluivat sotatilalaissa pakkoevakuoidut ja sisäasiainministeriön kehotuksesta vapaaehtoisesti lähteneet, valtakunnan itärajan läheisyydessä asuvat, kuntien hoitolaitoksiin tai yksityiskoteihin sijoittamat henkilöt sekä siirtoväen lapset. Siirtoväki asui Neuvostoliitolle luovutetuilla tai vuokratuilla alueilla tai kotipaikka oli ollut alueella ennen hoitolaitokseen joutumista.⁵

Siirtoväki-käsitettä on käytetty vasta talvisodan ja ensimmäisen evakuoinnin jälkeen. Siihen kuuluivat sisäasiainministeriön suostumuksella vapaaehtoisesti asuinpaikaltaan lähteneet eli vuoden 1945 maahankintalain nojalla henkilöt, jotka olivat siirtyneet Neuvostoliitolle luovutetuilta tai vuokratuilla alueilta tai siirretty uuden rajavyöhykkeen läheltä.

Sanomalehdistössä kirjoitettiin syksyllä 1939 Puolan evakoista eli englannin evacuees, joka tarkoitti henkilöitä, jotka siirrettiin pois sotatoimialueen uhanalaisista osista muualle Suomeen.⁶ Evakko oli kansankielinen nimitys evakuoiduille, joista osa sai palata omiin koteihinsa. Evakko-sanaa käytettiin aikaisemmin haukkumasanana, mutta nykyisin merkitys on neutraali.⁷

Sota-aika oli kriisiaikaa, joka poikkesi normaalista arjesta. Kaaos ja epävarmuus vallitsivat, jolloin tulevaisuutta oli vaikea ennustaa ja hallita. Miehet olivat rintamalla siellä jossakin ja yhteydenpito katkeili. Työvelvollisuus koski kaikkia yli 15-vuotiaita, jotka eivät olleet

⁴ Laurent 2011, 322–343.

⁵ Kekkonen 1940, 3–11.

⁶ Raninen–Siiskonen 1999, 23–24.

⁷ Ahokas 2009, 11–12.

sodassa, mutta nuoremmat lapset auttoivat kotona. Väestöä määrättiin erilaisiin tehtäviin, joista osa oli vaarallisia ja pelottavia. Evakkomatkoille lähdettiin sekasorron ja väkivallan ilmapiirissä. Ihmiset pakenivat vihollista henkensä uhalla ja kestävykensä ääri rajoilla. Väestöä siirreltiin useaan otteeseen paikasta toiseen, jolloin lasten koulunkäynti keskeytyi. Osa lähti vapaaehtoisesti menetettyään työnsä tehtaassa tai laitoksessa. Kriisiaikana kaikki joutuivat oppimaan uusia taitoja, selviytymään ja hyödyntämään kokemaansa tilanteiden muuttuessa nopeasti.⁸

Siirtoväki ei ollut kulttuurisesti yhteneväinen ryhmä esimerkiksi uskonnon ja elinkeinojen suhteen, sillä heihin kuului ortodokseja, yrittäjiä ja muualta muuttaneita. Kohtaaminen kantaväestön kanssa ja sopeutuminen uuteen ja vieraaseen ympäristöön edellytti erilaisia taitoja ja asenteita puolin ja toisin. Tutkimusten ja kansainvälisen mittapuun mukaan siirtokarjalaisten sopeutuminen tapahtui ilman vakavia yhteiskunnallisia ongelmia. Heidät sijoitettiin pieninä ryhminä vähemmistöasemassa kantaväestön keskuuteen ja osa perheistä hajosi. Yksityisten ihmisten ja perheiden kärsimystä ja selviytymistä on kuitenkin vaikea mitata.⁹

Karjalaiset menettivät tutun kotiseutunsa, perheenjäseniä ja suuren osan omaisuudestaan ja aloittivat uuden elämän vieraalla paikkakunnalla. Hankittiin asunto, toimeentulo ja koulutus. Siirtoväen huolto ohjasi toimintaa yhdessä muiden viranomaisten kanssa. Osa lapsista lähetettiin sotalapsiksi Pohjoismaihin turvaan sodalta ja huutavan elintarvike- ja varustepulan vuoksi.¹⁰ Partisaanien hyökkäykset, eroon joutuminen omasta perheestä tai päätyminen internoiduksi hajottivat perheitä. Saksalaisten sotilaiden tai venäläisten sotavankien lasten ja kumppanien osa ei ollut helppo.¹¹

⁸ Kekkonen 1940, 35–45.

⁹ Sallinen-Gimpl 1994, 10–11.

¹⁰ Kekkonen 1941, Siirtoväen Huolto 1944.

¹¹ Kuorsalo & Saloranta 2010, 8–10; Lähteenmäki 1999, 16–20, 132.

1.1 Tutkimustehtävän esittely ja keskeiset käsitteet

Pro gradu -tutkielmassani tutkin ja arvioin sortavalaisen evakkoperheen selviytymistä Suomen sotien kontekstissa 1939–1949 osana siviilihistoriaa. Perheellä tarkoitan tässä yhteydessä ydinperhettä eli vanhempia ja biologisia lapsia. Tutkielmani keskittyy narratiiviseen muistitietoon ja kokemuksiin poikkeusaikana psykohistorian ja perhetutkimuksen näkökulmasta. Tutkimuskysymykseni ovat: Mitkä tekijät ja toimijat vahvistivat ja mitkä heikensivät perheen selviytymistä talvi- ja jatkosotien aikana sekä jälleenrakennusvaiheessa 1939–1949?

Tutkielmassani tarkastelen siirtoväen hajaannusta, väestönsiirtoja ja jälleenrakentamista perheen näkökulmasta. Selvitän sitä, mistä lähdettiin ja minne eri vaiheiden kautta päädyttiin. Millaista oli vuorovaikutus ja kohtaaminen toisten karjalaisten ja kantaväestön kanssa, kun oli pakko lähteä ja vastaanottaa. Entä millaiset ominaisuudet, toimintatavat tai yhteisöt kannattelivat perhettä ja mitkä tekijät mahdollistivat uuden kodin ja elinkeinon. Pohdin myös sitä, mitä sotien seuraukset ja sotalapsuus merkitsivät perheelle, ja millaisia seurauksia ne aiheuttivat perheiden elämään sekä millaisia vastoinkäymisiä tai hyvinvointia heikentäviä tekijöitä perhe kohtasi.

Tarkastelen karjalaisen siirtoväen vaiheita kronologisessa järjestyksessä talvisodan syttymisestä marraskuussa 1939 jälleenrakennukseen uudella kotipaikkakunnalla ja olosuhteiden vakiintumiseen. Pariisin rauha julistettiin 1947 musertavine rauhanehtoineen. Virallisesti Siirtoväen huollon toimintaa vähennettiin 1947 ja säännöstely päättyi 1949.¹² Maantieteellisesti keskityn Sortavalan seutuun ja sen lähipitäjiin Laatokan Karjalassa, koska Sortavalan maalaiskunta oli suurimpia evakuoitavia alueita väestöltään ja informanttien kotipaikkakunta. Sortavalan kaupunki ja maalaiskunta olivat vilkkaassa vuorovaikutuksessa keskenään.¹³ Tutkimukseeni sisältyvät Sortavalan seudun lisäksi Laatokan pohjoispuolen

¹² Keijo K. Kulha 2019, 182.

¹³ Kekkonen 1940, 19.

pitäjät Harlu, Suistamo ja Impilahti aineiston monipuolisuuden vuoksi. Aineisto keskittyy maaseudun pienviljelijäperheiden elämään, luterilaiseen maatalousväestöön ja sen elämäntapaan.¹⁴

Selviytyminen on laaja ja monitasoinen käsite, jota tarkastelen ja arvioin Siirtoväen huollon tehtävien sekä Froma Walshin perheresilienssin avainprosessien kautta. Walsh näkee ihmisen ja perheen biopsykososiaalisena kokonaisuutena. Vaikeuksista selviytyminen on vaikeuksien kestämistä ja voittamista vuorovaikutuksessa perheen ja sitä ympäröivien yhteisöjen ja yhteiskunnan kanssa.¹⁵ Tutkimukseni perustuu Siirtoväen huollon tehtävien muodostamaan kokonaisuuteen, jotka jaetaan fyysiseen, taloudelliseen, henkiseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen eli käytännössä evakuointiin, huoltoon, korvauksiin ja asuttamiseen.¹⁶

Siviilit kohtasivat erilaista väkivaltaa ja voimankäyttöä, menetyksiä ja epävarmuutta. Naisten ja isompien lasten piti huolehtia perheestä, karjasta ja tavaroista. Koko Suomen ja sen kansalaisten selviytyminen olivat koetuksella. Jatkosodan aikana suurin osa evakoista palasi takaisin kotiinsa Karjalaan, joka ei ollutkaan enää samanlainen kuin lähtiessä. Paluuseen, toiseen evakkomatkaan ja jälleenrakennukseen liittyi monenlaisia haasteita. Elämä jatkuvasti muuttuvissa olosuhteissa pula-ajan keskellä oli kuluttavaa ja stressaavaa, tietoa ei saatu ja yhteisöt hajosivat.

Fyysisellä ulottuvuudella tarkoitan yksilön perustarpeita, kuten asuntoa, ravitsemusta, hygieniaa ja terveydenhuoltoa. Psykkisiä ulottuvuuksia tarkastelen mielenterveyden, jaksamisen ja tunneilmaston näkökulmasta, johon liittyy perheenjäsenten voimavarat, mieliala ja tunteet vaikeassa elämäntilanteessa. Taloudellinen ulottuvuus sisältää perheen toimeentulon ja materiaaliset seikat, kuten irtaimen omaisuuden, karjan ja korvaukset.

¹⁴ Hämynen & Itkonen 2020.

¹⁵ Walsh 2016.

¹⁶ Kekkonen 1941.

Sosiaalinen ulottuvuus keskittyy yhteisöihin, naapureihin, sukulaisiin, toisiin evakoihin, viranomais- ja järjestötoimintaan sekä sotalapsiperheeseen Ruotsissa.

1.2 Tutkijan positio ja muistitietotutkimuksen olemus

Sain tietää sukulaisteni, jotka muodostavat avioparin, haastatteluaineiston olemassaolosta kolme vuotta sitten tehdessäni sukututkimusta. Halusin tehdä aiheesta tieteellisesti kestävästä tutkimuksesta sekä tallentaa kappaleen sukhistoriaa jälkipolville, koska omien sukujuurien ymmärtäminen on tärkeää yksilöiden identiteetin kehitykselle. Lauren ja Malinen (2021) painottavat artikkelissaan mikrohistoriallista arjen näkökulmaa sekä siviilien kokemuksia ja tunteita sotahistorian rinnalla. Heidän mielestään sota on ihmiskunnan suurimpia kriisejä, josta suomalaiset ovat edelleen kiinnostuneita. Vähemmistöjen, naisten ja lasten tarinaa pitää tuoda esiin, sillä ne ovat tutkimuksellisesti arvokkaita. Ne heijastavat oman aikansa kulttuurista ja yhteiskunnallista arvomaailmaa sekä ilmapiiriä.

Mikrohistoriallisen näkökulman mukaan tiettyä kylää tai perhettä ei tutkita vain niiden itsensä vuoksi, vaan näkökulmaa tarkennetaan yksityiskohtiin, jotta niiden kautta saadaan näkymiä laajempiin kokonaisuuksiin. Taustaan ja vallitsevaan kulttuuriin perehtymällä ehkäistään nykykäsitteiden mielivaltaista soveltamista, mutta resilienssi-käsite sopii tutkimukseen ajasta riippumatta. Suhteellisen suppea ja selvärajainen tutkimuskohde auttaa rakentamaan kokonaiskuvaa ja perhe on tärkeä tutkimusväline muutosten ja vallankäytön tutkimiseen.¹⁷

Nevalainen ja Sihvo tuovat esille näkökulman, jossa siirtokarjalaisten ja heidän jälkeläistensä historiallinen muisti vaarantuu. Toisen ja kolmannen polven siirtokarjalaiset eivät tiedosta juuriaan, mistä ja miten he ovat nykypäivään tulleet.¹⁸ Mielestäni omien

¹⁷ Häggman 1996, 70–71, 10–12.

¹⁸ Nevalainen ja Sihvo 1998, 9.

juurien ja sukuhistorian tuntemus on tärkeää identiteetin muodostumiselle ja suunnistamiselle elämässä. Omat sukulaiset ja historia voivat toimia esikuvana ja voimavarana. He ovat selviytyneet oman aikansa haasteista, joten minäkin voin löytää oman elämänpolkuni ja selvittää elämäni vastoinkäymisistä.

Häyrysen (2012) mukaan muistitieto ja narratologia ovat suosittua uudemman Karjala-tutkimuksen parissa, mutta haasteita riittää: *”Etenkin luovutetun alueen tutkija on yhä norsu posliinikaupassa yrittäessään välttää nationalismin ja evakkomuistojen painolastia luoviessaan eri tutkimustraditioiden välissä.”*¹⁹ Tyypillistä muistitiedolle ovat subjektiivisuus, monitieteisyys ja muistinvaraisuus. Vastatieto tuo esille piilossa olevia teemoja ja ihmisryhmiä, joiden kokemuksia ei ole tavoitettu virallisten dokumenttien tai tutkimuksen avulla. Muistitiedon ydin on toisessa tiedossa, joka painottaa mahdollisimman yksityiskohtaista, kokemuksellista ja paikantunutta tietoa sekä hiljaisessa tiedossa, joka painottaa elämistä vaikeissa olosuhteissa. Kertojalla on sellaista tietoa, mitä meillä ei ole, ja jota voimme oppia. Muistamisessa on tärkeää kyky hyväksyä ja hylätä kokemuksia, mikä edellyttää taitoa kuunnella ja lukea lähteitä.²⁰

Ville Kivimäki (2019) on määritellyt kokemusta seuraavasti: Kokemus on kommunikatiivisessa prosessissa kielellisesti jäsentynyt henkilökohtainen käsitys tapahtumasta, johon vaikuttavat aiemmat käsitykset, uskomukset, identiteetti ja sosiaalinen asema. Aikaisemmat kokemukset vaikuttavat yksilön käsitykseen mahdollisesta tulevaisuudesta. Tunteet ja keholliset aistimukset ovat keskeisessä asemassa kokemusten ja elämysten muistamisessa, liittyen fyysiseen tilaan, lapsuuteen tai perheeseen. Traumaattiset kokemukset ja erityisen järkyttävät tunnetilat voivat murtaa väkivaltaisesti yksilön identiteettiä, jolloin olemassaoloa arvioidaan uudelleen.²¹

¹⁹ Häyrynen 2012, 81.

²⁰ Fingerroos & Peltonen 2006, 8–20

²¹ Kivimäki 2019, 10–28.

Mc Adamsin elämäntarinoiden tutkimuksessa tapahtumiin liittyy tunne- ja arvolatauksia. Tutkijan tehtävä on löytää tarinoista uusia vivahteita ja yksityiskohtia, rakentaa tiettyjä teemoja ja käsitteitä ja pohtia tarinan luonnetta avain-, huippu- ja pohjakohtien avulla. Millainen kuva henkilöihahmoista muodostuu ja millaisia ovat hänen suhteensa toisiin ja itseen? Juoni kertoo tarinan etenemisestä ja lopputuloksesta. Onko kyseessä uhri-, sankari- vai selviytymistarina ja millainen sävy siihen liittyy, positiivinen vai pessimistinen? Käännetäänkö vastoinkäymiset voitoksi vai musertuuko henkilö? Tutkijan on mietittävä, kenen totuutta etsitään, evakon, perheen, vai viranomaisten?²²

Evakkokertomukset muokkaantuvat ja rakentuvat keskusteluissa ollen samaan aikaan yksilöllisiä ja yhteisöllisiä. Muistojen muodostumisessa tunteet, keho ja kieli ovat mukana.²³ Tiedostan oman asemani suvun jäsenenä, mutta täydellistä objektiivisuutta on mahdotonta saavuttaa. Muistitiedon käsittelyssä on useita ongelmia. Sukulaiseni olivat haastattelua tehdessä iäkkäitä ja sotakokemuksista on kulunut aikaa. Eettinen tutkimus kunnioittaa ihmisten ominaislaatua ja ääntä. Kertomuksen on oltava riittävän mielenkiintoinen tai merkityksellinen, mutta ei liian arkaluonteinen. Oman elämäntarinan kertominen on arvokasta, mutta samalla haavoittuvaa, kun omaa sisintä avataan toisille.

1.3 Aineistona haastattelut ja keräykset

Tutkielmani ensisijaisena aineistona ovat sortavalaisen avioparin muistelmat perheen kokemuksista Suomen viimeisten sotien aikana ja jälleenrakentamisesta sekä Suomen Kirjallisuuden Seuran arkistokokoelmat kolmesta muistitietokeräyksestä. Laajemman kontekstin ja kehysaineiston muodostavat viranomaisten ja järjestöjen toiminta sekä asenteet, jotka ilmenevät esimerkiksi evakuointimääräyksissä, siirtoväenhuollon ohjeistuksissa, säännöstelyssä ja asutus- ja korvauslaissa.

²² Hänninen 2018, 196–203.

²³ Ahokas 2009, 16–19.

Seuraan sortavalaisen avioparin ja heidän lastensa evakkomatkaa ensimmäiselle sijoituspaikkakunnalle ja takaisin Karjalaan, toiselle sijoituspaikkakunnalle ja lopulliselle kotipaikkakunnalle. Osa perheenjäsenistä lähetettiin Ruotsiin sotalapsiksi ja perheen isä oli rintamalla tai työssä. Sukulaisperheestäni käytän pseudonimiä Anni ja Paavo. Paikannimet ovat aitoja. Analysoin siirtokarjalaisen avioparin haastattelua vuodelta 1975, joka on taltioitu Oulun yliopiston arkistoon. Suomen kielen opiskelija on haastatellut heitä Karjalan murretutkimuksessa noin kaksi tuntia evakkomatkosta ja elämästä Sortavalassa.

Haastateltavat ovat jo edesmenneet. Rajaan aineistosta pois haastateltavien muistelua karjalaisesta kyläperinteestä, elämänkaaritapahtumista ja sukujuhlista, koska ne liittyvät folkloristiikkaan. En ole itse haastattelua tehnyt, joten en ole esittänyt kysymyksiä ja tarkentavia kysymyksiä tai käynyt vuoropuhelua informanttien kanssa. Haastattelu on tehty ensisijaisesti murretutkimusta varten, joten en ole voinut vaikuttaa aineiston sisältöön vaan ”hyödynnän sieltä mitä saan”.

Olen valikoinut neljästä muistitietokeräyksestä 15 informanttia eli neljä miestä ja 11 naista teorian ja haastatteluaineiston ohjaamana. Karjalaisen heimoseura ry:n *Evakkomatka muistitieto* on kerätty 1951–1952 ja käsittelen siinä viiden henkilön muistitietoa. *Evakkotyön tarina*-muistitietokeruusta (1999) olen valikoinut kaksi naista ja *Evakkopojan tarina* (2000) yhden miehen. *Perheissä jatkunut sota*-muistitietokeruusta (2015–2016) on mukana kuusi henkilöä. Vertaisaineisto muodostuu pääosin Sortavalasta tai sen lähipitäjistä kotoisin olevien henkilöiden autenttisesta muistitiedosta. Informantit mainitaan omilla etunimillään ja ovat iältään 2,5–52-vuotiaita ydinperheen jäseniä. Mukana on aineiston rikkauden vuoksi kolme lapsi-informanttia, joiden kotipaikkaa ei ole mainittu.

Tutkielmani aineistolle on ominaista henkilökohtaisten kokemusten ja tavoitteiden strukturoimattomuus ja yksilöiden antamien merkitysten ja tulkintojen korostaminen, joita he prosessoivat yksilöinä ja yhteisöinä. Käytän tutkielmassani aineisto- ja teoriasidonnaista lähestymistapaa ja analyysivetoisuutta, jolloin rakennan ilmiöstä narratiivista kertomusta. Aineiston käsittelyn vaarana on liiallinen yksinkertaistaminen, sillä ihmisten antamat merkitykset ovat monimutkaisia. Tutkijan omat tavoitteet ja merkitykset vaikuttavat

tulkintaan, kuten esimerkiksi tiiviit, emotionaaliset sukulaissuhteet. Ihmisen sisäistä maailmaa, tunteita tai perhedynamiikka on haastavaa tutkia, koska yksilö itse määrittelee, mikä on sopivaa kertoa.²⁴

Luonnehdin tutkielmaani tapaustutkimukseksi, jossa perhe on esimerkki laajemmasta ilmiöstä. Useampi tapaus mahdollistaa vertailun, jossa tapaukset edustavat oleellista, samaa tai jopa täysin vastakkaista aspektia. Kokemusnäkökulma sopii erityisen hyvin yksilön tai ryhmän tutkimiseen, jota on aina tutkittava aika ja konteksti huomioiden. Konteksti nähdään tässä kaksitasoisesti. Toimintaympäristö, kuten toimijat, paikalliset toimintatavat ja fyysinen ympäristö tuodaan näkyväksi. Sen ympärillä on laajempi konteksti, kuten lainsäädäntö ja kulttuuriset tavat.²⁵

Marja Alastalo ja Maria Åkerman painottavat haastatteluhetkeä, ammattilaismuuria ja lähteiden kriittistä ristiin luentaa. Haastatteluhetki vuonna 1975 vaikuttaa merkittävästi siihen, millaisia asioita ja merkityksiä haastateltavat antavat asioille. Tapahtunutta voidaan selitellä parhain päin tai perustella järkisyin, aika voi kullata muistot ja negatiiviset tunteet halutaan häivyttää. Haastattelijan opiskelijastatus ja ikä voivat vaikuttaa haastatteluhetken luottamuksellisuuteen ja haastateltavien avoimuuteen. Minulle haastateltavat tai muistitiedon kirjalliset tuottajat ovat mielenkiintoisia historiallisen tapahtumakulun todistajia, ja liikun kulttuuristen käsitysten ja mahdollisten historiallisten totuuksien välimaastossa.²⁶

Sota sisältää emotionaalisesti järkyttävää materiaalia ja yksilöiden aitoja ja haavoittavia kokemuksia, jolloin haluan kunnioittaa aineistoa. Tehtäväni on hahmottaa tutkimusajan vallitsevia käsityksiä ja arvoja sekä ymmärtää mitä kokemukset merkitsivät tutkittaville abduktiivisen päättelyn sekä teoriaohjaavan otteen avulla, jossa käsitteet ovat jo valmiina, ilmiöstä tiedettynä. Luotettavuutta tavoittelen triangulaatiolla, jossa teoriassa esitellään

²⁴ Kirsi Juhila, 2021 <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/>. Luettu 1.11.2021.

²⁵ Jaana Vuori 2021, <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/> . Luettu 1.11.2021.

²⁶ Alastalo & Åkerman 2010, 372–390.

useita näkökulmia, valitaan erilaisia informantteja ja käytetään metodeina haastattelua ja kyselyitä. Informantit on valittu teemojen ja alueellisen ja ajallisen rajauksen pohjalta, analyysiyksiköt edustavat informanttien alkuperäisiä ajatuskokonaisuuksia tai lausumia. Mukana on eri sukupuolia ja eri-ikäisiä informantteja.²⁷

1.4 Tutkimusperinne

Keskityn esittelemään siviilihistorian tutkimusperinnettä, koska sotahistorian puolella tutkimusta on runsaasti. Karjalaista siirtoväkeä on tutkittu sopeutumisen, kulttuurin ja kielen, uskonnon, talouden ja esimerkiksi uudelleensijoittumisen näkökulmista. Yksittäisten ihmisten muistitietoa sekä erilaisia alueellisia pitäjänhistorioita on julkaistu runsaasti erilaisten yhdistysten, seurojen tai yliopistojen toimesta. Uudempi tutkimus painottaa evakoiden ja heidän jälkeläistensä kokemuksia tunteiden, taakkasiirtymien ja traumojen osalta. Millaisia seurauksia sota ja kiireinen jälleenrakennus aiheuttivat yksilöille ja yhteisöille ja kuinka ne vaikuttivat heidän hyvinvointiinsa ja valintoihinsa pitkällä aikavälillä?

Sosiologian alan varhaisimpia tutkimuksia on Wariksen, Jyrkilän, Raitasuon sekä Siiven (1952) haastattelututkimus siirtoväen sopeutumisesta erilaisiin ympäristöihin Perttelissä, Valkeakoskella ja Lapinlahdella. Pirkko Sallinen-Gimpl on tutkinut ansiokkaasti ja monipuolisesti siirtokarjalaisten identiteettiä ja elämäntapaa, kulttuurien kohtaamista ja perinteiden säilymistä kansantieteen puolella (1994) sekä karjalaisen naisen (2013) elämää. Leo Paukkunen (1989) on tutkinut siirtokarjalaisten uudelleenasuttamista ja sijoittumista nyky-Suomessa. Tarja Raninen-Siiskosen (1999) väitöskirja on muistelukerrontaa koti-Karjalasta haastattelujen avulla siirtoväen sopeutumisesta ja karjalaisuuden säilyttämisestä yhdistystoiminnan avulla.

Tapio Hämynen (1993) valottaa Raja-Karjalan väestön olosuhteita ja toimeentuloa 1880–1940 ja Keijo K. Kulha (1960) historian puolelta tutki siirtoväen asuttamiseen liittyvä

²⁷ Tuomi & Sarajärvi 2018, 98–133, 168.

julkista keskustelua 1944–1948. Uskontoihin liittyvä tutkimuksesta hyvä esimerkki on Heli Kanasen (2002) siirtokarjalaisten ortodoksien sopeutuminen Kiuruvedelle luterilaiseen ympäristöön. Evakkomatkoja ja selviytymistä on tutkinut esimerkiksi Pauli Pölönen (1995) *”Evakossa, evakosta, evakkoon”*, joka kertoo paikallisesti salmilaisten vaiheista sotavuosina.

Liisa Ahokas (2009) esittelee *Evakkomatkassaan* karjalaisten kokemuksista ensimmäiseltä evakkomatkalta. Ulla Savolainen (2015) keskittyy muistitietoon folkloristiikan väitöskirjassaan *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta*. Hän korostaa Viipurin ja Kannaksen alueen evakkolasten kehollisia ja fyysisiä kokemuksia kodista, ruoasta ja sosiaalisista suhteista. Ruoka ja syöminen ovat osa omaa ja yhteisön identiteettiä, jossa leipä, koti ja uuni liittyvät yhteen. Karjala-idylli näyttäytyy mystisenä paratiisina. Evakot olivat riippuvaisia toisten ihmisten hyvän- tai pahantahtoisuudesta. Kirjoittamalla aikuiset evakot konstruoivat lapsuuttaan ja välittävät merkityksiä ja viestejä, joissa painottuvat toiseus ja vieraus sekä hyvä ja paha.

Lähimmäksi omaa tutkielmaani osuu Arja Tuomen (2000) tutkielma *Evakkotiellä eteenpäin, siirtokarjalaiset naiset sota-ajan selviytyjinä arjessa*. Hän on valikoinut Karjalan Liiton elämäkertakeruusta 10 siirtokarjalalaisnaista ja tutkinut heidän talvi- ja jatkosotien seurauksena syntyneitä muutoskokemuksia arjen oppimisen näkökulmasta. Ilkka Virta (2001) tarkastelee laaja-alaisesti siirtoväen kansakoulukysymystä sotavuosina. Heikki Heikkilän (2021) *Mureen kirjeet: Evakkous ja elämäntavan muutos rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten kirjeenvaihdossa 1930-luvulta 1970-luvulle*, tuo perheen hajoamisen surun esille. Hän analysoi perheenjäsenten välistä kirjeenvaihtoa ja 1600:n kirjeen ja postikortin kokoelmaa, jonka avulla säilytettiin sisarrussuhteet ja rajakarjalaisuus. Anne Kuorsalo (2014) painottaa, ettei evakoiden koti-ikävä, kiusaamista ja juurettomuutta ole juuri tutkittu, vaikka ne ovat keskeisiä hyvinvoinnin riskitekijöitä.

Lasten kokemuksia ja traumatisoitumista on tutkittu paljon, mutta kokonaisten perheiden osalta vähemmän. Kai Häggman (1996) johdattaa modernin perhehistorian maailmaan, mutta diasporatutkimus painottuu pakolaisuuteen ja juutalaisuuteen. Hellä Neuvonen - Seppänen (2020) on tutkinut sosiaalipsykologian haastattelututkimuksella *Menetetyn*

Karjalan valot ja varjot evakoiden ja heidän jälkeläistensä elämää ja yhteisiä muistoja. Perheen kokemukset kuten ikävä Karjalaan ja juurettomuus sisäistyvät osaksi lapsen elämäntarinaa ja vaikuttivat ammatinvalintaan. Hänen mielestään evakoihin usein liitetty ”hyvän sopeutumisen kertomus” on haudannut alleen lasten aitoja kokemuksia ja tunteita.

Ville Kivimäki on tutkinut yksilön ja yhteisöjen pahoinvointia ja traumatisoitumista sotien seurauksena. Ville Kivimäki ja Anssi Männistö (2016) kertovat sodan särkemästä arjesta ja yksilön traumatisoitumisesta. Sota ei päästä naiseakaan helpolla, kuten Kirsi Maria Hytösen (2015) tutkimukset naisten raatamisesta ja väsymyksestä sota-aikana osoittavat. Antti Malinen ja Tuomo Tamminen (2017) keskittyvät jälleenrakentajien kokemuksiin lapsen näkökulmasta. Malinen (2019) on tutkinut myös eläinten merkitystä sota-aikana. Malinen ja Kirsi Lauren (2021) keskittyvät sodan jälkeiseen tunneilmastoon ja tuovat esille perheiden kokeman traumatisoitumisen sekä turvattomuuden ja väkivallan. Silja Kuortin (2022) *Tunteiden muistiritamat. Karjalan evakkotyttöjen ja -poikien kielteiset ja korjaavat tunnekokemukset muistinvaraisessa kerronnassa* kertoo lasten selviytymisen haasteista suurten muutosten ja kriisitilanteiden yhteydessä. Lapset ovat sitkeitä ja selviytyivät arkisten asioiden ja uskon voimalla, leikin, luonnon ja eläinten tuodessa turvallisuutta.

2 Kotiseutu Laatokan Karjalassa

Karjalainen siirtoväki menetti kotinsa kiireessä ja varoittamatta, ilman luopumiseen valmistautumista. Viimeinenkin toivo kotiinpaluusta murskautui jatkosodan rauhansopimuksen myötä. Koti luo perustan ihmisen koko elämälle ja perusturvallisuudelle, sillä siihen liittyy usein vahva tunneside ja sukupolvien elämäntyö. Koti merkitsi jatkuvuutta ja toimeentuloa erityisesti maanviljelijöille, joille kodin tavarat, kasvit ja eläimet olivat tärkeitä.²⁸ Taakse jätettiin kotiseutu, naapurusto ja tutut yhteisöt. Raivon mukaan kulttuurimaisema muodostuu luonnosta ja ihmisen rakentamasta ympäristöstä jälkineen ja rakennuksineen. Ihmisen aistit, tietoisuus ja kokemukset synnyttävät mieleen maiseman, joka luo paikallista identiteettiä. Kotiseutuun liitetään merkityksiä ja arvoja, jotka ovat yksilön subjektiivista elämänhistoriaa ja samalla yhteisöllistä kokemusta. Historialliset, taloudelliset ja poliittiset seikat vaikuttavat maisemaan ja sen olemassaoloon.²⁹

Karjalainen heimo kehittyi idän ja lännen kulttuuripiirien välissä ja vuorovaikutuksessa. Se muotoutui useiden kriisien kautta, joista kohtalokkain liittyi toiseen maailmansotaan. Kiintymys sukuun, kotiseutuun ja perinteisiin loi pohjan sosiaalisuudelle ja yhteistoiminnalle. Kirkisen mukaan karjalaisille tyypillisiä piirteitä ovat seurallisuus, iloisuus ja uteliaisuus. Heille on luonteenomaista liikkuvuus ja kiintymys vaihtelevaan luontoon sekä optimistisuus ja toiveikkaus.³⁰ Sallinen-Gimpl painottaa stereotyyppisiä heimokäsityksiä, jossa karjalasia luonnehdittiin sosiaalisina, ystävällisinä ja puheliaina. He olivat elämänmyönteisiä, vilkkaita ja yrittelijäitä. Tuttavallisuus, koreilunhalu, kerskailu ja

²⁸ Ahokas 2009, 79–83, 39–41.

²⁹ Raivo 1998, 11, 21.

³⁰ Kirkinen 1998, 40, 54.

kotiseudun ihannointi ärsytti sijoituspaikkakuntalaisia. Toisaalta karjalaiset saattoivat peittää omaa epävarmuuttaan ja suruaan kätkeytymällä iloisen ulkokuoren alle.³¹

Laatokan Karjalaa voidaan tarkastella kotiseutu tai tilakokemuksen kautta. Kotiseutuun liitetään vahva tunne- ja arvolutaus. Subjektiivisessa tilakokemuksessa yksilö identifioituu paikkaan, jossa tarpeet tyydyttyvät ja käytetään karjalaisia tapoja. Karjalaisille luonto eli järvet ja metsät olivat tärkeitä nautinta- ja virkistysalueita, jossa he hyödynsivät luonnonantimia. Koti ja kotiseutu muodostuvat ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja yhteisöllisyydestä, jossa yhteydenpito oli tiivistä ja aktiivista. Kotiseudun kaipuu oli kokonaisvaltaista ikävää karjalaista elämäntapaa, mutkattomia ihmissuhteita ja luontoa kohtaan. Saunan ja leivinuunin puute aiheuttivat jopa sopeutumisvaikeuksia.³²

Karjalaisessa elämänrytmissä korostuivat elämänkaaren tapahtumat perinteiseen kasteesta hautajaisiin. Työtä tehtiin päämäärä- ja urakkapainotteisesti, ei kellon mukaan. Vapaa-aika oli yhteisöllistä, jolloin kyläiltiin. Koti ulottui koskemaan koko kylää, jolloin lähiyhteisön hajoaminen oli tuskallista.³³ Kristillisiä kansalaishyveitä olivat kirkossa käynti, lukutaito, työnteko, naapurisopu ja kunnialliset elämäntavat. Sortavalan seudulla oli kolme seurakuntaa ja aktiivinen sisälähetykseura. Maaseurakuntalaiset olivat Suomen ahkerimpia kirkonkävijöitä ja kovia veisaajia.³⁴

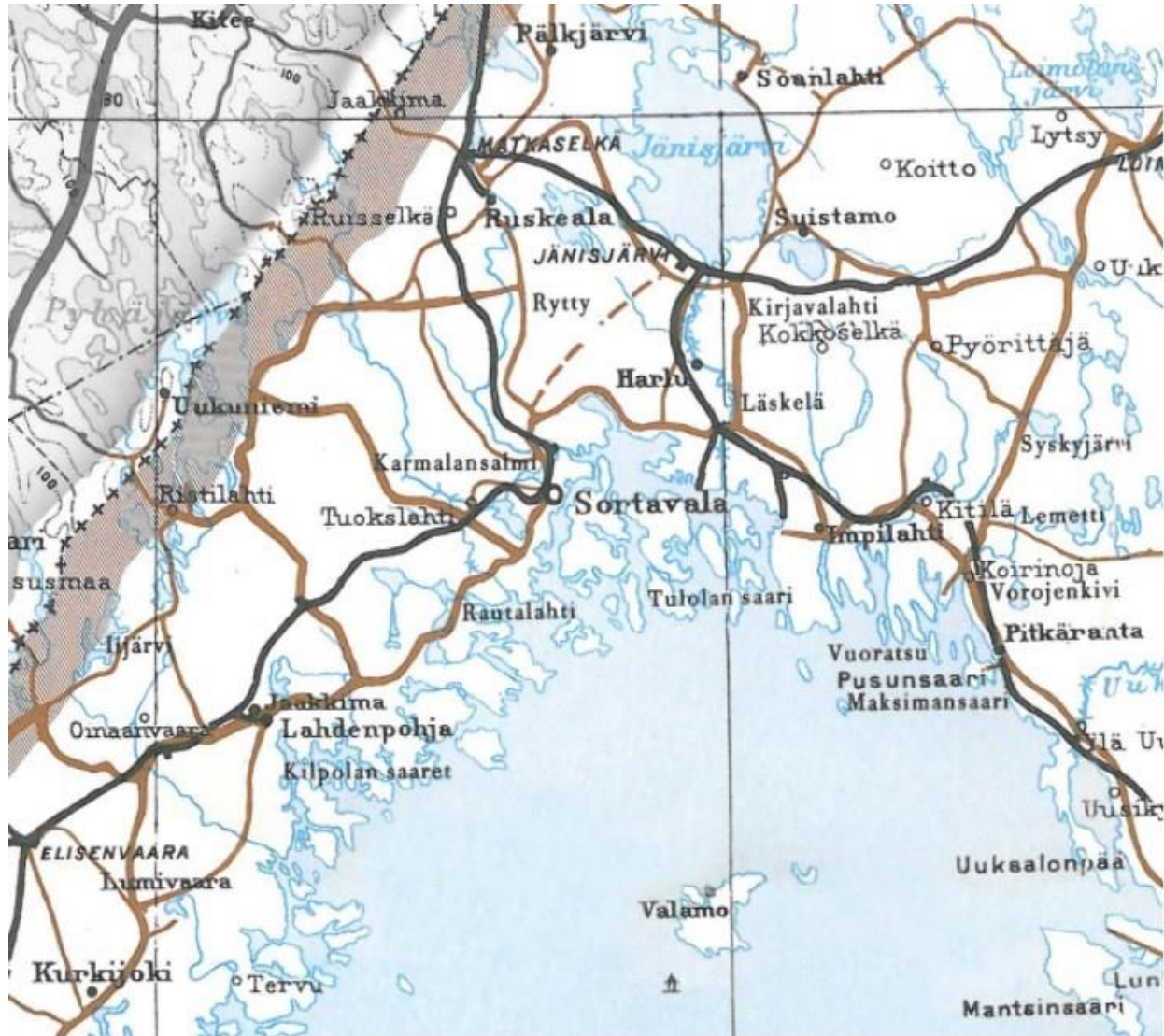
³¹ Sallinen-Gimpl 1994, 28, 289, 297.

³² Sallinen-Gimpl 1994, 283–291.

³³ Sallinen-Gimpl 1994, 285–291.

³⁴ Sihvo, 1998, 419–444.

2.1 Sortavalan kaupunki ja maalaiskunta elinkeinoineen

Kartta 1. Sortavala

Lähde: Maanmittauslaitos. Karjalankartat.fi <https://www.karjalankartat.fi> Luettu 14.5.2022.

Karjala kuuluu mantereisen ja merellisen ilmastotyyppin välimuotoon ja havupuuvaltaiseen vyöhykkeeseen. Laatokka on Euroopan suurin järvi, jonka pituus on 207 ja leveys 130 kilometriä. Pohjoisrantojen maisema on jylhää ja vaihtelevaa, jolle tyypillistä ovat korkeat kalliosaaret, kapeat salmet ja vuonomaiset lahdet. Koillis- ja Pohjoisosan syvänteet ovat

150 metriä syviä ja tärkeimpiä jokia ovat Hiitolan- ja lhalanjoki sekä Tohmajoki. Sortavalan alueella on Karjalan suurimpia lehtokeskuksia. Rannan viljavat ja hedelmälliset savikkomaat mahdollistivat varhain maanviljelyn.³⁵

Sortavalan kaupunki (1632) oli Laatokan Karjalan tärkein kaupunki sekä liike-elämän, hallinnon ja kulttuurin keskus. Väkiluku 31.12.1939 oli yhdessä maalaiskunnan kanssa 21 487 henkeä.³⁶ Itkonen ja Hämynen määrittelevät Sortavalan modernisoituvaksi agraarikaupungiksi, jota kutsutaan monikulttuuriseksi musiikin, porvariston ja sotilaiden kaupungiksi. Yritystoiminta, kauppa ja palvelut lisääntyivät, mutta maatalous säilyi keskeisenä elinkeinona. Käytännössä Sortavalan kaupunkia ja maalaiskuntaa oli mahdotonta rajata toisistaan, sillä vuorovaikutus oli vilkasta. Ihmiset kävivät puolin ja toisin töissä, käyttivät palveluita ja harrastivat järjestötoimintaa. Kaupungin modernisoituessa rautatie toi uusia tulokkaita ja 1880 perustettu Sortavalan seminaari oli Suomen toiseksi suurin opettajankoulutusyksikkö rikastuttaen monin tavoin alueen elämää.³⁷

Maanviljelylle tyypillistä oli pientilavaltaisuus ja karjatalouden kehittyminen, jota laajennettiin metsätaloudella ja kalastamisella. Työt tehtiin ihmis- ja hevosvoimalla, koneistumisen ollessa hidasta. Maataloustuotanto oli omavaraista ja monipuolista. Modernia karjataloutta harjoitettiin ensin Sortavalan kaupungin ympäristökunnissa ja läheisissä kylissä viljeltiin aktiivisemmin kuin kauempana maaseudulla. Kaupunkilaiset elivät ”kaalimaan keskellä” pakarien, varastojen ja lättien sekä puutarhapalstojen täyttäessä pihojen perät. Hevoset, lehmät, porsaas ja kanat käyskentelivät talojen kulmilla talvisotaan saakka. Maalaiskunnassa raivattiin ahkerasti uutta peltoa ja käyttöön otettiin luonnonniittyjä. Sortavalan maalaiskunnan maatilojen keskipinta-ala oli vain 6,9 hehtaaria, sillä tiloja jaettiin perillisten kesken.³⁸ Sortavalan maalaiskunta oli kuuluisa leipäviljan

³⁵ Raivo 1998, 12,15.

³⁶ Tilastokeskus, väestösuhteet vuonna 1939, [www.doria.fi/väestösuhteet](http://www.doria.fi/vaestösuhteet). Luettu 1.12.2021.

³⁷ Itkonen, Hämynen & Nevala 2020, 12–22.

³⁸ Hämynen & Itkonen 2020, 64–70.

tuottaja. Naisten tehtävä oli hoitaa navetta, kanat, porsaas ja lampaas, lypsää maito ja keritä villa lasten toimiessa paimenina.³⁹

Sortavalan maalaiskunnan maapinta-ala oli 667 neliökilometriä ja sen pituus 35 ja leveys 25 kilometriä. Kyliä oli 66 ja pääelinkeinoina toimivat maanviljely ja kalastus. Ennen talvisotaa alueella oli 33 kansakoulua ja kansanopisto sekä 2806 asuinrakennusta, josta talvisodassa tuhoutui kokonaan 390.⁴⁰ Sortavalan maalaiskunnan alueella oli 1929 tilastojen mukaan kaksi noin 2000 hevosta, 5500 lehmää ja 4000 lammasta ja vuohta, 1500 sikaa ja 10 000 siipikarjaa sekä mehiläisyhdyskuntia. Maalaiskunnan puolelle perustettiin 32 maatalouden mallitilaa vastaamaan kaupunkilaisten kysyntää ja kehittämään maataloutta. Maitoa ja itsekirnuttua voita myytiin suoraan tiloilta ja kauppatorilla.⁴¹

Anni 36, Sortavalan mlk, kertoo: "Koti oli rautatieaseman lähellä, paljon liikettä ja ihmisiä. Rata ikkunan alla, mukava. Sota-aikana liiankin paljon, junat jyskyttivät yöt ja päivät, lamput heilut katossa. Hyvä ja mukava asua, lapsuudenkoditkin siellä. Asemalla asuttiin, asema oli 200 metrin päässä. Asemavirkailijat kävivät kaupassa, osti maidot ja keremat. Kaikki tuotteet sai myyntiin, mitä irti sai. Tohmajoessa oli paljon kaloja, haukea, matikkaa. Pitkin talvea kalastettiin, ongittiin. Kirveellä hakattiin, merralla, rysällä. Pyhänä veneellä soudettiin, oikein kaunis paikka". Paavo 42, Sortavalan mlk, jatkaa: "Pellot oli Karjalassa kahta puolen jokea. Koira vahti rukkasia. Ei kellään asiaa ojalle, ei lähtenyt veneeseen, oi lypsylläkin mukana. Taskusta annettiin eväspalanan vahdille, Musti hyvä metsäkoira, löysi yhdeksänkin oravaa kerralla".⁴²

Yritystoiminta monipuolistui, kun rakentaminen ja palvelut lisääntyivät, jolloin tarvittiin esimerkiksi puutavaraa, kirjapainoja ja leipomoita. Kaupungin alueella 1938 oli 24 pääosin

³⁹ Ranta 2017, 46–47.

⁴⁰ Savikko & Pukkila-Toivonen 2019, 410.

⁴¹ Hynynen & Itkonen 2020, 70–76.

⁴² Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

pienteollista yritystä, jotka työllistivät 438 henkeä. Maalaiskunnan alueella vastaavat luvut olivat 18 ja 967 henkeä ja Harlun alueella 14 ja 1268, jolloin suuremmat henkilömäärät selittyivät suurteollisuudella, kuten sahoilla sekä puunjalostus- ja tiilitehtailla.⁴³ Helylän puunjalostustehdas laajeni puunsepanliikkeen ja lelutehtaan myötä Helylä Oy:ksi. Alueella toimi Niemiskosken paperi- ja massatehtaat, sahoja, suksi- ja vaneritehdas sekä Pitkälän sähkövoimalaitos, josta koko alue sai sähkönsä.⁴⁴

2.2 Perheen merkitys ja tehtävät karjalaisella pientilalla

Tässä tutkielmassa pyrin tuomaan esille perheen olemusta ja sen tehtäviä. Perhe voidaan nähdä instituutiona, ideologiana ja symbolijärjestelmänä, jota ei voida tutkia irrallaan ympäristöstään. Se on osa monimutkaista sosiaalista verkostoa, jossa perhe toimii vaikuttajana ja vastaanottajana. Perheeseen, sukuun tai taloon kuuluminen on keskeisin osa identiteettiä ja antaa merkityksen ja mielekkyyden yksilön pyrkimyksille ja toiminnalle. Vanhemmuus on ollut tärkeä osa persoonallisuuden kasvua.⁴⁵

Jokainen perhe on ainutlaatuinen perheenjäsenten muodostama suhteiden ja vuorovaikutuksen verkosto. Perhemallit ovat vaihdelleet eri aikoina, mutta teollistumisen ja urbanisoitumisen myötä Suomessa siirryttiin suurperheistä ydinperheisiin. Ydinperhe sisälsi vanhemmat ja lapset. Sääty-yhteiskunnan rakenteet vaikuttivat perheihanteisiin, rooleihin ja kasvatukseen pitkälle 1900-luvulle. Taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, kuten maanomistaminen ja töiden organisointi määrittivät perhekokoa. Perhe oli selkeä, hierarkkinen organisaatio ja tuotantoyksikkö, jossa yhteisön etu oli keskeinen. Yhteiskunnalliset muutokset kuten teollistuminen, heijastuivat perheen kokoon,

⁴³ Hynynen & Itkonen 2020, 77–86.

⁴⁴ Savikko & Hanna Pukkila-Toivonen 2019, 410.

⁴⁵ Häggman 1996, 15–19, 2, 5.

perheihanteisiin, arvoihin sekä sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Yhteiskunnalliset suhteet ja säännöt ohjasivat yksilön toimintaa ja motivaatiota.⁴⁶

Karjalassa oli pitkään suurperheiden jäänteitä ja laajentuneita perheitä. Aikuisia sisaruksia tai miniöitä saattoi olla useampia. Yhteistalous edellytti sopeutumista miniältä, mutta vastaanotto oli yleensä lämmin ja sulauttava. Sukuyhteydet olivat kiinteitä ja vastavuoroisia kontakteja oli paljon. Karjalainen yhteisö odotti jäseneltään toisten huomioimista ja epäitsekkyyttä, yksityisyyttä ja omaa tilaa oli vähän. Tilan ja yksilöllisyyden puute saattoi aiheuttaa ahdistusta ja uhrautuvuutta. Vapaa-ajalla kyläiltiin paljon ja spontaanisti, jolloin kylään ja naapurustoon sitouduttiin tiiviisti. Sukulaisia ja kyläläisiä autettiin ja vieras kutsuttiin ruokapöytään, jossa ei pihistely. Evakossa karjalaisia syytettiin ruoan tuhlaamisesta ja arkiruoan liiasta vaihtelusta.⁴⁷

Perheen tehtävät ovat moninaisia ja perhe tarvitsee tukea selviytyäkseen niistä. Perhe on yksilöiden yhteinen ja turvallinen asuinpaikka, jonka tehtäviin kuuluu taloudellinen yhteistoiminta, sukupuolielämä, lisääntyminen sekä lasten hoivaaminen ja kasvattaminen. Vasta lasten saaminen on tarkoittanut oikeaa perhettä. Perheen rakenteisiin kuuluvat itseymmärrys, arvomaailma ja erilaiset arjen käytännöt. Perheen sisäiset roolit ja työnjako ovat herättäneet aina keskustelua. Aikaisemmin koti oli naisen työpaikka, jonka rauhaan ja järjestykseen mies tuli lepäämään. Perhe nähdään harmonisena satamana, joka ratkaisee ongelmat ja integroi rauhattomia massoja.⁴⁸

Koska palkollisia oli vähän, mies ja nainen hallitsivat ja hoitivat yhdessä kotitilaa. Naisen asema oli alistua ja olla vähäisempi pirtinvartija. Mies päätti yleensä raha-asioista ja huolehti laajoista kontakteista, harjoitti ansiotyötä, liiketoimia, politiikkaa ja yhdistystoimintaa miesten kesken. Emännän asema määräytyi lehmäluvun mukaan,

⁴⁶ Häggman 1996, 19–68.

⁴⁷ Sallinen-Gimpl 1994, 290–301.

⁴⁸ Häggman 1996, 16–62.

kodinhoito- ja käsityötaitoja arvostettiin. Kyvykkäällä naisella oli muusta Suomesta poiketen mahdollista osallistua ulkotöihin, politiikkaan ja taiteeseen. Nainen hankki asiantuntemusta ja osaamista erilaisissa työtehtävissä, jolloin hänen arvonsa nousi ja hän sai lisää oikeuksia ja päätäntävaltaa. Naiset osasivat ajaa hevosella ja tehdä fyysisesti raskaita töitä. Tämä auttoi julkisten tehtävien hoidossa, edisti moderneja arvoja kuten tasa-arvoa ja helpotti suuntautumista luoville aloille.⁴⁹

Karjalaisperheissä asui kolmekin sukupolvea ja mummo oli kaikkien kunnioittama matriarkka. Hän hoiti ja tuuditteli lapsia sylissään, joskus myös äijä tai pappa. Lapsettomia perheitä oli vain vähän, koska lapsia adoptoitiin tai otettiin kasvatteja työvoiman takia. Lapsikuolleisuus oli suurta, mutta lapset olivat toivottuja. Isovanhemmat hoidettiin kotona heidän elämänsä loppuun saakka. Työnjako oli selkeää suuressa omavaraistaloudessa, jossa lähes kaikki vaatteista huonekaluihin ja työvälineisiin tehtiin itse. Esimerkiksi vedenkanto ja ihmisten ja eläinten ruokkiminen veivät paljon aikaa. Perhe eli vuosi-, viikko- ja päivärytmissä, jossa vuodenajat, varallisuus ja asumisolosuhteet vaikuttivat paljon.⁵⁰

Pientiloilla vaimo hoiti navetan ja osallistui pellonraivaukseen, peltotöihin ja rakentamiseen. Naisten tehtävä oli hoitaa navetta, kanat, porsaas ja lampaat, lypsää maito ja keritä villa. Miehillä oli häpeällistä tehdä naisten töitä, mutta työkaluja he valmistivat. Kotitilan ulkopuolella naiset hieroivat, tekivät kansaparannusta, kuppauksia, lapsenpäästöä sekä silmänuolentaa eli poistivat roskia silmästä. Miehet saattoivat olla pitkiäkin aikoja poissa rahdinajossa, kalastamassa, metsästämisessä tai uitto- ja metsätöissä. Vaikka 1929 tehty avioliittouudistus poisti miehen aseman vaimonsa holhoojana, naisen taloudellinen päätösvalta ei lisääntynyt.⁵¹

⁴⁹ Sallinen-Gimpl 1994, 288, 292.

⁵⁰ Ranta 2017, 22–31.

⁵¹ Ranta 2017, 25–30, 46–53.

Karjalainen kasvatusmalli arvosti taitoja, kyvykkyyttä ja eläytymiskykyä. Omaa persoonaa ei pitänyt väheksyä ja olla liian vaatimaton ja hillitty, piti osallistua reippaasti ja tunteikkaasti. Työntekoon, luonnonantimien keruuseen ja pitkiä päiviä vaatineisiin kylvöön, sadonkorjuuseen tai talkoisiin osallistuivat kaikki perheenjäsenet. Työtä tehtiin joustavasti, yhteisöllisesti ja suuremmalla liikkumavapaudella. Pyhätyö oli ehdottoman kiellettyä. Työtavat ja välineet olivat yksinkertaisia ja hieman vanhentuneita. Suuressa perheessä ei koettu turvattomuuden tunnetta, vaikka suhde omiin vanhempiin saattoi olla etäinen. Paikalla oli muita, läheisiä sukulaisia, jotka tukivat yksilöä vaikeissa elämäntilanteissa, kuten evakossa.⁵²

Individualisaation myötä romanttinen rakkaus on vaikuttanut puolison valintaan ja intensiivisen tunne-elämän sallimiseen. Äiti-lapsi-suhde on korostunut, lapsuuden erityislaatu tunnustetaan ja perheen autonomia ovat lisääntyneet. Perhe-elämä on hyvinvoinnin mittari, jossa opetetaan tunnetaitoja, tuetaan sekä taataan lasten hyvä tulevaisuus. Koska perhe ei yksin kykene hoitamaan tehtäviään, se tuntee monenlaisia tunteita kuten syyllisyyttä, häpeää ja ylpeyttä. Valtio tunkeutuu perheen yksityiselle alueelle käyttäen valtaa ja kontrollia koulun tai sosiaalitoimen edustamana. Perhettä ymmärretään tutkimalla yhteiskunnan ja perheen välistä suhdetta sekä perheenjäsenten rooleja ja tarpeita. Perheeseen kohdistuva vallankäyttö sekä syntymä, avioituminen ja kuolema ovat keskeinen osa perhehistorian tutkimusta.⁵³

2.3 Vanhemmuuden iloja ja lapsuuden leikkiä

Avioliittoon astuttiin karjalassa varhain. Miehet keskimäärin 25–29-vuotiaina, naiset hieman nuorempina. Morsiamen tuli olla hyväluonteinen, taitava ja hedelmällinen. Kosija oli mielellään talon vanhin poika, kunnollinen ja raitis. Rippikoulu piti olla käytyä ja siveyttä

⁵² Sallinen-Gimpl 1994, 294–304.

⁵³ Häggman 1996, 51–69.

arvostettiin, joten nuorten seurustelua kontrolloitiin tarkoin. Molempien perheiden suostumuksen saaminen oli eduksi, koska perheet tukivat nuoren parin elämää. Miniöiden ja anoppien väliset suhteet olivat monimutkaisia, joskus myös pojan ja isännän. Miniää verrattiin vieraaseen työntekijään ennen synnyttämistä. Huonot välit edesauttoivat tilojen jakamista. Sota-aikana ei suuria hääjuhlia pidetty ja avioliittoja solmittiin enemmän kahden ihmisen välisestä sopimuksesta.⁵⁴

Naimattomien naiset jäivät kotitalalle tai suuntautuivat ompelijan, opettajan tai diakonissa ammatteihin. Naiset hoitivat synnytykset, lapset, vanhukset ja sairaat sekä saattelivat vainajan itkien hautaan. Yli 50-vuotias nainen oli vanha, jolloin työtaakka keveni. Vaikka lapset olivat toivottuja, raskautta häpeiltiin monilapsisessa perheessä. Raskaana olevan ei sopinut näyttäytyä julkisilla paikoilla tai vieraille. Työnteko lopetettiin vasta synnytyksen alkaessa ja työhön palattiin heti lapsivuoteelta, mikä rasitti äitejä. Synnytys hoidettiin usein saunassa tuttujen naisten kesken ja lasta suojeltiin pahalta silmältä. Onnistuneen synnytyksen jälkeen koko kylä iloitsi uudesta jäsenestä ja tuotiin rotinoita. Evakkomatalla synnytettiin junassa, kärryssä tai jopa metsässä ja lasta imetettiin pitkään. Suhde äitiin muodostui läheiseksi, kun pikkulapsia pidettiin iholla ja helliteltiin sanallisesti. Isompia lapsia ei ollut tapana pitää sylissä tai koskettaa. Joskus isät leikkivät pienten kanssa hyppyttäen polvellaan tai ilmassa. Isät olivat usein etäisempiä ja ehdottomia auktoriteetteja perheessä.⁵⁵

Bertta 10, Sortavala, kertoo: " Perheeseeni kuului isä, äiti ja seitsemän lasta. Ikkäjärjestyksessä olin kolmas lapsi, syntynyt Sortavalassa. Kyläyhteisö oli tärkeä. Harrastuksina oli hiihto, pesäpallon peluu, kuorolaulu ja käsityöt. Pikku-martat ja sodan alettua pikkulottatyö. Kouluikäiset lapset kokivat järkytyksen, kun liikekannallepano alkoi 30.11.1939 ja suljettiin koulut. Sinä syksynä oli minun määrä

⁵⁴ Pietiläinen 2017, 88–130.

⁵⁵ Sallinen-Gimpl 2013, 63–130.

lähteä pyrkimään oppikouluun. Esteeksi tuli isän kielto, jätä seuraavaan syksyyn, on epävarmat ajat ja olet nuorikin. Niinhän se sitten jäikin”.⁵⁶

Tutkimukseni informanttien Annin, 36, ja Paavon, 42, perhe asui Suuri Rytyn kylässä lähellä rautatieasemaa omalla pientilallaan. Lähellä virtasi Tohmajoki. Perheen vanhemmat ja ennen talvisotaa syntyneet viisi lasta joutuivat sopeutumaan uudenlaisiin olosuhteisiin ja asuinpaikkoihin useita kertoja. Kaksi keskimmäistä tytärtä lähetettiin Ruotsin Örebrohon sotalapsiksi, mutta he palasivat Suomeen. Yksi tytär syntyi ensimmäisellä evakkomatalla Limingassa, nuorin poika Ruovedellä Hämeessä ja nuorin tytär uudessa kodissa Tyrnävällä. Perheessä oli 1949 yhteensä kahdeksan lasta. Kotipaikan valintaan vaikuttivat maisema ja kokemukset ensimmäiseltä evakkomatkalta. Anni ja Paavo 1975, haastattelu

Maaseudun lasten ihmisarvon mittana oli työ ja tottelevaisuus, joka aloitettiin ennen kouluikää tiskistä ja lakaisemisesta. Katsottiin pienempien perään, kitkettiin kasvimaata ja haravoitiin heinäpellolla. Pojat hoitivat tallitöitä ja hevosia sekä paimensivat karjaa. Tytöt hoitivat lypsyä ja poimivat marjoja. Kissat, koirat, vasikat tai karitsat olivat lemmikkejä. Toisia lapsia ja eläimiä ei saanut kiusata. Fyysinen kurittaminen, eristäminen kellariin tai varastoon tai uhkaaminen kodista karkottamisella toimivat rangaistuksina murrosikään saakka. Eläimet olivat kaikille perheenjäsenille tärkeitä, samoin luontoon hakeuduttiin virkistymään. Urheilua, kirjojen lukemista, käsitöitä ja piirtämistä harrastettiin mielellään. ” Taipuu, vaan ei taitu”.⁵⁷

Väinö 13, Sortavala, kertoo:” Lapsuusvuodet sujuivat onnellisesti. Talvisin hiihtelin, ja laskin mäkiä jyrkillä rinteillä ja kesäisin uiskentelin tai onginn kaloja kotini viereisestä koskesta tai myllyn laiturilta. Osallistuin puutarha- ja peltotöihin kykyjeni mukaan. Yläkoulussa kunnostauduin hiihdossa ja pesäpallossa ja viimeisenä talvena sain

⁵⁶ Suomen Kirjallisuuden Seura= SKS, Evakkotyön tarina, Bertta 32, 1.

⁵⁷ Sallinen-Gimpl 2013, 131–244.

mestaruusmitalin kovassa kilpailussa, johon osallistui lähes sata poikaa. Vuosina 1938 ja 1939 voitin mestaruudet Laatokan Karjalan talviolympialaisissa”.⁵⁸

⁵⁸ SKS Evakkopojan tarina, Väinö, 5, 1-2.

3 Evakkomatkat ja väestönsiirrot talvi- ja jatkosodan aikana

Suomessa asui talvisodan kynnyksellä 3,7 miljoonaa kansalaista, jotka olivat osa länsimaista ja skandinaavista kulttuuria. Suomen ja Neuvostoliiton poliittiset suhteet kiristyivät Moskovan neuvotteluista huolimatta ja Suomi varustautui sotaan linnoittamalla kesäkuussa 1939 Kannasta ja suurilla kertausharjoituksilla lokakuussa, joiden tieltä väestöä evakuoitiin erityisesti rajan tuntumasta. Pääpaino evakuoinnissa oli Karjalan Kannaksen alueella sekä sotilaallisilla seikoilla, joilla turvattiin armeijan huolto- ja kuljetukset.⁵⁹

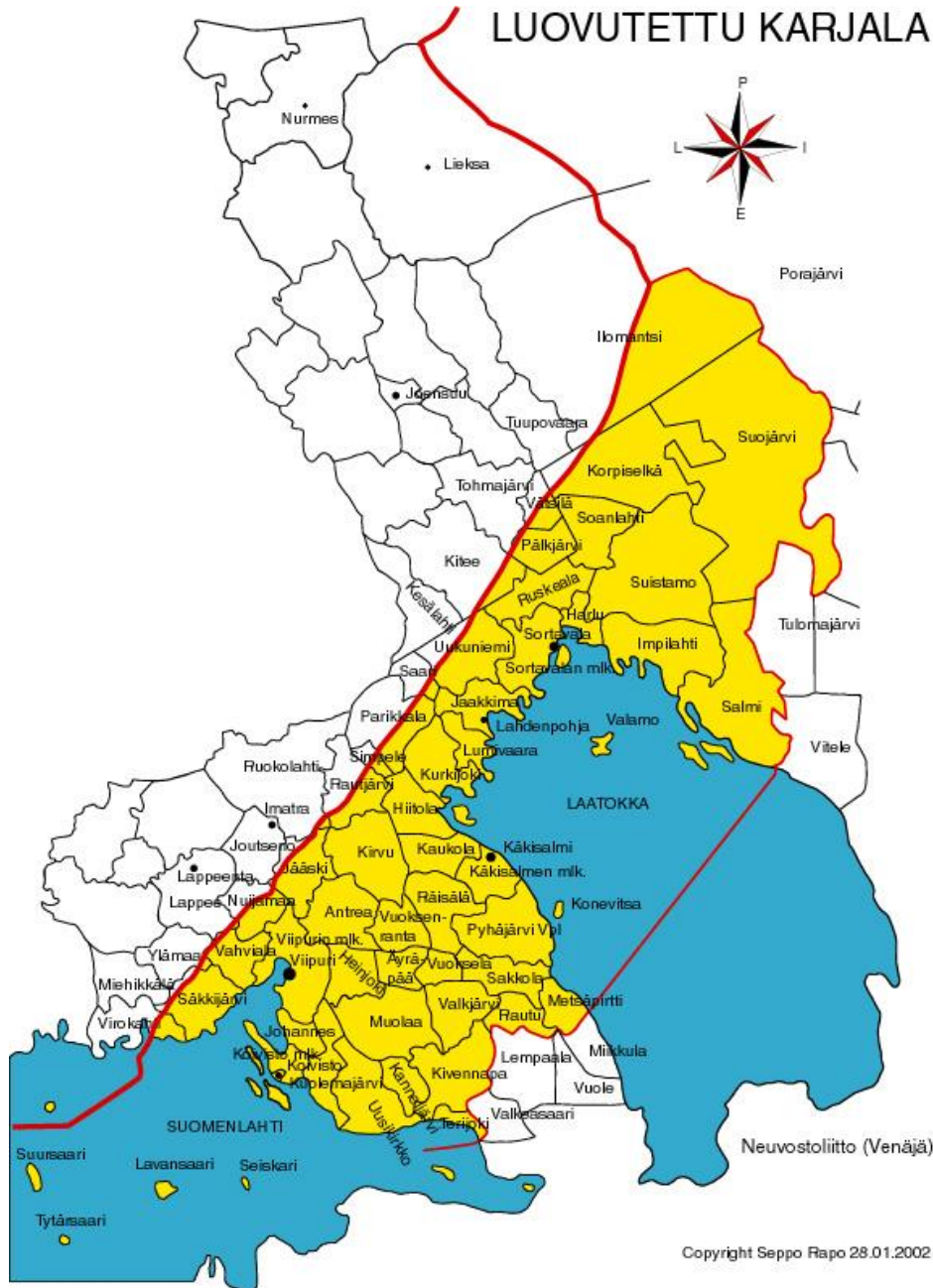
Aleks 30, Impilahti, kertoo: "Elettiin aikaa syksyllä 1939, radiot ja sanomalehdet ennustivat paha, reserviläisiä alkoi kokoontua kotikyliin. Kaikki metsät hevosia ja ajokaluja, kaikki asunnot olivat täynnä miehiä. Parin päivän päästä alkoi näkyä itäisellä taivaanrannalla tulipalojen loimua, kun sotaväki perääntyessään poltti jäljelle jääneet asunnot".⁶⁰

Valtioneuvosto määräsi syksyllä 1939 laadittavaksi ajanmukaiset suunnitelmat rajaseudun kuntien evakuoimiseksi, mutta sisäasiainministeriö viivytteli ja salaili, jotta vihollinen ei ärsyntyisi. Viipurin lääninhallitus sai evakuointisuunnitelmansa valmiiksi vasta lokakuussa 1939, mutta silloin oli jo liian myöhäistä. Viranomaiset yrittivät improvisoida parhaansa mukaan, mutta johtosuhteet olivat hukassa.⁶¹

⁵⁹ Kulha 2019, 41–47.

⁶⁰ KAHE, evakkomatka, Aleks, 608.

⁶¹ Kulha 2019, 51–57.

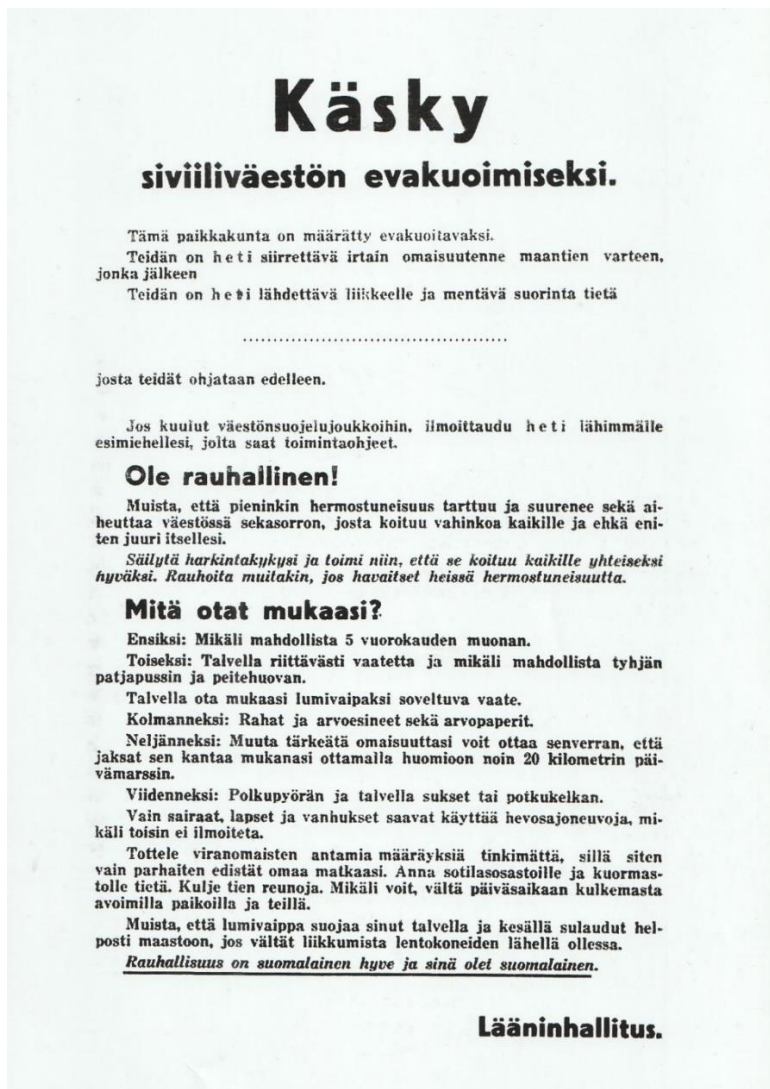

Kartta 2. Luovutettu Karjala

Lähde: Luovutettukarjala.fi, Seppo Rapo [http://www.luovutettukarjala.fi/kartat/Karjala .jpg](http://www.luovutettukarjala.fi/kartat/Karjala.jpg)

Evakuoinnit jakaantuivat vapaaehtoiseen ja pakkoevakuointiin, jossa väestö ja omaisuus siirrettiin turvaan sotatoimialueilta ja taisteluilta. Ne tapahtuivat neljässä eri vaiheessa. Ensimmäiset evakuoinnit tapahtuivat 8.10.1939 vapaaehtoisesti, jolloin noin 50 000 karjalaista lähti länteen erityisesti Viipurin ja Sortavalan alueelta. Valtion kustantamana

sotatilalain nojalla 4.11.1939 alkaen. Evakuoinnit oli tarkoitus suorittaa jo sodan uhatessa, sodan julistuksen jälkeen ja pakollisena liikekannallepanon alettua poliisin ja rajavartioviranomaisten kanssa ilman, että ne häiritsivät sotilaallisia operaatioita. Ne suoritettiin samanaikaisesti armeijan mobilisoinnin yhteydessä, mutta väestön sijoituksesta, kuljetuksista tai omaisuuden evakuoimisesta ei ollut tarkkoja ohjeita. Evakuoiduilla oli oikeus omiin hevosiiinsa ja ajoneuvoihinsa, mutta ylimääräiset varastot tai kulkuneuvot oli kuljetettava pois tai hävitettävä.⁶²

Kuva 1. Evakuointikäsky, Lähde: Kulha, 2019, 1.

⁶² Haasio & Hujanen 1990, 17–19.

Viranomaisilla ei ollut kokonaiskuvaa tai määrättyjä toimeenpanijoita, vaikka kolme ministeriötä hoiti asiaa. Sijoituskunnat olivat selvillä, mutta muut suunnitelmat olivat epätarkkoja ja paikallisohteet puuttuivat. Syksyllä 1939 perustettu kansanhuoltoministeriön Viipurin toimisto johtajanaan agronomi Johannes Virolainen keskittyi omaisuuden evakuointiin. Sodan syttyessä vallitsi sekasorto ja kaikille kävi selväksi, etteivät siviiliviranomaiset kyenneet hoitamaan tehtävää. Sodan syttyminen 30.11.1939 tuli yllätyksenä sekä tavalliselle kansalle, että viranomaisille. Suomalaiset jättivät kotinsa ja omaisuutensa. Mieluummin lähdettiin ”mieron tielle” kuin jäätiin vieraan vallan alle ja kohti Siperiaa. Siirtoväellä oli vahva usko, että kotiin palattaisiin vielä.⁶³

3.1 Ensimmäinen evakkomatka talvisodan syttyessä

”Kaikille ei voida taata 1. luokan makuuvaunuja, joten mennä rullataan reippaasti härkävaunuissa”.⁶⁴ Talvisodan alussa Neuvostoliiton hyökkäyksen alta paettiin henkensä edestä yölläkin valtavassa kiireessä, joulukuussa evakuointi tapahtui rauhallisemmin ja valmistellusti. Viipurin ja Kuopion lääninhallitukset luovuttivat evakuointien johdon ja toimeenpanon puolustusvoimille, joka johti kiireellistä evakuointia paikallisten suojeluskuntalaisten ja sotilaspoliisien kanssa. Ensiksi evakuoitiin lapset, sairaat ja vanhukset huoltajien kanssa. Työkuntoiset, työvelvoitetut, viranomaiset ja viimeisenä poistuivat sotilaat määräyksellä. Lähtömääräykset toimitti suojeluskuntalainen tai poliisi, mutta myös radiota kuunneltiin ahkerasti. Viranomaiset täydensivät ohjeistuksia tarvittaessa, mikä toi selkeyttä ja turvaa ihmisille. Ihmiset tottelivat viranomaisia, vaikka lähtöön oli muutamia tunteja. Osa väestöstä oli valmistautunut lähtöön, sillä he olivat majoittaneet toisia evakoita ja seuranneet tilannetta.⁶⁵

⁶³ Kulha 2019, 41–63.

⁶⁴ Yle Elävä arkisto, Ahon ja Soldanin filmissä 1939.

⁶⁵ Ahokas 2017, 20–39.

Anni kertoo: "Oli 40 asteen pakkanen ja mies oli sotahommissa. Vasikat, lampaat ja sika lahdattiin, hevonen ja lehmät otettiin mukaan. Lahtaajia ei saanut mistään, mutta sitten naapurin mies tuli lomalle ja lahtasi ne. Mies teki lähtiessään ison reen, kun oli niin paljon lapsia. Rekeen pantiin paremmat ja kalliimmat ja sen semmoiset. Reen perään pantiin uusi piironki, vaatteet, kellot, asiapaperit, täkit ja tyyny. Nyt on lähdettävä, käytiin sanomassa. Venäläiset olivat 14 kilometrin päässä (Valavon) jäällä tulossa. Piti laittaa paljon evästä, pari säkillistä lihaa ja jauhoja. Lapsille pantiin paljon päälle, monta leninkiä ja takit, laukut, sohvatyyny. Isot reput ja laukut evästä ja kaikkea täyteen ja laput kaulaan, jos eksyvät isossa sakissa, ettei häviä. Sieltähän monta lasta eksyi ja hävisi toisiltaan. Ajajana oli meidän 14 - vuotias poika. Sitten tuli oikein iso sotilaskolonna. Lehmät ja kaikki vasikat nurin narin kolonnan jalkoihin, niitä ei tahtonut saada millään. Ei päästy silloin menemään, eikä yöllä uskaltanutkaan lähteä lapsien kanssa. Päästiin kunnalliskodin lähelle yhteen mökkiin yöksi. Kävin sanomassa, että ampukaa ne lehmät tai pankaa isoon karjaan".⁶⁶

Koska tiedonkulku ja valmistelu olivat puutteellisia ja haluttiin estää paniikkia, lähtökäsky tuli yllätyksenä. Rajakylissä vallitsi tulenpalava kiire, kun pakkoevakuoinnit julistettiin 30.11. Kannaksella vihollinen jo nähtiin ja lähdettiin pakoon ilman virallista tietoa tapahtumien kulusta. Joku ehti ottaa mukaansa vain perheensä, vaatekerran ja evästä, toinen ehti teurastaa karjaa ja pakata lihat ja vastapaistetut leivät mukaansa.⁶⁷ Ihmiset juoksivat piiloon kellareihin, metsiin ja heinälatoihin ampumista, koska pakeneminen ilman ajoneuvoja oli mahdotonta.⁶⁸

Kerttu 17, Sortavalan mlk, kertoo: "Kaunis talvinen maaliskuun 13.päivä on syöpynyt iäksi mieleeni. Se oli minulle ja monille tuhansille karjalaisille suuri surun päivä.

⁶⁶ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

⁶⁷ Sallinen-Gimpl 2006, 11–14.

⁶⁸ Haasio & Hujanen 1990, 30.

Muistan, kuinka koko aamun kuului kova tykkien jylinä, aivan kuin olisi ollut kova ukonilma käynnissä. Kello 11 tuli aivan hiljaista, ei minkäänlaista ammuntaa kuulunut. Sanoimme toisillemme, että nyt jo taisi rauha tulla. Veljeni tuli iltpäivällä Sortavalasta. Olimme juuri päivällistä syömässä kaikessa rauhassa. Veljeni kasvojen ilmeestä heti huomasimme, että jotakin ikävää on tapahtunut. Hän sanoi: ”Viimeisiä aterioita syötte Karjalassa, asumme vieraalla maalla.”⁶⁹

Osa ampui eläimensä navettaan, kissat, koirat ja lasten lelut saivat jäädä. Huoli omien miesten ja poikien kohtalosta tulenruokana ahdisti lähtijöiden mieltä. Matkaa tehtiin pimeällä ja vihollisen ilmapommituksissa, jolloin juostiin peloissaan umpihangessa metsään tai muuhun suojaan. Matkaan kohti annettua asemaa lähdettiin kävellen, pyörällä tai hevosreellä kovassa pakkasessa, jopa -33 astetta. Huoltopäällikkö Holsti kuvaa Lappeenrannassa ohjaamatonta kansainvaellusta, jota säestivät eläinten mölinä ja lasten lohdu-ton itku. Kylmästä ja nälästä turtuneet ihmiset olivat avuttomia, kun ei ollut tietoa ruoka- tai majoituspaikoista. Lottien keittämä soppa oli tarpeen, kun evakot tekivät matkaa kymmeniä kilometrejä kokoontumispaikoille.⁷⁰

Anni 36, kertoo: ”Yksi lehmä Maisa sidottiin reen perään, saatiin lapsille maitoa. Piti kulkea Kiteelle asti, 150 kilometriä, oli majoitukset kaikille, oli välilläkin majoituspaikkoja. Tien täydeltä väkeä, hevosta, lehmiä. Lehmät karkasivat metsään, utareet jääty, ampuivat eläimiä. Yöpaikat olivat isoja taloja, täynnä ihmisiä ja saatiin ruokaa. Ei sopinut kuin istumaan lattialla. Siellä karjat lypsettiin, separoitiin, saatiin kermat mukaan. Keitettiin lihasoppaa. Tiellä aina pommitettiin, seurasivat kulkuetta, että pelotti. Mekään ei sovittu rekeen, välillä juostiin vierellä, lapset juoksi, ei niin kylmäkään. Pienimmät 2,5 ja neljä vuotta. Lapset niin pieniä, kaikki matkassa. Sitten mentiin Kiteelle, oltiin kirkossa kaksi vuorokautta. Siellä oli vaikka mitä. Syntyi monta lasta, oli huuto ja parku, oli sairaanhoitajat. Kirkko oli niin mahdottoman täynnä.

⁶⁹ Karjalainen Heimoseura ry= KAHE Evakkomatka, Kerttu, 671.

⁷⁰ Kulha 2019, 53–68.

Sitten mentiin Joensuuhun, meillä oli sukulaisia. Siellä keitettiin ja palvattiin lammasta. Oli hyvä mies, antoi meillekin keittämispalkaksi. Joensuussa pantiin junaan ja Limingan asemalle. Juna täynnä, ketä mihinkin asemille jätettiin. Tuli hevoset hakemaan Lumijoelle, kortteeri oli meille varattu”. Paavo 42 jatkaa:” Olin Vaaran puolella rykmentissä sodassa ja Savonlinnan kautta tulini kotiin Ryttyyn. Oli lähtenyt jo yöllä, talo oli autiona. Huoltomiehiltä matkalla kyselin, mihin perhe mennyt. Kolme päivää etsin perhettä. Hevonen jäi siirtoväen huoltoon Joensuuhun. Minä lähdin perheen kanssa samaan junaan Lumijoelle. Sieltä takaisin lomalta sotahommiin, pidensivät lomaa kaksi vuorokautta, että sain vietyä perheen määränpähän. Joensuun komendaatista takaisin yksikköön. Joitakin viikkoja, sitten vapautettiin vanhempia miehiä kokonaan”.⁷¹

Ilmoitetuille kokoontumispaikoille sai viedä kantamansa tavarat tai mitä sopi omiin ajoneuvoihin. Karjaa ajettiin puolustuslinjojen taakse, osa teurastettiin ja ruhot otettiin mukaan. Karjaa ja omaisuutta ei ollut merkitty, joten ne katosivat omistajiltaan. Viipurista ei saatu juuri mitään ja Sortavalasta vain osa tavaraa mukaan. Evakuoidut eivät päätyneet oman kuntansa sijoituspaikkakunnalle, koska kuljetukset menivät harhaan tai ihmiset menivät mieluummin muualle tuttaviansa luokse. Junat pysähtelivät ja ruoasta, juomasta ja pesuvedestä oli pula. Surkein oli karjan kohtalo. Lumihangessa kahlaavat naudat vauhkoonuivat, paleltuivat ja hävisivät metsään. Rehua ei ollut ja muutamassa viikossa teurastettiin yli 20 000 nautaa, joista osa arvokkaita kantakirjaeläimiä.⁷²

Kerttu 17, kertoo: ”Yöllä taloon tuli lisäväkeä. Koko tuvan puoli oli nukkuja täynnä, ettemme päässeet aamulla ulos ennen kuin nousivat lattialta pois. Siinä ilman aamupesua ja kahvia kylmään pakkasaamuun, paleli ja väsytti. Jäsenet oli niin kipeät ja jäykät, ettei tuntunut eteenpäin pääsevän. Yhdeltä lehmältä tuli jalka kipeäksi, se teurastettiin, jääden ruho tienlaitaan. Kaikkein ikävintä oli eläinten kohtalo: Heinät

⁷¹ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

⁷² Waris 1952, 49–50.

oli lopussa, kova pakkanen yöllä, eikä mahtuneet kaikki navetoihin. Sydäntä särkevä näky oli maantiellä, ilman omistajaa harhailevat lehmät, utareet täynnä maitoa ja osaksi paleltuneet, pitkä jääpuikko riippui turvassa, nälkäisinä ja janoisina.

Menimme Kiteen kirkolle ja lehmät määrättiin vietäviksi erääseen suureen taloon. Se oli raskas hetki, jättää omat hoidokkinsa kärsimään kylmää ja nälkää”.⁷³

Kun rauhanehdot julistettiin 13.3.1940 radiossa, luovutettujen alueiden piti olla evakuoitu 26.3.1940 mennessä. Alueella oli vielä noin 120 000 siviiliä, teollisuuslaitoksia, kymmeniä tuhansia eläimiä, elintarvikkeita ja yksityisomaisuutta. Armeijan ja siviilien vetäytyessä Karjalan tiet ja rautatiet täyttyivät järkyttyneistä ja pettyneistä ihmisistä, jotka yrittivät kaaoksessa päästä eteenpäin. Ahokas 2009, 20–39. Sortavalan maalaiskunnassa lähtöön annettiin aikaa kaksi päivää. Sotilaat hoitivat siviiliväestön ja yksityisomaisuuden evakuointia junien ja autojen avulla rajalle ja Suomen puolella viranomaiset ohjasivat siirtoväkeä kohti sijoituspaikkakuntia.⁷⁴

Rauhansopimuksessa määritetty aikataulu oli liian tiukka, paleltumia, tapaturmia ja vammoja syntyi paljon ja pakkanen vaikeutti karjan siirtoa. Lähes koko Suomen autokanta eli kymmenet tuhannet autot, rautatiet ja hevoset mobilisoitiin tehtävään, lisäkalustoa saatiin ruotsista. Samaan aikaan Neuvostojoukot lähenivät seitsemän kilometrin päivävauhdilla kohti uutta rajaa, jolloin omaisuuden siirto oli kaaosmaista. Ylipäätään koko valtava talvisodan evakuointioperaatio oli epäinhimillinen ponnistus karjalaisille ja heidän auttajilleen. Esimerkiksi lotat työskentelivät lähes kellon ympäri, mutta kantaväestön toiminta ei saa kehuja. Osa paikallista auttoi ystävällisesti pakenijoita ja antoi vähästäään ruokaa, yösjää ja vaatetta. Kauempana rajasta olevat talot paiskasivat ovet kiinni avuntarvitsijoilta tai rikkaat rahastivat rahattomilta ylihintaa. Itsekkyys, ymmärtämättömyys ja empatian puute tuntuu käsittämättömältä.⁷⁵

⁷³ KAHE Evakkomatka, Kerttu, 671, 672.

⁷⁴ Sallinen-Gimpl 2006, 16–19.

⁷⁵ Kulha 2019, 58–67.

Kaisu 52, Sortavala, kertoo: "Oli Kasinhännän lentoasemalla saunottajana, kun tuli lähtö teille tietymättömille. Maaliskuun 19. päivän aamuna kello 11 kuuntelimme radiosta rauhan ehdot. Minä ehdin lähteä asemalle, otin eväspussin selkääni, sanoin rakkaille kukilleni hyvästit, minulla oli harvinaisia kukkia. Alppiruusu, huonejasmiini Italiasta ja Kultarannasta köynnöskasvi. Kukkien jättäminen itketti kovasti. Kävelin asemalle, odotin junan lähtöä neljättä tuntia. En tiennyt, mihin juna vie. Oli surku nähdä tuhansia viljasäkkejä Helylän, Rytyn ja Kaalamon asemilla. Koululla oli läskikeitto odottamassa ja paljon olkia lattialla. Syötyä kävimme kuin porsaas vierin viereen pahnoille. Uni tuli kaikille, olimme niin uupuneita." ⁷⁶

Kerttu 17, kertoo: " Tulimme Varkauteen kiirastorstaina. Pitkänäperjantaina menimme Varkauden kirkkoon. Täällä kirkossa vasta oikein ymmärsin, mitä on tapahtunut. Itkin ensimmäisen kerran rauhan jälkeen, sydän tuntui halkeavan ja kyyneleet loppuvan. Silloin vasta oikein alkoi selvitä tilanne. Tulevaisuus näytti synkältä. Palasimme kirkosta kovin itkettynein silmin ja hiljaisina. Kuopiossa pyydettiin poistumaan vaunuista ja asettumaan paririveihin. Sitten lähdimme eteenpäin ja marssimme halki kaupungin, opas edellä. Jono oli pitkä. Arvoisat hyvin pukeutuneet kuopiolaiset olivat asettuneet katukäytävälle meitä tuijottamaan ja arvostelemaan. Me kuljimme kuin vangit keskikattaa. Silloin häpesin ja toivoin, että maa repeisi ja nielaisisi meidät. Olimmehan katsomisen arvoiset, puettu kuin naparetkeilijät, likaiset ja nuhruiset. Muistan ikäni tuon marssin. Vihdoin pääsimme perille jollekin koululle, jossa tarjosivat lämmintä ruokaa. Pois tullessa katsoimme parhaaksemme mennä syrjäkatuja, ettei ihmiset tuijottaisi silmiään puhki".⁷⁷

Evakuoinnin suppeutta ja kiirettä selitetään rauhan säilymisellä, mutta sen vuoksi syntyi virheitä ja epäkohtia. Omaisuutta jäi viholliselle, tuhoutui tai poltettiin itse. Evakuointia vaikeuttivat viranomaisten yhteistyön ja kaluston puute sekä vihollisen tulitus ja

⁷⁶ KAHE Evakkomatka, Kaisu, 82, 86.

⁷⁷ KAHE Evakkomatka, Kerttu, 674.

ilmapommitukset. Armeijan olisi pitänyt käyttää tyhjennettyjen alueiden resursseja, kuten rehuvarastoja tehokkaammin hyödyksi. Viipurin kaupungin massiivisissa pommituksissa yli 10 000 henkeä jäi helmikuussa loukkuun, kun rautatieyhteys katkesi. Paetessaan kaupungista omin voimin, moni kuoli verisissä ilmahyökkäyksissä maantielle. Suojärven Hyrskylänmutkassa vihollisen vangiksi jäi noin 1800 ihmistä, jotka kuljetettiin karuille vankileireille, joista vain osa palasi.⁷⁸

Kartta 3. Karjalaisten sijoittuminen vuoden 1945 maanhankintalain mukaan

Lähde: Luovutettukarjala.fi, Seppo Rapo <http://www.luovutettukarjala.fi/kartat/Karjala .jpg>.

⁷⁸ Virolainen 1988, 172, 202–203.

3.2 Siirtoväen huollon toiminta ja tehtävät

Siirtoväen huollon keskus perustettiin tammikuussa 1940 ja johtajanaan Viipurin läänin kansanedustaja Urho Kekkonen ja huhtikuussa 1940 Karjalan Liitto, joka puolusti ja ajoi siirtokarjalaisten etua ja elinolosuhteita. Se painotti erityisesti karjalaisten tasavertaisia mahdollisuuksia toimeentuloon ja itsenäiseen elämään sekä osallistumiseen heitä koskevassa päätöksenteossa.⁷⁹

Siirtoväen huollon keskuksen päätehtävänä oli huolehtia väestön ja omaisuuden siirtosuunnitelmista ja huollosta, johtaa siirtojen suorittamista ja ohjata sijoituskuntien toimintaa. Rauhanehtojen julistuksen jälkeen mieliala oli matala ja sodan rasitukset yritettiin laittaa karjalaisten hoidettavaksi.⁸⁰ Suuren väestömäärän ja heidän omaisuutensa saaminen turvaan sekä hankkimaan oman elantonsa oli valtava voimanponnistus pula-ajan Suomelta, kun samanaikaisesti oli maksettava sotakorvaukset Neuvostoliitolle. Siirtoväkeä tuli kohdella tasavertaisesti muiden kansalaisten kanssa ja korvata menetykset. Henkisten ja fyysisten vaurioiden sekä kodin menetystä on mahdotonta mitata rahassa.⁸¹

Siirtoväen huollon käytännölliset tehtävät muonitus, majoitus ja siirretyn omaisuuden hoito, työllistyminen, koulutus ja avustusten maksu uskottiin kunnille maksua vastaan ja ne rasittivat kuntia epätasaisesti. Majoitus ja muonitus järjestettiin tarkoituksenmukaisesti ja valtiolle edullisesti. Kaikkialla majoitus ei sujunut ilman pakkotoimenpiteitä, joten viranomaiset ottivat rakennuksia ja huoneistoja siirtoväen käyttöön. Suuret kartanot ja jopa pappilat eivät ottaneet siirtoväkeä, joka asui ahtaasti kylmissä ja lähes asuinkelvottomissa olosuhteissa. Osa peri kohtuuttoman korkeita vuokria tai lämmityskuluja, joista rangaistiin. Siirtoväen piti majoituspaikoissaan osallistua taloustehtäviin ja huolehtia käyttämistään petivaatteista, astioista ja huonekaluista sekä siisteydestä. Taloudenhoidossa ja

⁷⁹ Kulha 2019, 52–53, 110.

⁸⁰ Virolainen 1988, 243–259.

⁸¹ Sallinen-Gimpl 1994, 23–24.

ruokahuollossa piti olla ehdottoman säästäväinen ja ilmoittaa sairastapaukset terveystieteille. Osa majoittajista käytti siirtoväkeä ilmaisena työvoimana ehtojen vastaisesti.⁸²

Anni 36, kertoo: "Lumijoella oli Pietin talossa viidet vuokralaiset, 16 ihmistä. Hankala oli olla, nuoria ja vanhoja ja kaksi juoppoa miestä, joivat ja rälläsivät. Kevät oltiin, sitten päästiin Meijerin taloon, kun paljon lapsia. Suomussalmelaiset lähtivät pois, kotiin. Iso pirtti, 7–8 metriä kanttiin, hyvässä kunnossa. Mylläri ja kaksi koneenhoitajaa eri huoneissa. Talon puolesta puut, sai lämmittää paljon. Rouva kävi katsomassa, piti oikein hyvää huolta. Lapset kylpivät saunassa, isot uunin, leivottiin ja paistettiin. Siivosivat kukin jälkensä, aika mukava olla kaksi vuotta. Toiseksi nuorin tytär syntyi".⁸³

Siirtoväelle kuului terveydenhoito, henkinen huolto, hygieniavalistus ja heille järjestettiin ansiotyötä paikallisten yrittäjien, järjestöjen ja maanviljelijöiden kanssa. Kaikki 15–59-vuotiaat olivat työvelvollisia. Jos ansiotyötä ei ollut, heille maksettiin avustusta ja työtä tehtiin esimerkiksi maatiloilla elinkustannusten kattamiseksi. Kunta huolehti siirretystä omaisuudesta, sen myynnistä ja esimerkiksi eläinten teurastuksista. Lapset ja nuoret laitettiin kouluun ja tarvittaessa piti palkata uusia opettajia ja vuokrata lisätiloja. He eivät saaneet olla "missään suhteessa huonommassa asemassa, kuin muutkaan oppilaat". Kuntien välillä oli suuriakin eroja, kuinka tehokkaasti ja ystävällisesti tulijoiden asioita hoidettiin. "Hankauskohtia" syntyi, luottamushenkilöitä ei käytetty esimerkiksi Kuopion läänissä ja suuri osa kokeneista kunnallismiehistä oli sodassa.⁸⁴

Kaisu 52, kertoo: "Siellä (Kuopiossa) kaivoin monttua toista kuukautta Niiralan kaupungin silloin valmistuneeseen osaan tehtiin vesijohtotyöt naisten voimin. Kaksi miehen korviketta oli sakissamme, 70 vuotta täyttänyt ukkoa, joita sai potkia

⁸² Kekkonen 1940, 7–10, 30–32.

⁸³ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

⁸⁴ Kekkonen 1940, 7–41.

tieltämme vähän väliä, jotta sai tehdä töitä. Se työ oli raskasta tottumattomalle. Sitten elokuun 21.päivä tuli neiti Ida Luukkainen luokseni ja sanoi: Viljo Paananen lähetti sinulle sanan, huomenaamuna lähtee auto viemään Sisälähetysseuran väkeä, ole valmis kello 10. Josko tahdon. Sillä minuutilla iskin lapion olalle ja lähdin marssimaan mestarin kojulle. Sanoin mestarille, tämä tyttö lähti Sortavalaan”.⁸⁵

Pika-asutus lailla oli monta merkitystä ja se toimi lopullisten sijoitusten pohjana. Siirtoväen aiheuttamia kustannuksia piti vähentää ja saada heidät nopeasti tuottavaan työhön. Olemassa olevia tiloja lohkottiin ja valmista peltoalaa otettiin käyttöön. Karjalaisia yritettiin saada asumaan Pohjois-Suomen surkeille ja kylmille tiloille raivaamattomaan korpeen. Siirtoväen asuttamisen pohjoisrajaksi määriteltiin Oulu–Kuhmo-linja, koska maatalousväestö tuli sijoittaa lähtöalueita taloudellisesti ja maantieteellisesti vastaaville alueille. Lakia kritisoitiin elinkelpoisten tilojen pilkkomisesta liian pieniksi ja 6600 kalastajille ei löytynyt riittävästi sijoituspaikkoja rannikolta. Lain toimeenpano hidasteli ja hakemuksia tuli yli 42 000, josta 39 000 hyväksyttiin. Ensimmäiset karjalaiset pääsivät asumaan tiloilleen marraskuussa 1940 ja noin neljännes eli 8500 tilaa perustettiin ennen jatkosotaa.⁸⁶

Tavoitteena oli sijoittaa saman paikkakunnan asukkaat yhtenäiselle sijoitusalueelle, ortodoksisuus tai ammattia vastaava työnsaanti huomioiden. Sijoittaminen kohtasi ”eräitä, voittamattomia vaikeuksia”, jolloin sitä ei voitu suorittaa nopeasti ja täydellisesti. Sijoitusvaikeudet sekä kuljetusvälineiden ja bensiinin puute aiheuttivat siirtoväelle ”sielullista kärsimystä ja käytännöllistä hankaluutta”. Siirtoväki jakaantui epätasaisesti eri paikkakuntien välille, joten väestönsiirrot jatkuivat vuosia tasoitussiirtojen muodossa. Sortavalan maalaiskunnan väestö (20.660 henkilöä) sijoitettiin Oulun lääneen 18.4.1940. Limingan alueella heitä oli noin 1700. Valtio maksoi huoltoavustusta henkilöille, joilla ei ollut varoja tai tuloja. Aikuisille maksettiin 12 ja alle 15-vuotialle lapsille kahdeksan markkaa vuorokaudelta avustusta. Sota-aikana annettiin ostokortteja elintarvikkeisiin, mutta

⁸⁵ KAHE Evakkomatka, Kaisu, 87.

⁸⁶ Kulha 2019, 110–115.

siirtoväki säilöi kehotuksesta mahdollisimman paljon kasviksia, sieniä ja marjoja tekemiinsä puiisiin säilytysastioihin.⁸⁷

Siirtoväellä oli marraskuusta 1940 henkilö- ja avustuskortti, jota ei saanut kadottaa. Siihen merkittiin henkilötietojen lisäksi avustuksen määrä, maksajan nimi ja annettujen työkalujen tai -vaatteiden hinta. Kunnan alueelta ei siirrytty ilman kyläpäällikön lupaa. Siirtoväen oloista piti kunnan pitää hyvää huolta, heille ei saanut tuottaa kohtuutonta terveydellistä tai taloudellista haittaa, mutta toisaalta heiltä odotettiin mahdollisimman ”edullisia” elinkustannuksia, vaikka elintarvikkeiden hinnat nousivat. Huolellinen tarkastustoiminta oli välttämätöntä, jotta turhaa kateutta tai epäoikeudenmukaisuutta vältettiin.⁸⁸

Siirtoväen huollon tehtäviin kuului omaisuuden sijoittaminen, luettelointi, säilyttäminen, hoito ja määräpaikkoihin kuljettaminen. Omistajan hallinnasta poisjoutunutta yksityisomaisuutta, kuten pianoja, radioita, polkupyöriä, ompelukoneita ja maanviljelyskoneita, kerättiin erinäisiin keskusvarastoihin yli 30 000 kollia sekä 20 miljoonaa kiloa viljaa. Ongelmana oli, ettei irtaimistoon tai karjaan laitettu nimilappuja, ne olivat pudonneet tai oli useita samannimisiä omistajia, jolloin valtio realisoi omaisuutta.⁸⁹

Maan siirtokarjan ja hevosten määrä laski rajusti ja niiden kuljetus uusille sijoituspaikkakunnille kohtasi suuria vaikeuksia haastavien olosuhteiden ja kuljetusajoneuvojen puutteen vuoksi. Omistajaa ei tiedetty, eli 15 prosenttia varsoista ja kahdeksan prosenttia aikuisista hevosista. Lypsylehmistä tuhoutui yli puolet sodan aikana sekä rehupulan ja suu- ja sorkkatautiepidemian vuoksi. Luovutetulla alueella oli 40 800 hevosta, 187 200 nautaa, joista lehmiä 134 000, 55 000 lammasta ja muita kotieläimiä

⁸⁷ Kekkonen 1940, 11–29, 47.

⁸⁸ Kekkonen 1941, 7–11, 33.

⁸⁹ Kekkonen 1940, 52–53, 63–69.

vähäisiä määriä. Siirtohevosia saatiin vain 17 000, nautoja 40 000 ja lampaita 1500. Itärajan kunnista tapettiin kaikki siat, jolloin Ruotsista tuotiin 800 kpl lahjaporsaita.⁹⁰

Hevosesta ja karjasta tehtiin siirtokortti ja omistaja- ja sijoitusluettelot. Omistaja sai kuittia vastaan eläimen haltuunsa, kun hoitomahdollisuudet olivat kunnossa. Mikäli karja joutui hukkaan tai sitä ei saatu elävänä, saatiin siitä rahallinen korvaus. Karjasta ja hevosista koetettiin pitää hyvää huolta ruokossa ja laidunpaikoilla hoitosopimuksella, jotta niiden tuotantokyky säilyi ja heikot yksilöt kuntoutettiin. Lypsylehmiä annettiin lapsirikkaille siirtoperheille ja työhevosia ei saanut "liikarasittaa". Kadonneista, kuolleista tai vahingoittuneista hevosista ei maksettu korvausta. Hevonen luovutettiin tiettyjä dokumentteja ja tuntomerkkejä vastaan, valtakirjalla tai kunnallishenkilön todistuksella.⁹¹

Paavo 42 kertoo: "Menin Lumijoelle ja kyselin hevosta Limingan nimismieheltä. Soitti Joensuuhun, ei hevosta. Antoi vapaaliput junaan, mene itse etsimään hevosta. Meni aamusella aikaisin Joensuun siirtoväen huoltoon. Kävelin katua pitkin, semmoisen käytäväportin kohdalla rykäisin ja ruuna hörhötti vastaan. Tunsi minut, pienen portin läpi nuoleksi, hyväili minua! Löysin hevosen. Ei meinannut saada pois, tuntomerkit hävinnyt, oli tuntematon hevonen. Ei todisteita. Kirjat oli sota-aikaan hävinnyt. Menin kaupungille kävelemään ja kadulla tuli tuttu poliisi vastaan, serkkumies, heimolainen. Tule mukaan, nyt sinua tarvitaan. Poliisi todisti, tunsi hevosen, teidän hevonen on. Sain hevosen pois ja antoivat hevoselle junalipun Liminkaan. Hevonen oli laihtunut. Kummallista oli, tunsi minut".⁹²

⁹⁰ Kekkonen 1940, 52–53, 63–69; Kekkonen 1941, 89, 95.

⁹¹ Kekkonen 1940, 54–63.

⁹² Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

3.3 Palaaminen kotiseudulle ja toinen evakkomatka

Valtion huollon varassa oli 380 000 henkeä, jotka asuivat ahtaasti tilapäisissä oloissa, ”toisten nurkissa”. Karjalaiset joutuivat tasaussiiirtojen ja pika-asutuslain myötä jatkuvien siiirtojen kohteiksi ja muuttamaan paikasta toiseen. Oli useita syitä, miksi karjalaiset halusivat takaisin kotiseudulleen. Valtio halusi vähentää huoltorasitusta ja elintarvikepulaa sekä nostattaa väestön ja armeijan mielialaa. Jatkosodan myötä menetettyjä alueita vallattiin takaisin ja siiirtoväkeä palasi takaisin kesken sotatoimien korjaamaan satoa. Vuoden 1941 lopussa 200 työkykyistä lähti raivaamaan miinoja, siivoamaan ja desinfioimaan sekä aloittamaan kylvöjä.⁹³

Anni ja Paavo kertovat: ”Siellä oltiin monta kuukautta, talveen asti. Viitasaarella oli huono vastaanotto, elä nyt kaikkia haasta. Viitasaaren huollossa laittoivat yhteen Variksen taloon. Huollossa sanoivat miehet, että siihen taloon ei oteta. Nimismies laitto meidät poliisin kanssa. Ajettiin rappujen eteen, emäntä sano: ” Ei tänne, ei tänne, meillä on viisi koiraa.” Tuomarin koirat olivat siellä hoidossa, niistä hyvä maksu. Ei ollut ilmoitettu etukäteen, veivät meidät väärään paikkaan, väliaikainen paikka. Huollossa sekaannus. Oltiin koirien kanssa pirtissä, isot jäniskoirat. Lapset pelkäsivät hirveästi, sellaiset isot jäniskoirat, hukat. Lapset olivat uunin päällä, ei voitu lattialle laittaa. Työnsivät pahaa hajua ja siivoa. Voi hirveä. Mies kävi poliisille sanomassa ja poliisi tuli ja sanoi: ” Jos ei koiria vie, niin he kyllä vievät pois ja ampuu kaikki. Sitten ne veivät koirat pois. Nimismies sanoi:” Onko koirat tähdellisempiä kuin ihmiset? Se on saatava tämmöinen lapsisakki ja pakkaselta suojaan.” Emäntä oli häijy ja ilkeä, se oli sen rahan perään. Keiteleelle oikein hyvään paikkaan. Otettiin hyvin vastaan, ihan parhaan huoneen sai valita. Sieltä lähdettiin kotiin Sortavalaan. Joku kertoi kylällä, että siellä oli ihan kaikki paikoillaan, menkää kotiin!”⁹⁴

⁹³ Waris 1952, 51-54.

⁹⁴ Anni ja Paavo haastattelu, OY 1975.

Sijoituskunnissa pidettiin kiitosjumalanpalveluksia ja oltiin helpottuneita, kun majoitusvelvollisuus päättyi. Tilaispäismajoituksessa ja epävarmuudessa eläminen kävi kaikkien hermoille ja lisäsi konfliktien mahdollisuutta. Kulha 2019, 132,160. Mieliala nousi ja väestö aloitti toivorikkaana kotiensa korjauksen, siivouksen ja työnteen, kouluakin käytiin. Karjalaiset ehtivät olla kotiseudullaan pisimmillään kolme vuotta ja siirtoväki hajaantui kotiseudulle Karjalaan, sijoituskuntiin, sotatoimiin ja rintamalle.⁹⁵ Paluu koti-Karjalaan oli monen unelmien täyttymys ja ilon hetki, joka nostatti kaikkien suomalaisten mielialaa.⁹⁶

Kaisu 52, kertoo: "Ei ole sanoja sitä tunnetta tulkitsemaan, kun auto jo kirautti Helylään, joka oli syntymäpaikkani. Menimme Vaalialaan ja rupesimme taloksi. Söimme eväitämme, vähän siivosimme ja kävimme nukkumaan. Meillä oli sanomalehti matrassina allamme, mutta ei painanut kylkeä, tuli niin hyvät unet, ettei koko evakkomatalla parempia. Seuraavana aamuna menimme diakonissalaitokselle. Se oli sanoin kuvaamattomassa kunnossa, ei mikään navetta ole siinä kunnossa".⁹⁷

Paluu kiihtyi maaliskuusta 1942 ja joukkomuuttoa kesti noin vuoden. Keväällä 1944 noin 65 prosenttia alkuperäisestä väestöstä asui alueella, 23 000 henkeä ei halunnut palata saatuaan hyvän työpaikan muualta. Sortavalan maalaiskuntaan palasi 90 prosenttia alkuperäisasukkaista ja säilyneitä asuntoja oli jäljellä noin puolet. Maatalous elpyi nopeasti ja 1943 tuottavuus oli jo 97 %:a vuoden 1939 tasosta.⁹⁸

Paavo 42, kertoo: "Ehjä asunto oli, ei oltu särjetty. Pirtin puolen ikkunoita oli muutama rikki. Uunista oli viety kupariset vesisäiliöt, oli asuttu. Oli semmoinen vartijanpaikka, oli tehty pyssytelineet verannalle, tampoouriin. Piikkilankaa toisessa vintissä, oli ollut vankileirinä. Ollut vartiomiehiä ja päällysmiehiä asukkaina.

⁹⁵ Sallinen-Gimpl 2006, 22–23; 1994, 20.

⁹⁶ Raninen-Siiskonen 1999, 137.

⁹⁷ KAHE evakkomatka, Kaisu, 89.

⁹⁸ Waris 1952, 54–55, 329–330.

Pystyuunissa oli kaksi miekkaa. Anni 36, jatkaa: ”Kaikki niin mahdottoman pahassa siivossa, oli sukkaa, töppöstä. Sahattu puita toisen pirtin puolella, pärettä. Ei sisälle päässyt, pölkynpätkiä, sahajauhoa. Haisi pahalle, kasvisrasvaa, öljyä syöneet. Joka paikka niin likasta. Käymälä oli tehty ruokakomeroon, iso pytty. Siivottomia. Kanat ja kissat jäi taloon evakossa, kanat olleet vintissä. Moneen kertaan piti pestä lattiat, siivoajat käynyt enimmät. Ei voinut lasta lattialle laittaa, haju kesti vuositolkulla”.⁹⁹

Kotiinpalaajia odottivat usein nokiset rauniot, hävitetty maisema ja häväistyt kirkot ja hautausmaat. Vihollinen oli käyttänyt asuin- ja kirkkorakennuksia talleina, tanssilavoina ja jopa käymälöinä. Kaikesta oli pulaa, erityisesti elintarvikkeista, rakennustarvikkeista ja rehusta. Viranomaisten estelystä huolimatta karjalaiset palasivat kotiseudulle valtavalla innolla ja uudella toivolla. Valitettavasti ihmisiä kuoli tai haavoittui vihollisen kivääritulessa, miinoissa tai lasten leikeissä maastosta löytyneiden kranaattien ja panosten kanssa. Koulujen, terveydenhuollon ja seurakuntien toiminta käynnistyivät yskien ja pahviparakeissa koetettiin selvitä talven yli. 44 000 nautaa, 17 000 hevosta ja 10 000 muuta kotieläintä tuotiin takaisin. Viimeiset paluumuuttajat saapuivat huhtikuussa 1944 uskoen uuteen tulevaisuuteen saksalaisten tuella.¹⁰⁰

Väinö 13 kertoo: ”Meille pojille tutustuminen kotikylään oli yhtä kiinnostavaa seikkailua. Pelloilta ja metsistä löytyi kaatuneita venäläissotilaita, joita ei ollut ehditty haudata sekä runsaasti aseita, ammuksia ja muita varusteita. Kurenurmen notkoon oli jäänyt kaksi pientä hyökkäysvaunua, joita kävimme tutkimassa. Työvoimasta oli tuolloin kova puute. Pääsin ylimääräiseksi veturinlämmittäjäksi syyskuussa 1943. Minut lähetettiin Viipuriin silmälääkäri Selma Löfgrenin tarkastettavaksi. Hän ratkaisi asian määräämällä minulle silmälasit ja niin pääsin opettelemaan

⁹⁹ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

¹⁰⁰ Kulha 2019, 120–144.

veturinlämmittäjän vaativia tehtäviä. Työ lämmittäjänä oli todella raskasta minulle nuorelle pojalle. Elää kitkuttelin korttiannoksien varassa.”¹⁰¹

Luovutetuilla alueilla tehtiin massiivinen jälleenrakennus, joka vaatii valtavia fyysisiä, henkisiä ja taloudellisia ponnistuksia. Vaikeissa poikkeusoloissa ihmiset aloittivat uuden elämänsä rakentamisen jopa maakuopista tyhjin käsin ilman valaistusta ja työkaluja. Hallintoa järjestettiin ja kolmessa vuodessa alueelle rakennettiin 22 000 uudisrakennusta ja 18 000 rakennusta korjattiin. Perheet raatoivat osittain venäläisten sotavankien avustuksella ja isäntä itse saattoi olla sotaväessä. Kotiinpaluujuhlia pidettiin ja elämä normalisoitui osittain. Jälleenrakennus rahoitettiin asutusrahastolla, lainoilla, yksityisrahalla ja korvauksilla, joista inflaatio söi suuren osan. Siirtoväelle maksettiin korvauksia ennakkona ja myöhemmin yhteensä 9,5 miljardia markkaa.¹⁰²

Kerttu 17, kertoo: ”Näky oli pöyristytävä. Jos olisi minut säkissä tuotu sisään, en olisi kodikseni tuntenut. Kaikki oli tyhjää ja kammottavaa. Kirjat revitty yksin lehdin lattialle, siinä oli lattialle kaadettu tervaa, suolaa ja mitä lie. Ikkunalasit tuhannen sirpaleina, ikkunakehykset poissa, samoin seinäpaperit, hella ja yleensä kaikki mikä oli irti lähtenyt. Maaliskuussa lähdin hakemaan uusia hoidokkeja Virroilta ja varasin vaunun junasta. Ostin kaksi lehmää, kolme sian porsasta, kaksi lammasta, kolme kanaa ja kukon, kissan sain kaupan päälliseksi. Mailla ei tie kestänyt enää hevosta, vaan upotti pohjaan asti. Menimme jäätä pitkin, jossa oli vettä niin paljon, että rekeen tuli. Vaikea oli kotimatka. Lehmien jalat meinasi paleltua ja omatkin jalat oli märkinä. Lehmät ja lampaat veimme navettaan ja pienemmät eläimet sisään lämmittelemään. Oli eloa ja iloa talossa. Kanat lensi puoleen ja toiseen, yksi kävi äidin keittopadassakin. Possut törmäili toisiinsa ja kissa pakeni uuniin. Toinen lehmä kuoli kesällä punatautiin, mutta pian saimme tilalle uusia lehmiä”.¹⁰³

¹⁰¹ SKS evakkopojan tarina, 5, 7–11.

¹⁰² Kulha 2019, 149–154.

¹⁰³ KAHE Evakkomatka, Kerttu, 681–683.

Maailmanpoliittinen tilanne huonontui Suomen kannalta Saksan kärsittyä tappioita ja sota pitkittyi. Syksyllä 1943 tehtiin uudet evakuointisuunnitelmat ja Suomen hallitus alkoi valmistella Karjalasta luopumista. Neuvotteluja käytiin, mutta Suomi vastasi kielteisesti Neuvostoliiton vaatimuksiin. Vaikka edellisestä evakuoinnista oli otettu opiksi, vallitsi sekasorto ja kiire, kun puna-armeija aloitti yllättäen rajun suurhyökkäyksen Kannaksella 9.6.1944. Armeijan kestävyteen luotettiin liikaa ja haluttiin ehkäistä tappiomielialan syntyä, osa väestöstä pakeni viisaasti omatoimisesti. Kulha 2019, 157–174 Sota Neuvostoliittoa vastaan hävittiin ja Pariisiin (1947) rauhanehdoissa Karjala menetettiin.¹⁰⁴

Toiselle evakkomatkalle lähdettiin raskain mielin, sillä koti jätettiin lopullisesti. Evakuointi tapahtui kiireellisyyjärjestyksessä rajujenkin sotatoimien keskellä, Laatokan Karjalan evakuointi sujui rauhallisemmin ja harkitusti. Rautatiet ja maantiet ruuhkautuivat ihmisistä ja eläimistä, evakkomatkat Pohjanmaalle kestivät kaksikin viikkoa. Kannaksen siviilien piti taivaltaa jalan tai omilla kulkuneuvoilla asemalle ja odottaa junia, jotka täyttyivät perääntyvistä sotilaista. Jatkuvat pommitukset ja ilmahyökkäykset hidastivat matkantekoa. Elisenvaaran ja Simolan rautatieasemien kauhuissa kuoli yli 200 siviiliä. Kesä–heinäkuussa 1944 evakuoitiin 260 000 henkeä ja 590 000 suomalaista siirtyi paikasta toiseen.¹⁰⁵

Sotilasviranomaiset huolehtivat evakoiden kuljetuksista rajalle ja siviiliviranomaiset siitä eteenpäin. Joensuu oli keskeinen risteysasema. Ehdoton toimintaohje oli, että kukin kunta oli evakuoitava sille varatulle sijoitusalueelle, minnekään muualle ei saanut mennä. Heinäkuun lopussa suurin osa siirtoväestä oli perillä, karja lokakuussa. Siviilien piti poistua viimeistään 21.9. Satoa ja tavaroita evakuoitiin 3.10.1944 saakka, jolloin sotilaat perääntyivät. Tavaraa jäi paljon.¹⁰⁶

Helena 20, Suistamo, kertoo: ”Toinen evakkoon lähtö. Keväällä 1944 kahden onnellisen kotiseudulla olovuoden jälkeen kantautui tietoomme hämäräperäisinä

¹⁰⁴ Nevalainen & Sihvo 1998, 9.

¹⁰⁵ Sallinen-Gimpl 2006, 23–27.

¹⁰⁶ Waris 1952, 58–63.

huhut, taaskin on Karjalan kovaosaisen kansan lähdeävä uudelle, ruusuttomalle evakontielle. Alkoi viikot, joiden raskaita päiviä oli vaikeaa elää. Emme voineet muuta kuin ihmetellen katsella, mikä oli valmista ja rakasta, josta pian pitäisi erota, olihan kesä kauneimmillaan, Karjalan koivikot viheriövät. Käki kukkui ahkerasti aivan kuin hyvästiksi erojaisissamme rakkailta kunnailta. Tuntui äärettömän ahdistavalta ajatella, eikö meillä poloisilla ole oikeutta elää ja rakentaa synnyinseudulle vai onko Jumalan viha päällämme”¹⁰⁷

Evakointeja vaikeuttivat vihollisen jatkuvat sotatoimet, kalustopula ja viranomaisten yhteistyön puute sekä pakokauhu. Evakuoinnit suoritettiin liian myöhään, sotilaat korjasivat myös heinä- ja viljasatoa ja tieto ei kulkenut. Kuljetuksia tehtiin maitse, rautateitse ja vesitse proomuilla Saimaan ylitse, jolloin vaarana oli vihollisen ilmapommitukset. Evakot nukkuivat tienvarsilla, ladoissa, kirkoissa ja jopa vankiloissa. Ystävälliset ihmiset ruokkivat ja majoittivat lottien ja järjestöjen kanssa. Toisessa vaiheessa evakuoitiin karjaa, hevosia, irtaimistoa ja satoa piti saada talteen. Karjaa ajettiin jopa 500 km:n matkoja lastausasemille jalkaisin. Kesäaikana riitti paremmin rehua, joten massateurastuksia ei tarvittu. Siirtoväki kohtasi matkallaan väärinkäytöksiä, sotarosvousta ja ikävää kohtelua. Omaisuutta joutui vieraisiin käsiin, osoitelappuja muuteltiin ja tavaroita anastettiin. Tavararöykkiöt kasaantuivat erityisesti risteysasemille ja kadonnutta omaisuutta etsittiin vielä pitkään.¹⁰⁸

Paavo 42, kertoo: ”Komia vehnä, viimeisenä yönä puitiin, puimakoneet vietiin asemalle ja 20 säkkiä vehnää. Oljet jäivät. Jyvät pilaantuivat, osa homehtui, kun viikkokausia junassa. Elukoille piisasi sitten. Tulin Vilppulan asemalle hevosen ja lehmän kanssa. Toinen lehmä myytiin yhtiön pehtoori Mäkiselle. Siitä Ruovedelle vielä 40–50 kilometriä asuinpaikkaan. Kyllikki-lehmä väsyi, ei millään olisi kulkenut, kärryssä oli vettä ja heinää.”¹⁰⁹

¹⁰⁷ KAHE, evakkomatka, Helena, 548–572.

¹⁰⁸ Kulha 2019, 171–186.

¹⁰⁹ Anni ja Paavo, haastattelu OY 1975.

Helena 20, kertoo: "Viereisestä pellostä kannoimme heiniä eläimillemme, kun haka oli tyhjä. Tästä saimme kovat porut päällemme, mutta emmehän me kulkurit vähää pelänneet. Ruoaksemme saimme edellisen päivän pohjaan palanutta kauravelliä. Tämän kaiken kukkuraksi rähjäsi talon emäntä meille, kun heidän heinäpelloltaan kannettiin kuormastomme hevosille heiniä. Käskipä armon rouva menemään takaisin. Soittipa avuksi paikkakunnalla olleen nimismiehenkin, mutta turhaa oli ruikutus. Ei auttanut muu kuin alistuminen. Kovasti nälkäisinä lähdimme taipaleelle suuntanamme Hammaslahden asema. Sintsinkylässä oli hyvä ruoka, hernekeittoa ja voileipiä. Nukuimme heinäladossa, jonne yksi paikkakunnan miehistä suuntasi kulkunsa illan vaihtuessa yöksi tarkoituksenaan saada naisseuraa. Annoimme ukolle lähdöt sydänyöhön ja väsyneenä nukahdimme uneen.

Enonkoski-Varkaus mentiin pitkin vesiä. Välillä lensi 14 viholliskoneen muodostelma, mutta ihmeeksemme se ei meitä häirinnyt. Pelkäsimme hiukan ja painauduimme proomun kannelle pitkäkseen selkä taivasta kohden. Hitaasti edistyi matka (12 km), kun lehmä melkein kolmella jalalla länkytti tuskaisesti. Vedet silmissä sekä hyrysten tajusi eläinparkakin, mistä oli kysymys, kun lepo hetkinä silitin sen päätä. Tunsimme molemmat kodittomuuden ja orpouden tuskaa lepotauoillamme. Päästyäni toisten luo, pesin sairaan jalan, tervasin ja laitoin kääreeseen. Aamulla oli jo kipu lakannut. Rakoilla ja väsyneet, puukengän risoilla verhotut jalkamme saivat lepoa junassa. Monien vaikeuksien jälkeen saavuimme Kauhavan asemalle. Tunsin sanomatonta tuskaa vaeltaessani tulevaa sijoituspaikkaani kohden, nämäkö ovat tulevia kotitanhuviani? Ei ikinä, kapinoiden olemus sisässäni. Oli nimipäiväni. Vähän haikealla mielellä kököttelin kortteerissa, ei ollut onnittelijoita eikä liioin onneakaan, sillä tänään hirttäytyi liekassa ollut musta emälammas jättäen jälkeen kaksi orpoa vuonaa".¹¹⁰

¹¹⁰ KAHE, evakkomatka, Helena, 548–572.

Aselepo tuli voimaan 4.9.1944 ja välirauha allekirjoitettiin 19.9. 1944. Lopulliset ja tuskalliset hyvästit kotiseudulle ja rakkaille kotitanhuville oli jätettävä. Rauhan tulosta riemuuttiin, mutta menetykset aiheuttivat syvää surua. Siirtoväki joutui muuttamaan jatkuvasti paikasta toiseen ja heitä ajeltiin mierontielle ilman hyvää syytä. Maisemallisesti Karjalan maisemat erosivat suuresti Pohjanmaan lakeuksista tai synkistä korpi- tai suomaisemista, samoin paikkakuntalaisten tavat, jolloin evakot tunsivat ulkopuolisuutta ja vierautta. ¹¹¹Talviasuminen ei saanut aiheuttaa ”kohtuutonta haittaa terveydellisistä tai taloudellisista syistä”.¹¹²

Anni 36, kertoo: ”Toinen lähtö junalla ei ollut niin kiireinen. Mies huoltoporukassa asemalla, tuli joitakin viikkoja perässä Ruovedelle. Yksi lehmä ja hevonen saatiin tavaravaunuun ja muuta tavaraa. Laatikossa sitten sika, kanoja ja kaneja. Sotilaat toivat kaneja tytöille. Siellä talossa oli venäläisiä sotavankeja, kaksi sotavankia tuli naispalvelijan kanssa hakemaan asemalta. Ryssiä lähetettiin karkuun ja siellä kaksi vastassa! Vanhin tyttö oli naapurin tyttöjen kanssa ajamassa karjaa. Kartanon mökissä puolen kilometrin päässä oltiin kolme vuotta. Karja oli talon navetassa, käytiin hoitamassa lehmät. Nuorin poika syntyi. Jokaisessa evakossa syntyi lapsi. Kymmenen-henkinen perhe, kuusi tyttöä ja kaksi poikaa. Paavo jatkaa: Meikäläinen luonto oli iloista, murheet menivät samassa aina, vaikka toisinaan harmitti. Mentiin eteenpäin. Melkoinen romaani tulisi matkoista, kaikkea mitä siellä oli. Sai kokea monta ja jotain”!¹¹³

¹¹¹ Sallinen-Gimpl 1994, 20.

¹¹² Kekkonen, 1941, 25–33.

¹¹³ Anni ja Paavo, haastattelu OY 1975.

3.4 Uudelleensijoittaminen ja oman kodin rakentaminen

Yhteiskunnan lainsäädäntötoimilla, korvauksilla ja säästyneellä yksityisomaisuudella oli suuri merkitys siirtoväen sopeutumisessa ja selviytymisessä. Siirtoväelle pyrittiin järjestämään riittävästi elintilaa, elinkeinoja ja työtä, koulutusta ja ennen kaikkea tasavertainen asema kantaväestöön nähden. Siirtoväki, rintamamiehet, sotalesket ja sotalapset piti uudelleenasuttaa pysyvästi, mikä vei aikaa. Menetetystä omaisuudesta heille kuului korvaus, sillä he olivat uhranneet kotinsa isänmaan edun vuoksi. Pika-asutuslakia laajennettiin ja maanhankintalaki hyväksyttiin 5.5.1945. Siirtoväen sijoitussuunnitelmat laadittiin kunnittain 29.6.1945 ja maatalousväki pyrittiin pitämään lähtökunnittain koossa sekä takaamaan heille oma koti, entinen ammatti ja elinkelpoiset tilat. Esimerkiksi Sortavalan maalaiskuntalaiset asutettiin Jyväskylän seudulle.¹¹⁴

Suuri osa luovutetusta alueesta sijaitsi Viipurin läänissä, jossa oli noin 90 000 maatilaa ja 35 000 viljelmää peltoineen ja niittyineen. Lisäksi sekä yksityiset ja yhteisöt, kuten valtio, seurakunnat, kunnat ja yhtiöt omistivat miljoonia hehtaareita metsää. Ositusten takia tilat oli pirstottu varsin pieniksi. Maansaantiin olivat oikeutettuja täysivaltaiset Suomen kansalaiset, jotka olivat siirtyneet Neuvostoliitolle luovutetuilta, vuokratuilta tai uuden rajan läheisiltä alueilta. Omistajat, osakkaat tai kruunutilan haltijat, jotka olivat saaneet ja edelleen haluavat saada toimeentulonsa tai osan siitä maasta tai kalastuksesta. Oikeus ei koskenut holhouksenalaisia, tilakeinottelun harjoittajia tai rappiolle tilansa jättäneitä. Harkinnanvaraisuus koski alaikäisiä eli alle 21-vuotiaita tai sodassa kaatuneen tilallisen alaikäistä poikaa.¹¹⁵

Viljelytiloihin kuului maatalousmaata, kuten peltoa, niittyä ja puu- ja kasvitarhaa enintään 15 hehtaaria. Hyvissä olosuhteissa tilakoko oli 6.00–9.00 hehtaaria, keskikokoisissa enintään 12 hehtaaria. Hakemuksiin tarvittiin erilaisia dokumentteja ja asiakirjoja, kuten

¹¹⁴ Sallinen-Gimpl 1994, 20–24.

¹¹⁵ Ahla 1940, 7–11.

rakennusten ja metsän arviokirjoja Karjalasta, selontekoja ja kauppakirjoja. Nieminen 1940, 4348, 147 Hakemuksia saapui noin 42 000, joista hylättiin noin 4500. Tavoitteena oli perustaa viljelystiloja, sekamuotoisia- ja asuntotiloja sekä kalastustiloja, joista keskikokoinen perhe saisi elantonsa. Kotitarve- ja polttopuuta varten siihen kuului hieman metsää, asuntotiloilla kasvi- ja perunamaata sekä korkeintaan kahdelle lehmälle laidunta. Pohjoisessa tai syrjäseudulla tilakoko oli suurempikin ja raivauspalkkioita maksettiin erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen kylmille tiloille. Asutukseen pilkottiin suuri määrä yksityisten maata, vaikka, koska valtion ja yhtiöiden maata ei riittänyt. Viljelystiloja perustettiin noin 37 400 kappaletta, joista Oulun läänin alueelle 968 viljelmää.¹¹⁶

Välirauhan aikana Suomi oli suurissa vaikeuksissa sodan tuhojen, sotakorvausten ja pulajan vuoksi. Evakkojen asioiden hoito sujui hitaasti ja vei neljä vuotta, ennen kuin ihmiset löysivät pysyvän kodin. Talvi 1944–1945 oli useimmille vaikea ja vasta seuraavana kesänä suurin osa siirtoväestä muutti uusille kotipaikkakunnilleen. Osa perheistä muutti jopa 20 kertaa! Karut ja harvaanasutut alueet eivät kaikkia houkuttelleet. Kesäkuussa 1945 noin 53 prosenttia siirtoväestä asui sijoituspaikkakunnallaan, mutta sortavalaisista vain 25 prosenttia. Lännestä Vaasan ja Turun seuduilta muutettiin idemmäksi, etelään ja kohti kaakkoa. Maatalousväestön asuttaminen perustui maanhankintalakiin, jolloin saman kunnan ja kylän asukkaat asutettiin luonnonolot, talous ja liikenneolot huomioiden.¹¹⁷

Menetetyn omaisuuden korvaaminen ja elintilan valtaaminen oli kovan työn tulosta, vakuuttaa Johannes Virolainen. Kymmenet tuhannet kodit huonekaluineen, taideteoksineen, kirjoineen ja astioineen tuhoutuivat tai jätettiin vieraalle. Pika-asutuslain mukaan perustettiin 8000 tilaa. Maansaantihakemuksia tehtiin yhteensä 120 000, joista siirtoväen osuus oli vain 40 prosenttia ja näistä 19 000 viljelystilaa. Maata saatiin noin 1,1 miljoonaa hehtaaria, mikä oli hieman yli puolet Karjalassa olleesta pinta-alasta. Elokuussa 1942 ja toukokuussa 1945 toteutuneiden korvauslakien mukaan sodasta tai evakuoinnista

¹¹⁶ Ahla, 1940, 11–23.

¹¹⁷ Waris 1952, 66–71, 330, 341.

tapahtuneet vahingot korvattiin enintään 500 000 markkaan saakka ja ylimenevästä osasta porrastetusti. Korvaukset maksettiin vuoden 1948 loppuun mennessä rahana 20 000 mk ja loput oblikaatioina ja holding-osuuksina. Siirtoväki rakensi vuoteen 1950 mennessä 26 000 asuinrakennusta, 18500 kotieläin rakennusta ja 30 000 muuta rakennusta.¹¹⁸

Karjala luovutettiin talvisodan rauhanrajojen mukaisesti. Runsaat 15 000 karjalaista teki vapaaehtoisen kaupan, koska silloin pääsi nopeasti ja suoraan tilan omistajaksi. Noin 12 500 tilallista, joista 43 prosenttia siirtoväkeä, kieltäytyi tarjotusta tilasta kylmyyden, sopimattoman sijainnin tai perhesyiden vuoksi. Siirtoväki halusi valmista peltoa, vaikka heitä suositeltiin raivaamaan yli puolet peltoalasta. He eivät halunneet joutua ”heitetyksi korpeen”, vaan mieluummin etelään. Rytyn maatalousväestö määrättiin Pihtiputaalle. Maataloussiirtoväestä 96 prosenttia eli omilla tiloillaan vuoden 1948 lopussa ja 10–20 prosenttia päätyi heti evakosta lopulliseen sijoituskuntaan. Siirtoväki sai korvauksia maasta, kasvaneesta metsästä, rakennuksista ja irtaimistosta. Raha, arvopaperit, kulta tai taideteokset jäivät korvaamatta. Korvausten määrä vastasi noin neljännestä vastaavan uuden tilan arvosta. Siirtoväen kodit maksettiin omilla työsuorituksilla, omilla varoilla tai yksityisillä luotoilla. Siirtoväellä oli 21 miljardin markan edestä lainoja.¹¹⁹

Anni 36, kertoo: ”Meille tuli kirje tutulta agronomilta, jossa kerrottiin, että Tyrnävän seudulla olisi hyviä ja isoja tiloja, mutta ne ehtivät mennä. Meille oli määrätty sijoituspaikka Pihtiputaalle ja yhdessä mentiin katsomaan. Se oli ihan korpea, emme ottaneet sitä. Sitten mentiin junalla Seinäjoelle katsomaan ja sieltä käännyttiin takaisin Liminkaan. Asemalta ei ollut mitään kyytiä ja lokakuun iltana käveltiin yli 20 kilometriä Temmeksen kautta Tyrnävälle. Kukaan ei ottanut meitä niin myöhään kortteeriin, kolmeen taloon pyrittiin. Kuka vaan sano mitä vaan syitä, ei ollut tilaa, ei yleensä otettu, ei makuuvaatteita. Ei ole huonetta, kysyttiin, oletteko opettajia? Yksi naisopettaja otti meidät Tyrnävän koululle, mutta ei ollut makuuvaatteita. Päästiin

¹¹⁸ Virolainen 1988, 245–338.

¹¹⁹ Kulha 2019, 189–227.

naapuriin Pikkaraiselle, ottivat hyvin mielellään. Väsytti mahdottomasti, kun oltiin kävelty yli 20 kilometriä ja vielä siellä Pihtiputaallakin. Sitten tultiin siihen Tyrnävän kansakoululle ja pihalla minä sanoin, että tässä meidän koti on. Miellytti tämä, vaikka peltoa oli vain kolme hehtaaria. Mies höperehti, että on vanhan näköinen. Minä sanoin, että saahan sen uuden näköiseksi. Tämmöinen sakki, iso väki”.¹²⁰

Evakuoinnit saatettiin loppuun syyskuussa 1944, jolloin karjalainen siirtoväki sitoutui Suomen kohtaloon ja alistui ulkoisesti ohjattuihin järjestelyihin. Siirtoväkipolitiikan keskeinen tavoite oli kiinnittää siirtoväki kiinteästi suomalaiseen yhteiskuntaan sosiaalisen ja fyysisen sopeutumisen kautta. Ympäristön muuttuessa kuuluminen suurempaan yhteisöön häiriintyy ja tutun esineympäristön puuttuminen vaikeuttaa vuorovaikutusta. Evakoihin kohdistettiin paikallisten arvojen ja normien mukaisia odotuksia ja arviointeja, jotka eivät aina olleet kovin myönteisiä.¹²¹ Karjalaisesta siirtoväestä 55 prosenttia oli oikeutettuja saamaan maata Oulu-Kajaani-linjan eteläpuolelta. Vaikka ulkonaisesti näytti siltä, että siirtoväki sopeutuu, yksityisillä ja intiimeillä elämänalueilla perheen ja suvun kanssa tilanne oli toinen.¹²²

Helena 20, kertoo: ”Vain yksi oli jäänyt ja arvatenkin Jumalan suuresta johdatuksesta hän säilyi terveenä. On mennyt koti, omaiset ja ystävät, vaan toivo parempaan ja valoisampaan huomiseen antoi meille voimaa. 11.2.1945 vietimme häitämme Kauhavalla. Oman seurakunnan pastori vihki meidät avioliittoon. Olimmehan harvinaista katsottavaa, saman ortodoksisen seurakunnan jäseniä Karjalainen mies ja nainen. Monet olivat ne vaikeudet, jotka seurasivat yhteiselämän alkutaivalta, kodittomuus, varattomuus ja työttömyys. Aloitimme elämän omaan laskuumme Nurmeksen Savikylässä. Vuokraemäntämme, joka oli 30-vuotias leski. Kun mieheni oli yötöissä, silloin vuokraemäntä iltaisin rähjäsi ja sanoi, ettei hän minun pentuni

¹²⁰ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

¹²¹ Paukkunen 1989, 16–19.

¹²² Siiskonen-Raninen 1999, 15,21.

huutoja käy kuuntelemaan. Odotin ensimmäistä lastani. Mielialani oli matala, kun taloudelliset huolet ahdistivat, kodittomuus ja huoli tulevasta lapsesta järkyttivät minua niin, etten saanut unta öisin. Lähdimme kesäkuussa 1948 nykyiseen sijoituspitäjään Pielavedelle. Saimme pikkuruisen rintamamiestontin, jossa on nyt kolme. Omin käsin raivattu ja rakennettu. Oli suuri juhlahetki, kun perhe sai oman kodin päänsä päälle. Oman vapauden ja rauhan. Tosin taloudelliset vaikeudet ovat suuret, sillä pientila ja rakennusvelat eivät suo huoletonta päivää. Vaan sittenkin meillä on oma vapaus edes hetkeksi”.¹²³

Sortavalan maalaiskuntaa kutsuttiin reikäleipäkunnaksi, jossa kasvillisuus oli rehevää ja hallan vaara kaukana. Kuusien, sinivuokkojen ja ukonhattujen keskellä viljeltiin kääpiötiloja ja vuorovaikutus Sortavalan kaupungin kanssa oli vilkasta. Luonnonrikkaaseen ja vaihtelevaan maisemaan sekä kylien runsauteen verrattuna viljelytilat kaukana muusta asutuksesta ja kanssakäymisestä tuntuivat karuilta ja vierailta, eivät kodilta.¹²⁴ Riesana olivat takatalvet, hallat ja lainojen viipyminen sekä erittäin huono vuosituotto. Naapurit olivat kaukana ja seurustelemaan ei ehditty, kun työ vei kaiken ajan. Käkikään ei kukkunut.¹²⁵ Sortavalan alueelta lähdettiin erityisesti Jyväskylän seudulle, joka muistutti maisemaltaan kotiseutua.¹²⁶

Hämynen korostaa siirtoväen jatkuvaa liikkeelläoloa, johon kuului kaksi vaativaa evakkomatkaa ja lukuisia tasoitussiirtoja. Maanhankintalain lupaamaa luonto- ja -kulttuuriolojen vastaavuutta ei useinkaan pystytty toteuttamaan, ei myöskään kylä- ja naapuriyhteisöjen säilymistä kokonaisuuksina. Liian pienet ja tuottamattomat tilat eivät elättäneet perhettä ja lisäansioita etsittiin muualta. Kiinnittyminen ja kotiutuminen seutuun

¹²³ KAHE, evakkomatka, Helena, 592–595.

¹²⁴ Paukkunen 1989, 248–249.

¹²⁵ Waris 1952, 22–25.

¹²⁶ Raninen-Siiskonen 1999, 187.

vaikeutuivat. Asutustilojen perustamisella oli merkittäviä yhteisöllisiä vaikutuksia, kuten seka-avioliitot ja karjalaisten aktiivisuus yhdistys- ja järjestötoiminnassa. Lukuisia seurantaloja, tanssilavoja ja kursseja järjestettiin.¹²⁷

Eeva 2,5, Sortavalan saari, kertoo:” Muutimme Karjalasta Hämeeseen heinäkuussa 1948. Minun työni oli hoitaa kahta pikkusiskoa, joista Liisa oli kolme vuotta ja Leena 3-kuukautta. Minä olin 11-vuotias ja veljeni Jaakko 10. Vihdoin meillä oli vuosien jälkeen oma koti, nyt ei tarvinnut muuttaa enää mihinkään. Kodissamme oli yksi huone, josta tuli sauna seuraavana kesänä. Isä oli ollut sodassa viidettä vuotta ja oppinut rakentamaan korsuja, teki korsunavetan lähelle Vähäjärveä rantatöyräeseen. Hiekkamaahan oli hyvä kaivaa neljälle lehmälle ja syksyllä ostetulle hevoselle sopivan kokoinen navetta. Vesi haettiin tynnyreihin Vähäjärvestä lämpenemään. Kyllä se talvi oli raskas varsinkin äidille, kuuden hengen huusholli, sisälle vesi oli haettava lähteestä. Korsunavettaan oli matkaa pellon poikki toistasataa metriä ja usein lumi tukki tien. Hangessa kahlaten äiti kesti, en muista hänen koskaan valittaneen mistään, äiti oli valoisa, iloinen karjalainen”.¹²⁸

Asutustilat ovat muodostaneet kasvuikäisille omaleimaisen ja erityislaatuisen kasvuympäristön, jossa lasten työpanos raivaus- ja rakentamisvaiheessa on ollut suuri. Koulu, jatko-opinnot ja ystävät ovat olleet tärkeä osa sosiaalisen aseman muodostumisessa sekä itsetunnon ja identiteetin muotoutumisessa. Jokainen on osallistunut perheen elannon hankkimiseen ja ammattitaidon hankkimiseen varhain. Karjalainen kulttuuritausta, suuri lapsiluku ja omien perinteiden vaaliminen ovat vaikuttaneet kantaväestön hyväksyntään eri tavoin. Muutosten pyörteissä perinteet ja arkiset rutiinit ovat luoneet elämään mielekkyyttä ja auttaneet kiinnittymään ympäristöön.¹²⁹ Maansaanti ja oma pienviljelytila olivat sosiaalisen aseman, henkisen jaksamisen ja elämän merkityksellisyyden

¹²⁷ Hämynen 1983, 35–36.

¹²⁸ SKS evakkotytön tarina, 40, 4.

¹²⁹ Lahti, 1983, 45–50.

kannalta avainasemassa. Siirtokarjalaisille itsenäisyys oli tavattoman tärkeää. Oma rauha, oma tila ja omat tavat ilman ulkopuolisten jatkuvaa puuttumista jokapäiväiseen elämään takasivat ihmisarvoisen elämän ja uskon tulevaisuuteen sekä elämäntarkoituksen.

Uskallettiin kasvattaa perhettä ja ponnistella sen eteen.¹³⁰

Paavo 42, kertoo: "Raivasin 12 hehtaaria peltoa, ihan pajukon vallassa, rappiotila. Yhdeksään vuoteen ei ollut tehty mitään, huoneet huonossa kunnossa. Pellot kasvaneet umpeen. Käsin raivattiin, kirveet kouraan. Vanhin poika ja tytöt hyvin ahkeria tekemään, tekivät maatöitä, lypsi lehmät, 16–18- vuotiaita. Pienimmät kantoi pehkoja kasaa, ne poltettiin. Metsät niin pieniä, tytöt kävivät metsäojissa tulessaan uimassa. Kunnalta ostettiin pellot, talo, kansakoulu valtiolta, 16 hehtaaria oli. Hyvät navetat ja ulkohuoneet rakennettiin, viisi huonetta tehty, riitti perhettä joka huoneeseen".¹³¹

¹³⁰ Sallinen-Gimpl 1994, 24.

¹³¹ Anni ja Paavo, haastattelu OY 1975.

Kartta 4. Sortavalaisen siirtoväkiperheen evakkomatkat ja lopullinen kotipaikka.

Lähde: Valtioneuvoston kanslia, twitter-sivusto. Muokattu 14.5.2022

<https://pbs.twimg.com/media/ES5BQsfWoAArkfv.jpg>.

1. Evakkomatka: Suuri Rytty Sortavalan maalaiskunta - Liminka, paluu Karjalaan.

2. Evakkomatka: Viitasaari/Ruovesi- Pihtipudas-Tyrnävä.

4 Sodan seurauksia yhteiskunnassa ja perhe-elämässä

Sotien seuraukset ja menetykset heijastuivat perheiden elintason ja terveyteen, työhön, koulutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Kuolleita oli 93 563 ihmistä, haavoittuneita 200 000 ja pysyvästi vammautuneita 94 000, joista suurin osa 23–27-vuotiaita. Sotaleskeksi jäi noin 30 000 naista ja sotaorpoja noin 50 000, mutta luku on todellisuudessa paljon suurempi, koska oikeussotaorpouteen saatettiin evätä isän itsemurhan, sotilaskarkuruuden tai siviilionnettomuuden vuoksi. Talvi- ja jatkosodassa kuolleista miehistä noin 90 prosenttia oli 20–40-vuotiaita miehiä, joista joka kymmenes kaatui, heistä perheellisiä oli talvisodassa joka toinen, jatkosodassa joka neljäs. Sotainvalideja kuoli vammoihinsa vielä sodan jälkeenkin. Kolmasosa sotaorvoista ei nähnyt isäänsä koskaan ja menetti äitinsäkin, alle 15-vuotiaista joka 20. menetti huoltajansa. Sota-aikana lapsia syntyi vuosittain noin 65 000–95 000.¹³²

Talvisota kesti 105 päivää ja Suomeen kylvettiin yli 100 000 pommia, jolloin luonto ja rakennettu ympäristö kärsi vahinkoja ja räjähteet aiheuttivat tapaturmia. Lukuisia rakennuksia, varastoja, metsiä, teitä ja siltoja tuhoutui tai paloi. Niiden mukana menetettiin tavaroita, elintarvikkeita sekä ostokortteja sekä henkilökohtaisia dokumentteja. Yksityisautoilu kiellettiin kokonaan ja polttoainetta riitti vain yrittäjille. Elintarvikkeiden lisäksi vaatteet, kengät ja kankaat olivat säännösteltyjä. Tuotantoa valvottiin, hinnat, maksut ja palkat säännösteltiin ja laki esti kohtuuttomien vuokrien perimisen.¹³³

Väinö 13, kertoo: ”Helmikuun 2. päivä 1940 jäi mieleeni hirvittävänä Sortavalan pommituspäivän. Iltapäivällä hiihimme naapurinpojan Antti Loikkasen kanssa korkealle mäelle katsomaan palavaa ja voimakkaasti savuavaa kaupunkia. Hirveältä se näytti – voiko siellä olla ketään elossa? Ainakin 92 vihollisen pommikonetta ajoivat

¹³² Näre 2010, 123–124, 15.

¹³³ Salovaara 1977, 46–56.

kuin urakalla ja kylvivät lastinsa koko talvisen päivän ajan kaupunkiin. 23 ihmistä kuoli, joukossa kaksi iäkstä sukulaistani, 72 rakennusta tuhoutui mm. Sortavalan kaunis luterilainen kirkko. Myöhään iltayöllä enoni Juho Jormakan perhe saapui hevoskyydillä maaseutuasuuntoonsa. Kaupunkitalo Vanamonkadulla oli palanut pommituksessa ja perhe oli palellut pommisuojassa. Muistan elävästi, kuinka ne vähäiset palavasta talosta pelastetut tavarat olivat nokisia, haisivat savulle ja kattopien tahrimia”.¹³⁴

Työelämässä naiset korvasivat miesten työpanoksen ja naisten merkitys työnjaossa monipuolistui. Työvelvolliset iältään 15–65-vuotiaat naiset, nuoret ja vanhempi väestö laitettiin tuotannolliseen työhön tai määrättyihin tehtäviin. Yli 100 000 naista työskenteli sotatoimialueella lääkintä-, muonitus, viestintä- ja huoltotehtävissä. Suomeen muodostettiin noin 100 000 uutta pientilaa, joita vaimot hoitivat lasten kanssa sota-aikana. Kun miehet kotiutuivat sodasta, perheen roolit palautuivat ennalleen, mutta vaimolta vaadittiin paljon työntekijän, hoivaajan ja kasvattajan tehtävissä.¹³⁵

Sota muutti ihmisiä, rikkoi perhesiteitä sekä vuorovaikutusta ja toimintamalleja perheenjäsenten välillä. Perheenjäseniä vammautui, kuoli tai muutti pois. Siviilielämään sopeutuminen tuotti osalle suuria vaikeuksia ja pieni osa miehistä traumatisoitui pahoin, ”jäi juoksuhautoihin”. Traumasta selviäminen edellytti henkisen toimintakyvyn säilymistä ja kokemusta elämän mielekkyydestä. Suurin osa miehistä kykeni katsomaan tulevaisuuteen ja hillitsemään itsensä. Jälleenrakennus oli tärkeää yhteiskuntarauhan kannalta ja piti miehet poissa poliittisesti epävarmoilta teiltä. Vihan, katkeruuden, pelon, syllisyyden ja ahdistuksen tunteet purettiin käsillä tehtävään raakaan työhön, joka toimi terapiana. Miehet kärsivät posttraumaattisesta stressistä ja koko perhe saattoi kärsiä kuoleman- ja uuden sodan pelosta. Oma koti, aineellinen pääoma ja saunan puhtaus lisäsivät

¹³⁴ SKS, Evakkopojan tarina, Väinö, 5, 3.

¹³⁵ Hännikäinen 1998, 17,21.

perusturvallisuuden tunnetta. Maaninen työnteko, viinan juonti tai tunnekylmyys auttoivat, kun ei kyetty rauhoittumaan ja rentoutumaan.¹³⁶

Aleks 30, kertoo: ”Perheestäni en tiennyt mitään, enkä saanut yhteyttä heihin, vaikka koetin kirjeitten ja radion kautta en saanut vastausta. Sitten sain tammikuun 30.päivä kirjeen kotoani. Tätini mies oli kuollut Jänisjärven aseman pommituksissa, mutta perheeni oli kaikki terveenä, vaikka pommeja putoili yhtenäen aseman ympärille. Täällä oli vaarallista asua, koska melkein joka päivä ja myös kuutamollakin pommitettiin Jänisjoen yli menevää rautatiesiltaa, joka oli 800 metriä perheeni asunnosta”.¹³⁷

Sota opetti sitkeyttä, kiitollisuutta ja uskoa omiin kykyihin. Oli suoranainen velvollisuus rakentaa maata ja tuottaa jälkeläisiä. Oman kodin ja työn myötä tunne elämännhallinnasta vahvistui. Rakkaus ja kumppanuus lisäsivät miesten elämänuskoa ja onnellisuutta. Sotien jälkeen alkoi avioliittobuumi, mutta pikaisesti solmitut avioliitot päätyivät eroon. Parit etsivät toisistaan läheisyyttä ja lämpöä. Yhteiskunta tuli lapsilisien, äitiysavustusten ja verohelpotusten muodossa syntyvyyttä, joka lähti nopeaan nousuun. Lapset toivat uutta sisältöä ja toivoa elämään. Heille haluttiin taata parempi elämä, kunnollinen koulutus ja materiaalista pääomaa.¹³⁸

Valtion huoltopolitiikan taksi elämisen perustarpeet, mikäli työtä tai varallisuutta ei ollut. ”Räikeää haparointia” ja syrjintää esiintyi, jolloin siirtoväki taisteli vähäisistä etuisuuksistaan ja koki ”elättinä” turhaa häpeää. Kantaväestön mielestä evakot pääsivät liian helpolla ja sijoittaminen yksityiskoteihin harmitti. Työttömyyttä ei esiintynyt ja huollon piirissä 31.12.1944 oli 79 000 henkeä ja vuonna 1949 enää 9600 henkeä. Huollettavista 77 prosenttia oli vanhuksia ja lapsia, joita kosketti korkea kuolleisuus. Yksityiset kansalaiset ja järjestöt auttoivat vaate- ja työkalukeräyksin, järjestämällä ammattikursseja ja työtupia

¹³⁶ Kirves 2015, 257–264.

¹³⁷ KAHE, evakkomatka, Aleks, 612.

¹³⁸ Kirves 2015, 266–282.

sekä auttamalla jälleenrakennustöissä.¹³⁹ Yhteiskunta tuki yli viisilapsisia perheitä taloudellisesti, mutta siviilien epäsuora kuolleisuus nousi epidemioiden, aliravitsemuksen ja uupumisen vuoksi. Ideaalilapsiluku perheissä oli kuusi, mutta vähintään neljä lasta.¹⁴⁰

Sotatapaturomalain mukaan (1941) ilmapommituksissa ja sotilastapaturmissa vammautuneet sekä sotelesket ja -orvot saivat valtiolta huoltoeläkettä ja harkinnanvaraisesti lisäeläkettä esimerkiksi sairauden tai lastenhoidon järjestämiseksi. Sotelesket saivat kaatuneen miehen sotilasarvon ja vuosiansion mukaan eläkettä, joka oli kansainvälisesti verrattuna pieni, vain kymmenesosa kirvesmiehen vuosiansiosta. Sotaorvot saivat huoltoeläkettä 17 -vuotiaiksi saakka ja ammatillista koulutustukea ja tarveharkintaista tukea sairaanhoitoon, koulumajoitukseen tai matkoihin. Kaupungeissa sotaorvot sijoitettiin lastenkotiin, mutta maaseudulla he saattoivat joutua halvaksi työvoimaksi tiloille. Sotaorpojen omaisuudella keinoiteltiin ja vapaaehtoisilla avustuksilla ja kansainvälisellä sotakummitoiminnalla vuoteen 1958 saakka oli suuri merkitys.¹⁴¹

Elintarvikkeiden ja käyttötavaroiden säännöstely jatkui pitkään. Esimerkiksi maito, voi, liha, kala ja leipä olivat kupongeilla, perunaa ja juureksia sai ilmankin. Pikkulapset, imettävät äidit ja sairaat olivat maito-osuuksissa etusijalle, mutta käytäntö todistaa muuta. Kaupungista maalle ohjekirja 1944, 8–11. Kuivuus aiheutti elintarvikkeiden ja rehujen puutetta, jolloin esimerkiksi heinäsadosta saatiin 1941 vain puolet. Kotieläinten määrä laski rajusti, jolloin maitoa, lihaa tai nahkaa saatiin vähemmän. Esimerkiksi vuonna 1939 maitoa saatiin 2650 miljoonaa litraa, mutta 1941 vain 1750 miljoonaa litraa. Päivittäinen aikuisen maitoannos oli kaksi desilitraa ja kevyttä työtä tekevän vilja-annos 200 grammaa. Uusia veroja lisättiin, mutta veronmaksajien määrä väheni. Säännöstely lopetettiin 1949, mutta puutetta esiintyi.¹⁴²

¹³⁹ Waris 1952, 75–86.

¹⁴⁰ Laurent 2011, 329–334.

¹⁴¹ Näre 2010, 123–133.

¹⁴² Salovaara 1977, 85–175.

Martta 15, Sortavala, kertoo: "Meidän "sota" oli suurperhe, sen elättäminen, välillä ruuankin puute, vaatteet, kaikenlainen puute. Rippikoulua käyvä siskoni kertoi, että isä oli käskenyt hänen etsiä itselleen työpaikan ja asunnon, kotona oli liian ahdasta. Niin perhettä hajotettiin puhumalla, käskemällä, minä oli jo muualla töissä. Asuimme metsän reunalla, söimme marjoja ja sieniä, sipulin varsia, monenlaisten kasvien osia, joista saimme tietoa ja ohjeitakin. Kaikki ruoka oli arvokasta, sitä ei heitetty hukkaan. Mieleen on jäänyt se isän tuoma ruskea pahvilaatikko, jonka hän oli saanut Sortavalan Seurahuoneelta. Kotona se avattiin, ja sieltä paljastui leipää, kuivia leivänpaloja ja kaanikoita, sitä iloa! Ne kuivat palaset maistuivat niin hyviltä, niitä olisi järsinyt vaikka kuinka monta, mutta ei kaikkea hyvää kerralla"!¹⁴³

Kaikissa kunnissa siirtoväki ei saanut sille kuuluvia avustuksia, kuten opiskelu- tai ruoka-avustusta. Lesket ja sotaorvot saattoivat tietämättömyyttään jäädä ilman avustuksia kunnasta riippuen. Ammattikasvatukseen eli opiskeluun oli myönnetty runsaasti lahjoitusvaroja, mikäli opiskelija oli menettänyt kotinsa, huoltajansa tai huoltaja oli huoltokyvytön. Uusia ja käytettyjä vaatteita saatiin ulkomailta yli 10 000 kollia. Työtuissa ommeltiin yli 25 000 pukinetta lahjoituskankaasta. Siirtoväen huolto jakoi 70 000 metriä lakanakangasta, 10 000 kilogrammaa hyvää villalankaa ja 13 000 huopaa sekä Yhdysvalloista saatuja lahjoituksia, kuten 150 000 alusvaatekertaa, 200 000 paria sukkia ja 100 000 paria kenkiä.¹⁴⁴

4.1 Kohtaamisia ja konflikteja sodan ilmapiirissä

Sota-ajan myötä syntynyt sosiaalinen kriisi, kulttuurinen trauma ja jatkuva liikkeelläolo veivät valtavasti voimavaroja ja synnyttivät levottomuuden ja juurettomuuden tunteita, kun uudelleen ja uudelleen pakattiin tavarat ja sopeuduttiin "toisten nurkkiin". Kulttuurinen

¹⁴³ SKS, Martta, 925–926 Sota jatkui perheissä =SJP.

¹⁴⁴ Kekkonen 1940, 52–73.

trauma syntyi, kun ihmiset pakotettiin siirtymään ja sopeutumaan uuteen elinympäristöön. Heidät repäistiin väkivaltaisesti irti juuriltaan ja arki oli jatkuvaa hengissä selviytymisen taistelua ja töiden etsintää. Ikävä Karjalaan kalvoi. Vaikka lapset tai naiset eivät välttämättä kokeneet traumaattisia tilanteita henkilökohtaisesti, traumat siirtyivät heihin. Osa lapsista kärsi hajautuneista muistoista, jolloin pitkiä ajanjaksoja pyyhkiytyi pois.¹⁴⁵

Bertta 10, kertoo: ”Siellä vietiin (Liminka) Kansanopistolle, josta jälleen isännät kävivät valitsemassa itselleen sopivia, yksinäiset ja pienet perheet. Meitä jäi isommat perheet yöksi opistolle, seuraavana aamuna vietiin kylmään nuorisoseuran taloon. Muutaman päivän perästä tuli isä ja vuokrasi meille pienen huonokuntoisen mökin. Kouluikäisten piti mennä kouluun. Silloin koki ensimmäisen kerran eriarvoisuutta, ikäistensä suhtautumista evakkolapsiin. Sen ajan muistot olen halunnut unohtaa. Eivät he ymmärtäneet miksi olimme tulleet heidän koteihinsa ja tielleen. Olen todennut, miten vaikea on eri heimojen ymmärtää kulttuuri ja näkemuseroa”.¹⁴⁶

Suomalaiset elivät sota-aikaa viisi pitkää vuotta, jolloin ihmiset rakastivat, rakastuivat, vihasivat, pelkäsivät ja surivat. Tunteet vaikuttivat päätöksentekoon ja asenteisiin. Sota-ajan kontekstissa ihmisten toimintakenttä ja valinnanvapaus rajoittuivat, jolloin selkeät käskyt ja mustavalkoinen maailmankuva korostuivat. Vallitsi hyvän ja pahan taistelu, jossa sota-ajalle tyypillisesti tunteiden ja ryhmäidentiteettien merkitys korostui. Keskityttiin tärkeimpään eli selviytymiseen, jolloin ei ollut energiaa turhiin riitoihin. Sota-aikana vanhanaikaiset tunnenormit, kuten häpeä ja kunnia vahvistuivat ja tunteet saivat uusia kohteita ja vivahteita uusien elämänkokemusten myötä. Pommitusten pelko, kranaattisokki, hirvittävä uupumus, nälkä tai kuolema tulivat lähelle tai osaksi arkea. Kotirintaman tärkeä tehtävä oli

¹⁴⁵ Kuusisto-Arponen 2012, 158–171.

¹⁴⁶ SKS Evakkotytön tarina, Bertta 32, 2–3.

ilmaista rakkautta, lämpöä ja voimaannuttaa sekä vahvistaa sotilaiden uskoa ja luottamusta tulevaan, mutta samalla tukea selviytymiskamppailua kotirintamalla.¹⁴⁷

Opaskirjanen vuodelta 1944 painottaa ”isänmaan pelastamista tuholta” ja jokaisen velvollisuutta rakentaa Suomea. *”Mutta kylmä tosiasia on, että eräät hävitetyistä ja uhanalaisista kodeista lähteneet kansalaisemme ovat saaneet osakseen ynseyttä, jopa niin, että heidän on ollut palattava- takaisin kaupunkiin- vastoin viranomaisten kehotusta. Ne henkilöt, jotka tänä vakavana aikana hylkäävät lähimmäisemme, eivät käsitä tilannetta”*. Erilaista talkotoimintaa suositellaan, jotta väestöryhmien väliset ristiriidat tasaantuisivat, välit lähentyisivät ja sodan koettelemukset kestettäisiin paremmin. Yksimielisyyteen ja vaikeuksien ratkaisuun suositellaan rientoja, retkiä, talkoita ja yhteisiä illanviettoja, joihin tuli suhtautua leikiten ja urheilumielellä.¹⁴⁸

Anna 41, Harlu, kertoo: ”Kälviällä pohjanmaalaiset nimittelivät karjalaisia syömäköyhiksi, kun syötiin karjalanpaistia ja piirakoita. Sanoivatpa pilkatenkin, että saahan perunat syödä perunana ja jauhot puurona. Menee vaan aikaa niitä töhertäissä. Saunaa he eivät lämmittäneet joka lauantai. Meistä tuntui ikävältä, kun olimme tottuneet kylpemään jopa kolmestikin viikossa. Ensimmäisestä evakkomatkasta jäi se mieleen, kun saimme aina muuttaa ja kulkea kuin Jerusalemin suutari. Kaikki huonekalut ja rakas kanteleemmekin jäi kotiin, jolla olisimme soitellen lieventää surujamme”.¹⁴⁹

Vaikka jälleenrakennus käynnistyi nopeasti, herätti se myös katkeruutta erityisesti rikkaiden tilanomistajien keskuudessa. Siirtokarjalaisten luonne ja persoonallisuus herättivät ihmetystä, hankausta ja jopa vihaa. Vastaanotto saattoi olla epäystävällinen ja ynseä, ei-toivottu. Saman hellan ympärillä leimahti erimielisyyksiä, vaikka viljelijät ymmärsivät paremmin toisiaan. Erityisesti ortodoksien sopeutuminen oli vaikeaa ja heitä nimiteltiin,

¹⁴⁷ Kirves, 2015, 14–18.

¹⁴⁸ Kaupungista maalle opaskirjanen 1944, 3, 14.

¹⁴⁹ KAHE, evakkomatka, Anna, 34–35.

häpäistiin ja vieroksuttiin. Vertailu entisiin aikoihin, juurettomuus ja kuntien pelko pysyvistä elätettävistä lisäsivät henkistä pahoinvointia.¹⁵⁰

Pakkomajoitus lisäsi konflikteja, mutta osaa siirtoväestä kohdeltiin ystävällisesti ja ymmärtäväisesti. Isossa talossa ei annettu kuin kylmä, pieni kamari isolle joukolle ja ei edes petivaatteita. Oli ankeata ja itkettiin. Oli ”hirveän hyvä vastaanotto ja oli ”hyvii ihmisii”. Toisaalta evakkomatkoilla oltiin todella pienestä kiitollisia, kuten istumapaikasta junassa tai maitotilkasta lapsille. Tietämättömyys sodan kulusta aiheutti kammottavia huhuja ja virheellisiä uskomuksia, kuten viipurilaisten syntisyys, josta rangaistiin koko kansaa.¹⁵¹

Anna 41, kertoo: ”Oli pimeä yö, kun meidät ohjattiin Siilinjärven kansakoululle. Siellä oli varattu meille syötävää ja juotavaa. Tähän asti söimme omia eväitämme. Istuin yhdessä nurkassa lasteni kanssa, kun oli kova tungos. Lapset itkeä vetistelivät. rauhoittelin niitä. Ilokseni huomasin, kun eräs lotta saapui luokseni niin ystävällisenä kysyen, että ”tarvitsetteko lapsillenne maitoa”? Sanoin, että tarvitsen. Silloin hän otti maitopullot, täytti ne ja toi minulle. Sanoin hänelle kauniit kiitokset hänen huomaavaisuudestaan. Mieheni käynyt etsimässä yösijan meille. Kysyimme sitten emännältä, että saammeko lämmittää saunan ja pestä lapsemme. Pari päivää myöhemmin hätyytteli miestäni pahanilkinen sotapoliisi, sanoen: ”Ette saa olla täällä, menkää minne olette menevät”.¹⁵²

Aleks 30, kertoo: ”Omaisuuksia emme saaneet matkaan, mutta mikä päällä ja makuuvaatteita vähän, selkärepussa ja yhdessä säkissä kulki. Viinijärven asemalla junasta laskeuduttua olivat ihmiset nauraneet, kun jokaisella lapsella, myös kolmevuotiaalla pojalla oli tuntolevy rinnassa ja vaatenyytti selässä. Hevosien olivat linnoitustyömiehet myyneet rekineen ja valjaineen 500 markalla lähtiessään. Saavuttuamme talon pihaan, oli isäntä sanonut palvelijoilleen, että laittakaa ovet

¹⁵⁰ Kulha 2019, 241–249.

¹⁵¹ Raninen-Siiskonen 1999, 149–157.

¹⁵² KAHE evakkomatka, Anna 29–30.

lukkoon. Talon isäntä oli ammatiltaan opettaja, mutta sinä talvena kotonaan. Tästä samaisesta herrasta saimme pitkäksi aikaa harmia ja ikävyyttä, ei olisi antanut maitoa kortilla sitäkään vähää. Vaikka oli karjaa toistakymmentä lehmää lypsämässä. Saman opettajan sisko käyttäytyi tylästi meikäläisiä kohtaan. Aina rukoili, että putoaisi tuvan katossa oleva kannatin noitten evakkojen päälle ja tappaisi heidät, että pääsisi eroon siirtolaisista”.¹⁵³

4.2 Siirtoväki kansakoulussa

Sotavuosien koulutuspolitiikka palveli ulkopoliittisia tavoitteita, lujitti kansan puolustuskykyä ja -tahtoa sekä rohkaisi mielialoja. Koulujen maanpuolustustyö ja lasten fyysisen kunnon vahvistaminen tapahtui opettajien johdolla. Koulunkäyntiä ei saanut lopettaa ilman käskyä, vaan käytettiin malttia ja turvaohjeita. Opettajien ollessa sotatoimissa, lapset määrättiin perunan- ja sokerijuurikkaan nostoon. Kaikenlainen toimettomuus oli pahasta ja opettajien tehtävä oli suojella kouluja, omaisuutta sekä huolehtia siirtoväen lasten eduista, kuten kouluruokailusta ja vaateavustuksesta. Sodan alkaessa Sortavalan kaupungissa koulut määrättiin avattaviksi 30.11 klo kahdeksan ja ne suljettiin jo kello 12. Evakkolasten määrä sijoituskunnissa tuli yllätyksenä, sillä koulupaikkoja oli varattu vain 10 000 lapselle, kun tarve oli jopa 55 000. Viipurin läänin tarkastajat kiersivät sijoituspaikkakunnilla ja vaativat siirtoväelle koulupaikkoja.¹⁵⁴

Opetusministeriö kielsi koulujen ja työtoiminnan kaikkialla Suomessa, vaikka se oli evakkolasten kehityksen kannalta tärkeää ja esti henkisten ”lieveilmiöiden” syntymistä. Rauhan tultua koulut pyrittiin avaamaan 1.4.1940 ja takaamaan kaikille siirtolaislapsille koulupaikka, mikä tuotti suuria vaikeuksia. Siirtoväkeen kuuluvia lapsia ei saanut missään suhteessa asettaa huonompaan asemaan toisiin koululaisiin nähden. Kunnat olivat

¹⁵³ KAHE, evakkomatka, Aleks, 621, 613.

¹⁵⁴ Virta 2001, 11–61, 124–147.

haluttomia muutoksiin, vaikka eduskunta myönsi viisi miljoonaa markkaa siirtolaislasten kustannuksiin. Erityisesti ortodoksioppilaiden uskonnonopetuksen järjestäminen näytti ylivoimaiselta. Esimerkiksi Toivakka otti avustusrahat vastaan, mutta ei tehnyt mitään lasten eteen. Luovutetulle alueelle jäi 600 kansakoulua kalustoineen, 127 tuhoutui ja 350 opettajaa kaatui. Suomessa koulut oli otettu esimerkiksi sairaaloiksi tai evakkojen majoitukseen.¹⁵⁵

Väinö 13, kertoo: ”Joulukuun alkupäivinä sain määräyksen ilmoittautua kyläpartioon. Partio sai aseistaa itsensä parhaansa mukaan. Minulla oli Juho-enolta lainaksi saatu metsästyskivääri. Suojeluskunta antoi meille valkoisen käsivarsinauhan ja kotona oli tehty lakanoista paksut lumipuvut. Juho-eno lainasi vielä käyttööni pitkävartiset huopatossut ja lämpimän, paksun turkin. Tehtävämme oli öisin viiden tunnin vuoroissa partioida noin kahdeksan kilometrin pituudelta rajalle johtanutta maantietä. Partiovuoro veti kiinni ehkä 2–3 kertaa viikossa. Kerran taas kohtasimme hätkähdyttävän näyn. Aivan kylämme keskustassa seisoj kuomullinen armeijan kuorma-auto. Kuljettajaa ei näkynyt missään. Vedin itseni lavan kaksoislaitojen tasolle, työnsin kuomun peittoa syrjään ja tällöin näin kelmeässä kuun valossa karmean näyn. Auton lavalla oli kaatuneita sotilaita, jotka olivat jääneet jäätyneinä niihin asentoihin, joissa olivat kohdanneet kuolemansa. Yhden valopuolenkin näin rauhanteossa: Loppuivat nuo rasittaviksi käyneet öiset partioreissut. Mielialamme oli toivoton ja apea”.¹⁵⁶

Kun paluu Karjalaan mahdollistui, lukuvuonna 1943–1944 jopa 91 prosenttia lapsista kävi koulua Sortavalassa ja myöhemmin sijoituspaikkakunnilla. Koulunkäyntiä vaikeuttivat jatkuvat väestönsiirrot, koulujen, kaluston ja materiaalien sekä opettajien puute sekä paikallisten ynseä ja itsekäs asennoituminen. Jos oppilas pääsi ensimmäiseltä evakkomatkalta tuttuun kouluun, oli sopeutuminen helpompaa. Myös siirtoväkeen

¹⁵⁵ Virta 2001, 63–91.

¹⁵⁶ SKS evakkopojan tarina, 5, 3–5.

kuuluvia opettajia kohdeltiin nuivasti ja sijoitettiin vasten heidän tahtoaan opettajapulasta huolimatta. Opettajat suhtautuivat siirto-oppilaisiin ystävällisesti ja ymmärtävästi, mutta pahansuopia ja ilkeitäkin opettajia oli.¹⁵⁷

Lapset joutuivat evakkomatkojen ja menetysten ohella kestämään opettajien mielivaltaa ja toisten oppilaiden fyysistä ja henkistä kiusaamista. Osa kuvaa koulunkäyntiä ”tuskien taipaleeksi”, jossa lapsia kiusattiin murteesta ja pidettiin venäläisinä. Tytöt kokivat enemmän epäsuoraa väkivaltaa, pojat tappelivat rajustikin. Pärjäämisen tarve ja erilaisuuden häivyttäminen korostuivat, sillä piti pärjätä opinnoissa ja osallistua aktiivisesti harrastuksiin.¹⁵⁸ Osa siirtoväestä saattoi asua teltoissa tai parakeissa ja käydä koulua kuluneissa vaatteissa ja kengissä. Suomen kansakouluissa oli toisen evakkomatkan ja uudelleensijoituksen jälkeen 423 790 oppilasta, joista siirtoväkeä 48 670 oppilasta ja Oulun läänissä noin kymmenen prosenttia.¹⁵⁹

Väinö 13, kertoo: ”Syksyllä 1939 aloitin Sortavalan lyseon pari vuotta normaali-ikäistä vanhempana. Olimme varattomia ja isäni oli ollut 30-luvun alkupuolella useita vuosia selkäsairauden vuoksi työkyvyttömänä. Tästä myöhäisestä lyseoon menosta aiheutui minua siellä suuresti ärsyttäneitä seikkoja. Nykyään puhutaan paljon koulukiusaamisesta. Mutta esiintyi sitä jo silloinkin. Ison kokoni, ikäeroni ja äitini kotikutoisten kouluvaatteiden johdosta jouduin eräällä tavalla silmätikuksi – maalaispojaksi, jota osoiteltiin ja joka ei osannut edes jalkapalloa. Muutamat toisen luokan pojat tekivät kiusaa tönimällä ja pilkkaamalla suurta kokoani. Luokassa oli kaupunkilaispoikia, jotka puhuivat keskenään ruotsia. Kaiken huippuna oli

¹⁵⁷ Virta 2001, 17, 171–260.

¹⁵⁸ Raninen–Siiskonen 1999, 158–161.

¹⁵⁹ Virta 2001, 241, 275.

likinäköisyyteni ja minut asetettiin istumaan aivan eturiviin ”pikkupoikien” joukkoon. Silmälaseja en tullut edes kysyneeksi, eikä kukaan minulle niitä suositellut”.¹⁶⁰

Koulunkäynti oli tärkeä arjen rutiinien ylläpitäjä ja sopeutti uudelle paikkakunnalle, mutta katkonaisuus ja väliaikaisuus kuormittivat lapsia. Koulut, opettajat ja luokkatoverit vaihtuivat, mutta parhaimmillaan koulu toimi turvapaikkana ja loi järjestystä kaaokseen. Koulua käytiin aamu- ja iltavuoroissa, mikä tarjosi poispääsyn kodin murheista ja leikkimistä ikätovereiden kanssa. Oppikoululaisia osallistui vapaaehtoiseen tai rintamapalvelukseen. Suruviestit kaatuneista saavuttivat myös koulun ja osa nuorista keskeytti opintonsa, mikä herätti katkeruutta. Parhaimmillaan koulu oli innostava oppimisympäristö, mutta samalla kansalaiskasvattaja ja informaatiokanava. Liian isänmaallinen opetushenki korosti isänmaan puolustamista ja tottelemista kiihkeästi, jolloin lapsia peloteltiin ryssän ja sotavankien kauhulla. ”Jumalan valtuuttamat” vanhemmat kasvattivat lapset kuriin ja nuhteeseen, jonka jälkeen he oppivat koulussa kunnioittamaan auktoriteettia ja tekemään työtä isänmaan hyväksi.¹⁶¹

Kerttu 17, kertoo: *”Minä menin naapurin tyttären kanssa Limingan talouskouluun toukokuussa. Muu perhe siirtyi kesäkuun lopulla Nivalaan. Kaikki vanhemmat lapset lähti maailmalle”*.¹⁶²

4.3 Sota jatkui perheissä

Kaikille elämä ei näyttänyt parhaita puoliaan. Sodasta palaavat pysyvästi vammautuneet miehet tarvitsivat yhteiskunnan ja perheen, erityisesti vaimon tuen. Perheissä korostuivat psyykkiset perustarpeet, kuten läheisyys, rakkaus, kuuluminen yhteisöön, turvallisuus ja kokemus tarpeellisuudesta. Sotavammaisperheiden kokemuksissa korostuivat menetykset,

¹⁶⁰ SKS, evakkopojan tarina, Väinö,5, 2.

¹⁶¹ Tepora 2010, 50–60.

¹⁶² KAHE, evakkomatka, 677–678.

vaikeudet, uhrautuvuus, velvollisuus ja kiitollisuus, toisaalta perhe nähtiin paikkana toteuttaa itseään. Sodassa vammautuminen oli shokki ja koko perheen taakka. Vammautuneet kokivat avuttomuutta ja riippuvuutta, jolloin perheen konkreettinen arjen apu ja hoiva olivat välttämättömiä, jotta katse suuntautui tulevaisuuteen.¹⁶³

Marjatta (lapsi) kertoo: "Isämme sokeutui 21-vuotiaana sodassa. Meitä tyttöjä syntyi viisi, joita isämme ei koskaan "näkevän silmillä" nähnyt. Yhdestä olemme samaa mieltä: ei meille Isän sokeus ollut varsinaisesti ongelma, se oli meidän arkea. Itseltäni on jäänyt ne ajat pois, jolloin Isän sopeutuminen on ollu luulisin vaikeinta. Pettymys, kun toiveita osittaisesta näön palautumisesta ei toteutunutkaan – ainainen pimeys. Alkuaikojen korttiringissä istumiset, kavereiden kanssa pontikan juomisillat, rahattomuus, ei oikein kunnon paikkaa asumiseen, eikä näkymää tulevaisuudesta. On vaikeaa vetää rajaa, mitkä asiat johtuivat sokeudesta. Ei meillä mitenkään erityisemmin "ryvetty" Isän sokeudessa. Mutta se teki meistä sisukkaita taistelijoita niin henkisellä tasolla kuin varsinkin fyysisesti. Ei nöyristelty. Opittiin yhdessä tekemistä, toisten huomioonottamista. Opittiin että sisulla ja sinnillä mennään eteenpäin, ja yritetään yhteisen hyvän eteen".¹⁶⁴

Hoiva ilmeni konkreettisina tekoina fyysisen auttamisena, työntekona ja psykososiaalisena tukena. Perheen mukautti opittuja malleja ja rooleja vastaamaan muuttunutta tilannetta ja oli sinnikäs, aktiivinen ja kekseliäs. Taloudelliset paineet kasvoivat, jolloin hankittiin lisäansioita, kuten myytiin luonnonantimia, tehtiin käsitöitä tai kasvatettiin sikoja. Köyhyydessä jouduttiin jopa kerjuulle ja lisätyöt aiheuttivat ylirasitusta. Osa miehistä suhtautui väheksyvästi ja alistavasti perheen ponnistuksiin, osa pakeni päihteisiin. Koulutuksen, apuvälineiden ja uuden elämänsisällön kautta ponnistettiin eteenpäin "päivä kerrallaan" ja "otettiin vastaan, mitä annettiin".¹⁶⁵

¹⁶³ Hännikäinen 1998, 209, 13–15, 54.

¹⁶⁴ SKS Marjatta, 147, SJP.

¹⁶⁵ Hännikäinen 1998, 25–204.

Marjatta (lapsi) kertoo: ”Mieleeni tule meidän lapsien apu isälle: koko päivän reissut kirkolle (20 km) kokouksiin tai asioille tandem- pyörällä, tai johonkin puhujamatkalle saattajaksi, päivittäiset sanomalehtien ja kirjojen lukemiset. Sääli on yksi voimakkaista tunteista, jota Isän sokeudesta johtuen olen kokenut ihmisten taholta. Se on jättänyt jokin asteisen vamman. Oli tilanteita, jossa isäni ”hammasta purren” meni eteenpäin, vaikka näki, että oli satuttanut, joskus henkisesti, joskus fyysisesti. Lapsen silmin tuntui pahalta katsoa, jos isäni tuli verta valuen jostakin ulkoa, kun oli lyönyt päänsä tai jonkin muun paikan. Muistan vieläkin sen kiroamisen. Siitä tuli opittu malli, käyttäydyn samoin: komiasti kylän kohdalla, vaikka sieluun sattuu”.¹⁶⁶

Sari Näre käyttää käsitettä altruistinen individualismi, jossa nainen hoiti omat työnsä ja palvelutehtävänsä, mutta sovitti omat tarpeet ja toiveet toisten intresseihin. Sotien koettelemukset vahvistivat henkisesti ja opettivat suhteellisuudentajua, joka ilmeni lausahduksissa ”se mikä ei tapa vahvistaa” tai ”Kollaa kestää”. Sota yhdisti perheitä ja sukuja, koska kaikkien työpanosta tarvittiin pientilan menestymiseen. Iloittiin omasta perheestä, yhteisestä ponnistelusta ja pienistäkin onnistumisista tai uusista laitteista. Perheissä vallitsi uudenlainen joustavuus, mutta myös välttelevät kiintymyssuhteet.¹⁶⁷

Väinö 13, kertoo: ”Elimme äitini kanssa kahdestaan, isäni ja veljeni olivat asepalveluksessa. Talven aikana suoritin kaikki ulkotyöt, kuten polttopuiden noutamiset metsästä sekä hella- ja saunapuiksi tekemiset, heinien ja lannan ajot, veden kantamiset navettaan ja tupaan, lumityöt. Silloin en ollut tottunut vielä hevostöihin. Halko-, heinä- ja lantakuormat pyrkivät kaatuilemaan paksussa lumessa turhan usein. Emme osanneet pelätä tulevaisuutta. Äitini järkyttyneenä kauhisteli, kun eräässä joulukuun alkupäivien Laatokka-lehdessä olivat ensimmäiset kaatuneiden kuolinilmoitukset. Vihollisen lentokoneita lenteli usein taivaalla ja niiltä pyrittiin pysymään piilossa. Joskus yli lentäessään ne ampuivat konekiväärisarjoja.

¹⁶⁶ SKS Marjatta, 148, SJP.

¹⁶⁷ Sallinen-Gimpl 2013, 55–59.

Evakkovaiheen ensimmäisen vuoden olimme enoni isossa maatalossa. Talvi 1941–1942 oli harvinaisen kylmä. Erityisen inhottavina ovat mieleeni jäänyt kaurojen ajo neljän kilometrin päässä olleelta Suursuolta, jonne ajaminen tyhjän häkin kanssa viimeisessä talvipakkasessa oli suurta kärsimystä”.¹⁶⁸

Naiset olivat äärimmäisen väsyneitä, sillä pientilat vaativat molempien puolisoiden työpanoksen. Jos emännän työpäivä ennen sotia oli 12 tuntia, oli se nyt paljon pidempi ja raskaampi. Naiskuva painotti reipasta ja iloisesti ahertavaa emäntää, joka kävi välillä synnyttämässä. Väsymys oli kehoollista ja henkistä uupumusta, tunnetta, ettei voi jatkaa eteenpäin. Huoli toimeentulosta ja epäonnistumisesta painoi, koettiin riittämättömyyttä ja osaamattomuutta. Maaseudulla oli pula työvoimasta, jolloin emännät joutuivat opettelemaan uutta, ajamaan hevosia ja ponnistelemaan jatkuvasti voimiensa ääri rajoilla. Rehellinen työ oli kansalaisen mittari ja toisaalta tunne oman työn ja onnistumisen tärkeydestä auttoi jaksamaan ja tuotti omanarvontunnetta. Toisten naisten kanssa vaihdettiin jokunen sana ja talkoilla autettiin siirtoväkeä purkamalla tavaroita ja eläimiä junista. Jatkuva nälkä, unenpuute ja kiire heikensivät naisia ja aiheuttivat keskenmenoja. Pula vaatteista, kengistä ja välttämättömistä tarvikkeista rasitti perhettä.¹⁶⁹

Sota seurauksineen hajotti perheitä, lisäsi kärsimystä ja ajoi epätoivon partaalle. Sota ja väkivalta jatkuivat perheissä neljän seinän sisällä. Sodan jälkeen oli naisten vuoro toimia vastuunkantajina. Miehet olivat antaneet oman panoksensa sota-aikana, joten he tarvitsivat lepoa, ymmärrystä ja aikaa sopeutua miehen ja isän rooleihin. Naisilta odotettiin lempeyttä ja kärsivällisyyttä, miehiltä ei sopinut vaatia liikaa. Perhe-elämän yksityisyyttä kunnioitettiin suuresti ja toisten asioihin ei puututtu.¹⁷⁰

¹⁶⁸ SKS, Evakkopojan tarina, Väinö, 5, 2–3,7.

¹⁶⁹ Hytönen 2019, 342–359.

¹⁷⁰ Malinen, Sodan satuttamat. Yle areena audio. 23.10.2019.

Yli 90 000 miestä vammautui fyysisesti esimerkiksi jalkoihin, käsiin tai heiltä oli mennyt näkö. Noin 10 000 miestä kärsi pää- tai aivovammoista, jotka ilmenivät päänsärkynä, huimauksena tai kyvyttömyytenä hillitä mielialoja ja tunteita. Sotatraumat ja psyykkinen oireilu, kuten voimakkaat painajaiset, tunnekylläisyys ja raivokohtaukset pitivät muun perheen varpaisillaan. Aggressiivisuutta, arvaamatonta käytöstä ja väkivaltaa esiintyi. Naisia ja lapsia hakattiin nyrkeillä, potkittiin ja lyötiin jopa seipäillä. Perhe pakeni sukulaisten hoiviin tai öiseen metsään. Turvattomuutta lisäsi päihteiden runsas käyttö, joilla lääkittiin nukahtamisvaikeuksia, unettomuutta ja levottomuutta. Vetäytyminen ja eristäytyminen perheen vuorovaikutuksesta ja päihteiden käyttö olivat selviytymiskeinoja, mutta niillä yritettiin myös suojella itseä ja toisia. Päihteiden käyttö aiheutti taloudellisia huolia ja viinantuskassa annettiin ainoa päällystakki.

Eila 6, Sortavala, kertoo: "Tunnelma oli välillä hyvinkin kireä ja ahdistuttava, vanhempani riitelivät usein. Joka lauantai pelkäsimme isäni paluuta töistä, koska tiesimme, että Koskenkorva- tai Jaloviina-pullo oli matkassa. Isäni laittoi "järjestystä" taloon, kun me neljä tyttöä leikittiin ja nauroimme. Remmi "lauloi" ja me tytöt juoksimme kaapin tai pöydän taakse piiloon. Isäni oli viinapäissään aggressiivinen ja me opittiin olemaan hiljaa. Päivän päätteeksi äiti lauloi virren ja opetti meille iltaruokouksen. Se antoi meille lapsille turvallisuudentunteen. Äitini eli hiljaisesti ja huolehti meistä, miten aikaa töiltä riitti. Isäni pelkäsi ukkosta ja salamointia, tuli hyvin hermostuneeksi, muistutti sodan jyllästä ja tulilinjaista".¹⁷¹

Lehdissä ja radiossa annettiin ohjeita, kuinka naisten tuli ottaa miehensä sodasta vastaan. Tuli käyttäytyä sävyisästi ja sinnitellä. Piti tehdä kaikkensa perheen parhaaksi ja antaa anteeksi. Omia perhe-elämän ongelmia ei sopinut nostaa esille suurten menetysten jälkeen. Naisen tuli ymmärtää oma tehtävänsä perheen koossapitämiseksi ja yhteiskunnallisen eheyden vuoksi. Perhe hajosi, kun mies lähti sotaan. Tunneyhteyttä ylläpidettiin kirjeitse ja lyhyillä lomilla noin neljä kertaa vuodessa, mutta aina rakkaus ei

¹⁷¹ SKS, Eila, 1, PJS.

kestänyt. Sota-aika lisäsi miesten uskottomuutta, kun lähiyhteisön kontrolli vähentyi ja naimattomia naisia kohdattiin työtehtävissä kaupungeissa.¹⁷²

Veikko (lapsi) kertoo: "Useana aamuna äiti tuli kamarista jonkin asteinen mustelma kehossaan. Ei isä häntä ollut lyönyt, vaan oli tapellut ja huitonut päälle käyviä ryssiä vastaan. Eli painajaisunia oli ainakin viisi vuotta sodasta palaamisen jälkeen. Isän ja äidin välinen sota-ajan aikainen kirjeenvaihto on ollut tosi tiivistä. Jokaisesta kirjeestä paistaa läpi molemminpuolinen hätä ja rakkaus. Kaikki kirjeet alkavat sanoilla "Rakas vaimoni tai rakas mieheni". Jokainen kirje on myös lohdutuskirje, eli "ei meillä täällä mitään hätää ole", ihan rauhallista tänne rintamalle tai kotiin kuuluu. Isä ei myöskään hyväksynyt sitä, että joku haukkui ryssiä. Sanoi vaan, että hekin olivat joutuneet sotaan, ja heillä oli myös äidit ja isät ja sisarukset odottamassa. Samanlainen pelko heillä on kuolemaa kohtaan kuin meillä suomalaisillakin".¹⁷³

Papit tukivat perheitä, mutta myönsivät naisten kokeman kärsimyksen ja kurjuuden, josta lapset saivat osansa. He toivat esille perheväkivallan yleisyyttä ja yhteiskunnallisten tukimuotojen puutetta. Perheissä vallitsi vaikenemisen kulttuuri, koska perheen ja suvun kunniaa ei haluttu häpäistä. Lapsille opetettiin mistä asioista voi kodin ulkopuolella puhua ja mistä ei. Heitä rangaistiin herkästi. Käytössä oli ns. Akan tappolaki, joka kohdistui erityisesti asutustilallisiin. Mitä enemmän lapsia oli, sitä suuremman osuuden velasta sai anteeksi. Heikot ja tuberkuloottiset naiset synnyttivät, jopa seitsemän lasta.¹⁷⁴

Miehen rooliin kuului huolehtia perheen elatuksesta ja tilan töistä sekä kohdella vaimoa ja lapsia kunnioittavasti, mutta tuohon ulkopuolelta asetettuun ideaaliin ei aina päästy, mikä turhautti. Hädän ja ahdistuksen tunne oli naisilla yleistä, mutta häpeän ja pelon vuoksi edes parhaalle ystävättärelle ei avauduttu. Salaisuuksien kantaminen yksin oli raskasta, "omaa pesää ei liattu". Vaikka uskonto toi lohtua, ylevöitti kärsimystä ja lupasi helpotusta

¹⁷² Malinen, Sodan satuttamat. Yleareena audio. 23.10.2019.

¹⁷³ SKS, Veikko, 455–456 SJP.

¹⁷⁴ Malinen, Sodan satuttamat. Yleareena audio. 23.10.2019.

viimeistään taivaassa, ei se keventänyt kaikkien naisten taakkaa. He kirjoittivat papille ja pyysivät sielunhoitoa, kun elämä tuntui kestämättömältä. ”Pois tästä murhetta täynnä olevasta maailmasta ikuiseen rauhaan”, toivoi Anna, 35 vuotta.¹⁷⁵

4.4 Perheiden hajaannus ja lasten asema

Lapset ja nuoret kärsivät sodasta jopa enemmän kuin aikuiset, sillä he elivät jatkuvan muutoksen, väkivallan ja pelon keskellä kykenemättä ymmärtämään maailmaa. He eivät osanneet tai saaneet ilmaista kipeitä tunteita tai kysyä aikuisilta, jolloin vaikeneminen vaurioitti heitä. Lapset pelkäsivät omasta ja toisten puolesta kuolemaa, hylkäämistä ja pettymyksiä. He kantoivat huolta koko maan kohtalosta, sisaruksista, aikuisista ja eläimistä. Lapsia ja nuoria kuoli pommituksissa, tapaturmissa ja vihollisen tappamina, heitä otettiin vangeiksi. He menettivät lapsuutensa, koska heidät pakotettiin kasvamaan liian nopeasti itsenäisiksi ja pärjääviksi aikuisten keskittyessä omiin töihin ja murheisiin. Lapset joutuivat ponnistelemaan koko kasvavan kehonsa voimalla tehdessään liian varhain liian paljon.¹⁷⁶

Noin 150 000 lasta menetti kotinsa, 60 000 sotaorpoa perheensä ja noin 80 000 sotalasta erotettiin perheestään. Heitä voidaan hyvällä syyllä kutsua ”hiljaiseksi tai kannattelijasukupolveksi”, jotka jäivät sotaveteraanien ja suurien ikäluokkien varjoon. Lapset tinkivät omista tarpeistaan ja kestivät kylmää, nälkää, kovaa työntekoa ja sairauksia urheasti, vaikka heillä olisi ollut oikeus leikkiin, oppimiseen ja läheisten rakkauteen. Osa lapsista sai elää turvallisessa ilmapiirissä lähes normaalia lapsuutta, jonka mahdollisti yksikin turvallinen aikuinen, usein isovanhempi.¹⁷⁷ Raskas työ, henkinen stressi ja huono hygienia sairastuttivat lapsia puutossairauksiin ja kulkutauteihin, kuten tuberkuloosiin. Antibiootteja ei ollut ja riesana olivat syöpäläiset ja madot. Sairaalassa tai parantolassa ero läheisistä oli

¹⁷⁵ Malinen 2019, 379.

¹⁷⁶ Näre & Kirves 2010, 13–17.

¹⁷⁷ Näre 2010, 7–9.

raskasta ja lapsia sidottiin sänkyihin hoitajapulan vuoksi. Vanhempien kuormaa ei haluttu lisätä, olla vaivaksi, jolloin lapsista kasvoi kilttejä ja huomaamattomia.¹⁷⁸

Eeva, 2,5 kertoo: ”Talvisodan alkaessa äitini oli 21-vuotias ja minä 2,5 ja veljeni Jaakko vasta puolitoistavuotias. Sota-ajan muistot ovat syvällä, katkonaisia ja lähinnä surullisia. Muistan kyllä jotain, ne järkyttävimmät tapahtumat painuivat lapsen mieleen. Meidät lapset isä oli opettanut menemään sirpalesuojaan suuren leivinuunin viereen. Joskus kun kymmeniä koneita lensi ylitsemme valtavalla jyrinällä, äiti nappasi meidät kainaloonsa ja menimme lattiassa olevasta luukusta talon alle kellariin. Siellä pimeässä äiti puristi meitä rintaansa vasten rauhoitellen, vaikka varmasti itsekin pelkäsi. Rukoillen hiljaa, että varjeltuisimme taas tälläkin kertaa ja että isäkin siellä rintamalla selviäisi haavoittumatta ja hengissä”.¹⁷⁹

Sota-ajan jälkeen monissa perheissä vallitsi hiljaisuuden ja puhumattomuuden ilmapiiri, mikä pahensi lasten oloa, loi turvattomuutta ja uhkaa. Traumaattisten kokemusten sanoittaminen oli vaikeaa ja yleisesti kehoitettiin olemaan kyselemättä sotajutuista. Pienetkin lapset oppivat olemaan varuillaan ja tarkkailemaan aikuisten myrskynmerkkejä. Tykistö- tai kranaattikeskityksessä traumatisoitunut isä ei kestänyt vauvan itkua, jolloin äidit näyttelivät lasten takia tyyntä. Lapset ahdistuivat, mikäli isän ja äidin säännöt ja ohjeet olivat erilaisia ja muuttuivat tai aikuiset vajosivat pelkoon, paniikkiin tai lamaannukseen. Lasten odotettiin selvittävän omat ongelmansa itsenäisesti ja pärjäävän omassa maailmassaan. Lapset purkivat tunteitaan kirjoihin ja elokuvaan, joista he etsivät samaistumispintaa.¹⁸⁰

Lapset joutuivat näkemään ja kokemaan raakaa väkivaltaa sekä hyväksikäyttöä, joka jätti pysyvät jäljet. Erityisesti isien ambivalentti käytös, jossa näennäisesti tiukka tunnekontrolli petti äkilliseen räjähdykseen, epäoikeudenmukaisuus, välttelevä kiintymyssuhde ja

¹⁷⁸ Näre & Kirves 2010, 16–29.

¹⁷⁹ SKS evakkotytön tarina, 40, 1.

¹⁸⁰ Malinen 2019, 375–378.

tunnekylläisyys vahingoittivat. ”Ukkoa” vihattiin tai ihailtiin, mutta lapsissa kyti myös katkeruus ja suru. Lasten kykyä tuntea, ymmärtää ja vaistota asioita väheksyttiin. Turvallisuudentunnetta lisäsi aikuisen läsnäolo ja lämpö sekä kyky selittää tapahtumia ja asioita. Jälleennäkemisen riemu eron jälkeen oli suuri.¹⁸¹

Pirkko, (lapsi), Pälkjärvi, kertoo: ”Kuritus oli äitini vastuulla, solkiremmillä hakattiin aivan mielipuolisesti, monta kertaa sain selkään, vaikka en ollut tehnyt mitään ja ensin tuli itku ja sitten ei saanut itkeä. Monesti kaikki saimme selkään, kun naapurinlapset olivat tehneet jotain, koska sieltä tuli meille nootti ja syytös. Äiti lupaili monesti, että kun teit jonkun työn, pääsen uimaan tai leikkimään, mutta aina tuli uutta työtä työn perään. Siihen aikaan kylille eikä kenellekään saanut puhua kotiasioista ja ulospäin näytettiin, että kaikki on hyvin. Puhumattomuus on kaikkein pahinta. Tunteita ei näytetty ja ei saanut näyttää, läheisyyttä välteltiin. Kokemukset ovat jättäneet jälkensä, mutta olen ne aina yrittänyt kääntää parhain päin. Mutta varuillaan olo on aina seurannut mukana, epäilen, pelkään, jännitän, ylireagoin ja masennun. Olen myös antanut heille anteeksi. Mottoni on ollut: Ei elämä tule eikä mene vaan se tehdään ja jos se ei tapa niin se vahvistaa”.¹⁸²

Lapset saivat voimaa ja iloa mielikuvitusmaailmasta, leikeistä, vertaisista ja eläimistä. Vapaa leikkiminen yhdessä toisten lasten kanssa oli hyvin terapeutista ja luonnollista, mutta liiallisesta ilonpidosta tai hautajaisleikeistä rangaistiin. Leikittiin kotileikkejä ja esineleikkejä, mäenlasku, uiminen ja seikkaileminen purkivat jännitystä ja rentoutuivat. Myös sotaa ja sankarihautajaisia leikittiin, joissa korostuivat uhrin, voittajan, vihollisen tai omien roolit. Pula-aikana leikkikalujen löytäminen vaati kekseliäisyyttä. Leikit toivat vapautta, vaihtelua ja seikkailua elämään. Pienistä asioista ja vaatimattomista lahjoista riemuuttiin. Valitettavasti moni lapsi vammautui tai menehtyi leikittyään maastoon jääneiden räjähteiden kanssa.

¹⁸¹ Kivimäki 2010, 188–204.

¹⁸² SKS, Pirkko, 99–101, SJP.

Nuoriso kävi salaa tansseissa tapaamassa toisiaan, mutta saksalaisten kanssa ei heilasteltu.¹⁸³

Eeva 2,5, kertoo: ”Tutut leikkipaikat löydettiin (Karjalasta) ja vaikka leluja ei ollut, niin olihan käpyjä, kiviä ja kukkia. Eräs leikkipaikoista oli aitan luona kalliolla. Aitan kivijalan koloissa oli pieniä leikkikoteja, rikkinäiset kupinpalat astioina. Aurinko lämmitti ja aitan seinään oli suoloista painaa poskensa, vanhat hirret, kuin nukan peittämiä, tuntuivat pehmeiltä, melkein samalta kuin kissa, kun sitä hyväili sylissä. Sateen jälkeen kalliolla oli vettä syvennyksissä, niissä uitettiin kaarnaveneitä. Kissat pyörivät mukana leikeissä, välillä kun kaarnalaivat hiljaa lipuivat lammikossa, joku kissoista antoi niille vauhtia kypälällä. Osan kalliosta peitti kullankeltainen kalliokasvi, matalana ja pehmeänä se tuntui hyvältä paljaiden jalkojen alla. Uudessa kodissa kumollaan olevien kahvikuppien alle laitettiin erilaisia esineitä, sormus, erivärisiä nappeja ja kankaanpaloja. Ne ennustivat jotakin, se oli jännittävää.

Taikurin muistan käyneen talossa, oli osuuskaupan ilta, johon naapureitakin tuli”.¹⁸⁴

Sotaorvoista noin kolmannes ei ehtinyt nähdä isäänsä ja osa menetti myös äitinsä sekä joutui eroon sisaruksistaan. Isän kuoleman jälkeen syntyneille ei annettu oikeutta ikävöidä isäänsä, koska ei ollut tätä nähnyt. Isän ikävä kesti koko lapsen elämän ja isä tuli tutuksi kertomuksissa ja kuvissa. Isän muisto oli kallis ja sitä ei saanut kukaan häpäistä. Sotaorvoudesta ei juuri puhuttu, eivät orvot itsekään. Sotaleskiperheitä ja orpoja vähäteltiin, syrjittiin ja syyllistettiin. Oli nöyryyttävä tapella oikeuksistaan tai joutua silmätikuksi koulussa vaateavustusten vuoksi. Jotkut opettajat osallistuivat kiusaamiseen, mikä vei oppilaan itsetunnon. Heitä pidettiin vähempiarvoisina ja köyhyyttä omana syynä. Leskien moraalialia ja lasten tottelevaisuutta ja rehellisyyttä tarkkailtiin. Isän näkeminen

¹⁸³ Tepora 2010, 33–48.

¹⁸⁴ SKS, Eeva, evakkotytön tarina, 40, 3–4.

kuolleen arkussa silvottuna oli järkyttävää. Lapset oksensivat ja "ulisivat kuin haavoittunut eläin". Lapsuutta ei edes muistettu, koska se oli liian haavoittavaa.¹⁸⁵

Voimaa elämään toivat hyvät muistot ja paikallisyhteisön hyvyys. Osa auttoi lastenhoidossa tai rintamakaverit rakensivat talon. Myös karjalaiset perinteet ja yhteisön juhlat kannattelivat. Lapset laittoivat omat tarpeensa taustalle, eivätkä osanneet pyytää apua. Heille kehittyi lunastajaidentiteetti, jossa olemassaolo hankitaan työllä tai suorituksilla, kuten hoitamalla perheenjäseniä. Isänmuistoa ylläpidettiin tiettyjen esineiden tai paikkojen välityksellä. Lastenkodissa sai ruokaa, vaatetta ja lämmintä sekä vertaistovereita. Uusi isäpuoli saattoi olla turva tai uhka, äitipuoliin liitettiin positiivisempia kokemuksia. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja ahdistelu kohdistui myös -leskiin, joiden katsottiin olevan "helppoa riistaa". Sotaorpoperheiden etuisuuksia tai omaisuutta saatettiin siirtää omiin nimiin. Sotaorvon osana saattoi olla yksinäisyys, lohdun puute ja ulkopuolisuus, mutta heistä kasvoi sisukkaita.¹⁸⁶

Sotalapsuus oli raju prosessi, joka käynnistyi paniikinomaisesti. Marsalkka Mannerheim sopi ruotsalaisten avustusjärjestöjen kanssa sotalasten lähettämistä, materiaaliavusta ja avustustyöntekijöiden tulosta Suomeen perusteina lasten aliravitsemus, pommitusten pelko ja äitien työssäkäynti. Lapset haluttiin pois sodan tieltä ja samalla turvattiin suomalaisten geeniperimä pahimman varalta. Aluksi suunnitelmaa vastustettiin, mutta propagandan myötä Ruotsi näyttäytyi satumaana, jonne isommat lapset halusivat päästä ja sosiaalityöntekijät suorastaan työnsivät. Aluksi lapsia meni yksityisesti, mutta ensimmäinen iso ryhmä lähetettiin Turun kautta laivalla Tukholmaan joulukuun puolessavälissä 1940. Vaasasta Uumajaan lennettiin, myöhemmin turvallisuussyistä pimennetyillä junilla Tornion kautta. Moskovan rauhan jälkeen 85 prosenttia lapsista palasi Suomeen ja taas takaisin

¹⁸⁵ Näre 2010, 123–133.

¹⁸⁶ Näre 2010, 127–145.

kesälapsiksi elpymään. Osalle ero vanhemmista oli traumaattinen, mutta toiset pitivät lähtöä elämänsä parhaana aikana ja onnenpotkuna.¹⁸⁷

Martta 15, kertoo: "Kylämme terveystyöntekijä tuli kesällä meille ja kertoi, että joku lapsista pääsisi ruotsalaiseen kotiin, ainakin sodan ajaksi. Hän ehdotti, että seitsemänvuotias poika voisi lähteä, olisi sopivan ikäinen. Mutta ei Kauko halunnut lähteä, ei mitenkään. Seuraava oli kymmenvuotias Liisa, ja hän olikin halukas lähtemään, ja niin hän meni, - ja jäi sinne, on vieläkin!"¹⁸⁸

Yli 70 000 lasta "haluttiin pelastaa elämälle". Väkilukuun suhteutettuna se oli maailman suurin lastensiirto-operaatio, jota tukivat myös sotilaalliset syyt. Isien huoli häiritsi keskittymistä rintamalla. Suurin osa lapsista meni Ruotsiin, 3800 Tanskaan ja 100 Norjaan saattajien ja 3000 huoltajan kanssa. Kadonneiden lasten määrää ei tiedetä. Noin 7000–15 000 lasta jäi palaamatta takaisin. Sotalapseksi pääsivät erityisesti orvot, sotainvalidien, rintamamiesten ja suurperheiden lapset, kodittomat, evakuoitujen ja sairaat. Tarttuvia tauteja, henkisesti vajaakykyisiä tai vuoteenkastelijoita ei hyväksytty. Lapset olivat iältään kahdesta seitsemään vuotiaita, mutta myös vanhempia lapsia otettiin. Äitejä painostettiin tekemään pikainen ja vaikea päätös, joista osa kieltäytyi.¹⁸⁹

Lastenpsykiatria ei tuolloin tiennyt kiintymyssuhteiden ja erokokemuksen merkityksestä lapselle. Hylkäämiskokemus oli valtava pettymys ja shokki lapsille, joille ei kerrottu mitään. Osa lapsista luuli, että he joutuvat vankileirille Siperiaan tai tapettavaksi. He vihasivat petoksen vuoksi äitejään. Pienen lapsen erokokemukseen kuuluu itku ja stressivaihe, tuskaisuus ja apaattisuus ja lopulta irrottautuminen, jossa kiinnostus ja kiintymys tukahdutetaan. Lapset laputettiin ja annettiin tuntolevy, joka saattoi pitkällä ja raskaalla matkalla hävitä, isommille kaikki oli jännittävää seikkailua. Vastaanotto Ruotsissa oli tylyä.

¹⁸⁷ Tuomikoski & Tiilikainen 2019, 43–63.

¹⁸⁸ SKS, Martta, 927, SJP.

¹⁸⁹ Kirves 2010, 91–98.

Lapset riisuttiin alasti, ajeltiin muliksi ja puhdistettiin täistä ja taudeista. Heidät vietiin ihmismarkkinoille, joissa sisarukset erotettiin toisistaan. Kilteimmät, söpöimmät tai sääliävimmit valittiin, isommat pojat joutuivat usein lastenkotiin.¹⁹⁰

Vanhempia pelotti, koska lyhyt lomamatka piteni ja ikävä kasvoi. Huoletti, että kasvattivanhemmat kiintyvät lapsiin liikaa ja heitä ei enää palauteta. Valtioneuvosta päätti maaliskuussa 1946, että kaikki lapset on palautettava. Ruotsalaisten vastustuksesta etenkin täysorvot ja opiskelevat nuoret saivat jäädä, osa perheistä halusi adoptoida lapsen. Ruotsin oikeuslaitoksen huoltajuuskiistoissa omilla oli kotikenttäetu. Osa lapsista ei halunnut palata vanhempien hyljättyä heidät. Lapset nauttivat paremmasta elintasosta, hyvästä ruoasta ja vaatteista. Ihmiset olivat ystävällisiä, lapsille oli aikaa ja heitä rakastettiin, lihotettiin kuin porsaita. Monta kertaa perhettä vaihtaneet tai ”keskitysleirillä” olleet langanlaihat lapsityöläiset lähtivät ilolla pois.¹⁹¹

Lapsille jäi Pohjoismaista sekä hyviä että huonoja kokemuksia, samoin paluusta Suomeen. Osa kasvattivanhemmista oli ilkeitä ja he kokivat ”finnjävelin” olevan taakka, jonka peloille, resuisuudelle tai kielitaidottomuudelle naureskeltiin. Osassa perheistä esiintyi alkoholismia, mielenterveyshäiriöitä, väkivaltaa sekä seksuaalista hyväksikäyttöä. Koska lapset eivät uskaltaneet kiukutella, luultiin, että he pärjäävät, vaikka monet lapset kärsivät painajaisista, vatsa- ja päänsäryistä, regressiosta ja mutismista. Vaikka yhteyttä Suomeen oli ylläpidetty kirjeitse ja puhelimitse, etäännyttiin läheisistä tunnetasolla. Oma perhe tunsu mustasukkaisuutta ja kielsi yhteyden ulkomaille. Huono elintaso, köyhyys ja ahtaus, koulukiusaaminen ja kieliongelmat koskettivat lapsia kotonaan. Osa lapsista lähetettiin heti takaisin, joitakin lapsia ei edes haluttu takaisin.¹⁹²

Anni, 36, kertoo: ”Tytöt oli nuorempana Ruotsissa, kaksi keskimmäistä tyttöä sota-aikana. Aseman läheltä lapset kerättiin pommituksia turvaan, olivat kolme vuotta.

¹⁹⁰ Kirves 2010, 98–101.

¹⁹¹ Kirves 2010, 107–117.

¹⁹² Kirves 2010, 103–112.

Ruotsissa samassa talossa, Örebrossa Etelä-Ruotsissa, pitivät puutarhaa, ei itsellä yhtään lasta. Tanskasta tilasivat kasveja, vanha isäntä oli pappi ja poika konstaapeli. Pitivät hyvän huolen lapsista. Hyvin mukavaa väkeä ja uskovaisia. Seuroissa piti käydä, ei laskeneet tansseihin. Ei ollut lapset hukassa, mihinkään eivät laskeneet, pitivät kuin vankeina. Sitä varten menivät, että oppii Ruotsia. Sanoivat, että teillä noin paljon lapsia, tykkäsivät lapsista. Oikein hyvä isäntä ei koskaan pahaa sanaa. Me pyysimme tytöt pois, ummikoita, eivät osanneet puhua suomea. 7–9-vuotiaita tullessaan. Paavo jatkaa: ”Kun menin laivarantaan hevosella hakemaan, puhuivat ruotsia. Eräs rouva sanoi: ”Se on teidän isänne.” Eivät tunteneet isäänsä, sanoivat, etteivät lähde tuon ukon kyytiin!”¹⁹³

Sotalapsille asetettiin kiltteyden ja kiitollisuuden vaatimus ja he olivat aikuisten armoilla. Osa heistä kärsi yksinäisyyden, ulkopuolisuuden, rauhattomuuden ja juurettomuuden tunteista. Hylkäämiset jättivät pysyviä traumoja, jolloin on vaikeaa kiintyä kehenkään tai mihinkään tai solmia pysyviä ihmissuhteita. Osa solmi elämänkestäviä ihmissuhteita ja sai ammatin sekä osakseen hyvyttä ja rakkautta, joka säteili koko perheeseen. Heillä oli parempi fyysinen terveys ja he oppivat kaksi kieltä. He olivat suvaitsevaisia selviytyjiä, joille kävi hyvin. Kirves 2010, 106–118. Lasten lukumäärä pieneni Suomessa, koska noin 50 000 lasta siirtyi Ruotsiin. Perheiden hajautuminen lisäsi huollon tarvetta ja hoitolaitoksiin sijoitettiin noin 7500 henkeä. Siirtoväen rakentaessa omia koteja, vanhukset ja lapset pääsivät parempiin asuinoloihin.¹⁹⁴

¹⁹³ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

¹⁹⁴ Waris 1952, 78–80.

5 Perheiden selviytyminen ja resilienssi

Siirtoväen tutkimuksessa on käytetty sopeutumisen, sopeuttamisen ja selviämisen käsitteitä. ”Kotinsa menettänyt karjalainen siirtoväki sopeutettiin sodan jälkeiseen yhteiskuntaan” viittaa ulkopuolelta tulevaan ohjaukseen, mutta sopeutuminen nähdään omaehtoisena ja sisäsyntyisenä tarpeena. Siirtoväkeen on kohdistunut erillisiä lakeja, ohjeistuksia ja toimenpiteitä, ilman kokonaiskuvaa. Talvisodassa tukeuduttiin yksilöiden, sukujen sekä vapaaehtoisten apuun, mutta avun tarve, laajuus ja pitkittyminen yllättivät. Valtiojohtoinen huoltopolitiikka sisälsi siirtoväen evakuoinnit, huollon, korvaukset ja asutustoiminnan eli psykofyysiset, sosiaaliset ja taloudelliset tarpeet. Suomalainen siirtolaispolitiikka tuki perheen säilymistä kokonaisena, jotta se huolehti kasvatustehtävästään ja avioliitosta. Sopeutumisessa karjalaisen siirtoväen perheen rooli on jäänyt huomiotta.¹⁹⁵

Soili Poijulan mukaan resilienssi on onnistuneen sopeutumisen lopputulos, joka ilmenee kestävyyttenä, toipumisena ja kasvuna yksilön, perheen ja yhteiskunnan tasolla. Se esiintyy vaikeissa elämäntapahtumissa tai kriiseissä, jotka aiheuttavat voimakasta stressiä ja uhkaavat toimintakykyä, terveyttä ja kehitystä. Resilienssi on dynaaminen prosessi ja taito, jota voi kehittää. Siihen liittyy sitkeyttä, vastustuskykyä ja henkistä kasvua, jolloin kärsimyksen ja kivun läpikäyminen vahvistaa ja ihminen löytää elämälleen uuden merkityksen. Se on joustavuutta, lannistumattomuutta ja oppimista, johon voi liittyä arvojen kirkastumista ja tunteiden syventymistä.¹⁹⁶

Resilienssi vaihtelee ajan ja olosuhteiden mukaan, ei ole vain selviytymiskeinoja tai sitkeyttä. Toipuminen ja kestävyys tarkoittavat kykyä palautua joustavasti stressistä ja kestää vastoinkäymisissä. Yksilö tai yhteisö löytää ja ottaa käyttöön itsessä ja muissa piilossa olevia voimavaroja. Resilienssi perustuu toivoon ja optimismiin, jossa kärsimyksen,

¹⁹⁵ Waris 1952, 18–19, 33–34.

¹⁹⁶ Poijula 2018, 12–24.

kivun ja kaaoksen keskellä löydetään voimaa ja henkistä rauhaa, suuntaudutaan ja sitoudutaan tulevaisuuteen ja luotetaan toisiin.¹⁹⁷

Resilienssiin liittyy myönteisten tunteiden korostaminen, tehokas tiedon käsittely ja mentalisaatio, jossa yksilö kykenee pohtimaan kokemuksiaan ja säätelemään tunteitaan. Se lisää vakautta ihmissuhteisiin ja edistää perheiden sisäistä vuorovaikutusta, jolloin vanhemmat voivat suojata lapsia. Hyväksyvä ilmapiiri ja avoin kommunikaatio ovat tärkeitä perhettä koossapitäviä tekijöitä ja lapset selviävät sodasta ja suuronnettomuuksista paremmin, jos he eivät joudu eroon vanhemmistaan. Köyhyys, syrjintä, sairaudet, turvaverkostojen puute ja tunnekylmä kontrolli ovat riskitekijöitä. Työnteko, lämmin hoiva sekä oman maan hallinnan ja rakastamisen tarve lisäävät elämän mielekkyyttä. Sodan yhteydessä resilienssin merkitystä on yliarvioitu, sillä vakava krooninen stressi liittyy psyykkisiin häiriöihin ja fyysisiin sairauksiin.¹⁹⁸

Kerttu 17, kertoo: "Vihdoin tuli Limingan asema, siellä oli isä ja kaksi naapurin isäntää meitä vastassa hevosten kanssa. Äidit olivat huolehtineet siitä, että reessä oli lämpöiset peitot. Pöytä oli katettu tulijoille ja voi kuinka ruoka maistui hyvälle, sillä emme olleet kuukauteen syöneet kotiruokaa. Kyllä siinä oli puolin ja toisin selvittämistä ja kyselemistä. Vihdoin pääsimme nukkumaan, olkipatja lattialla tuntui höyhenpatjalta ja muutenkin oli niin tavattoman kotoista. Olihan yhtä veljeä lukuun ottamatta koko perhe koolla. Näin oli perhe päässyt yhteen, jokaisella oli oma matkatarinansa".¹⁹⁹

Krisse Lipponen painottaa ongelmanratkaisutaitoja, vaihtoehtojen näkemistä ja omasta hyvinvoinnista huolehtimista vaikeuksien keskellä. Läheisiltä ja viranomaisilta tulee pyytää apua ja vastaanottaa sitä. Resilienssi on tietoista luopumista, kuten menetyksiä ja sairastumista. Paineensietokyvyn avulla keitetään stressiä ja erityisesti pitkäkestoisten

¹⁹⁷ Poijula 2018, 18–30.

¹⁹⁸ Poijula 2018, 26–100.

¹⁹⁹ KAHE, evakkotie, 676.

vaikeuksien edessä löytää tapoja päästä eteenpäin. Fyysinen resilienssi tarkoittaa rasituksensietokykyä ja hyvää immuniteettia. Asioiden hyväksyminen ajan myötä on keskeistä, mutta kaikkea ei voi hallita. Uupumus ja köyhyys ovat selkeitä riskejä selviytymiselle. Kun myönteisiä tunteita on enemmän kuin kielteisiä, ne rauhoittavat pelkoreaktioita. Hyvät kohtaamiset, kannatteleva parisuhde sekä kokemukset sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta, kuulumisesta yhteisöön sekä omaan kulttuuriin ovat tärkeitä. Ihminen on uskomattoman kestävä, toisaalta hyvin hauras.²⁰⁰

5.1 Perheresilienssin prosessiteoria Walshin mukaan

Prosessidynaamisissa teorioissa perhe nähdään toiminnallisena ja ainutlaatuisena yksikkönä, joka käyttää perheen sisäisiä ja ulkoisia voimavaroja ja vahvuuksia, jotka suojaavat, palauttavat ja mahdollistavat perheen kasvun vaikeuksien ja kriisien jälkeen. Perhe elää vuorovaikutuksessa omien perheenjäsenten ja ympäröivän maailman kanssa. Perheen rakenne, arvot, resurssit ja selviytymistavat sekä yhdenkin perheenjäsenen vaikeudet heijastuvat koko perheeseen. Perheresilienssi on kykyä kestää ja palautua vastoinkäymisistä yhdessä. Yksikin turvallinen ja lämmin aikuinen, asioiden jakaminen sekä tarpeista huolehtiminen vahvistavat ja toimivat ennaltaehkäisevästi. Perheen resilienssiä voidaan vahvistaa lisäämällä vahvuuksia ja mobilisoimalla resursseja.²⁰¹

Perheet eroavat suuresti toisistaan vahvuuksien, voimavarojen ja haavoittuvuuden suhteen. Perheistä 75 prosenttia selviää yhdessä ja jatkaa elämässä eteenpäin kivuliaista kokemuksista huolimatta. Yksilö on aina suhteessa toisiin, jotka antavat ja vastaanottavat apua. Elämän myrskyissä ihminen kaipaa kestäviä perhesiteitä, mutta olemme epävarmoja, kuinka muodostaa ja ylläpitää niitä. Vaikeuksien voittaminen yhdessä lisää selviytymiskeinoja, onnistumisen kokemuksia ja ylpeyttä perheestä. Koska selviytyminen on

²⁰⁰ Lipponen 2020, 21–90, 175.

²⁰¹ Walsh 2016, 4–21.

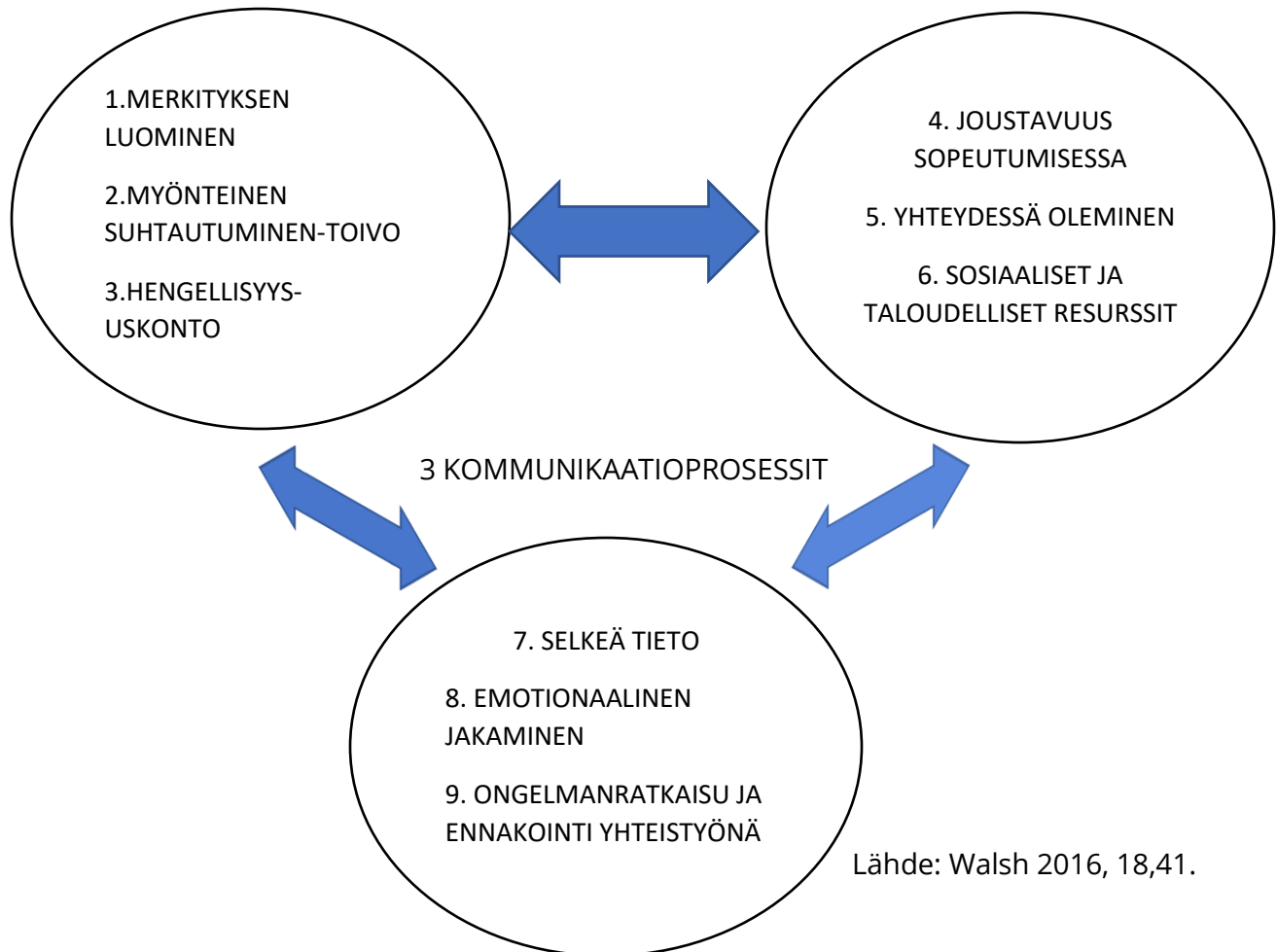
osa laajoja vuorovaikutusprosesseja ja biopsykososiaalisia vaikutuksia, ydinperheiden eristäytyminen sukulaisista, yhteisöistä tai viranomaisavusta voi vähentää voimavaroja. Parisuhde voi kuormittua epärealistisista odotuksista tai ympäristön ihannemalleista, jolloin poikkeavat perheet kokevat toiseutta ja ulkopuolisuutta.²⁰²

Perheresilienssin avainprosessit ovat dynaamisia, synergistisiä ja vaihtelevat tilanteen ja kontekstin suhteen. Perhe voi valita yhteisiä, vahvistavia tekijöitä tai selviytymiskeinoja, mutta hyväksyy myös yksilöiden omat valinnat.²⁰³

Taulukko1. Perheresilienssin avainprosessit

1 USKOMUSJÄRJESTELMIEN PROSESSIT

2 ORGANISAATIONAALISET PROSESSIT

Lähde: Walsh 2016, 18,41.

²⁰² Walsh 2016, 2–30.

²⁰³ Walsh 2016, 18, 41.

Uskomusjärjestelmät, joihin kuuluvat merkitysten löytäminen, myönteisyys ja hengellisyys syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Ne ovat osa minuuttamme, jonka mukaan ymmärrämme maailmaa ja järkeilemme kokemuksiamme. Löydämme merkityksen kokemuksiimme, kun linkitämme ne sosiaaliseen elämään, kulttuurisiin ja hengellisiin uskomuksiimme, menneisyyteen ja tulevaisuuden toiveisiin. Uskomusjärjestelmä sisältää arvoja, asenteita, odotuksia, merkityksenantoja ja vinoutumia, jotka ohjaavat valintojamme, käyttäytymistämme sekä selviytymistä. Yhteiset uskomukset näkyvät perheen malleissa, säännöissä, perinteissä ja odotuksissa, jotka ylläpitävät jatkuvuutta ja rakentavat identiteettiä esimerkiksi suku- tai perhekertomusten muodossa.²⁰⁴ Walsh 2016, 18–41

Epämukavuus ja kärsimys ovat osa elämää. Kun vaikeudelle löydetään merkitys, voidaan sitä hallita ja selviytyä, jolloin tulevaisuushorisontti avautuu. Myönteinen suhtautuminen sisältää toivon ja optimismin näkökulmat. Siedetään epävarmuutta, luotetaan, ollaan aloitteellisia ja rohkeita. Hyväksytään tapahtunut ajan mittaan ja keskitytään siihen, mitä voidaan tehdä. Ei luovuteta, vaan yritetään nähdä vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia.

Pessimismi, katastrofijattelu ja avuttomuus ovat pahasta. Etenkin lapsia tulisi kannustaa ja rohkaista, jolloin heille kehittyy parempi itsetunto ja minäpystyvyys. Sotatilanteeseen eivät kuulu liiallinen positiivisuus tai optimismi. Hengellisyys ja usko suojaavat masennukselta ja luovat elämäntarkoitusta. Uskonnollinen yhteisö, rituaalit ja kärsimyksen jakaminen kantavat. Jaettu luottamus ja usko ihmisten hyvyteen ja hyvántahtoisuuteen korostuvat, mutta syrjintä, hyväksikäyttö ja pettymykset lannistavat. Syyllisten etsintä tai uhriutumisen voi repiä yhteisön hajalle, mutta usko Jumalan tahtoon ja johdatukseen on ollut yleistä. Usko on toiminut myös moraalisen kompassina ja kannustanut auttamiseen.

Organisaationaalisiin prosesseihin sisältyvät joustavuus, yhteydessä oleminen sekä sosiaaliset ja taloudelliset resurssit. Selviytymisessä keskeistä on kyky puskuroida stressiä ja saada muuttuvissa oloissa resurssit käyttöön. Joustavuus tarkoittaa sopeutumista

²⁰⁴ Walsh 2016, 18–41.

muutokseen uudelleen organisoinnin, vahvan johtajuuden, yhteistyön ja toimivan parisuhteen avulla perheessä. Autoritaarinen johtaja suojelee, ohjaa ja kasvattaa perheenjäseniä yhdessä kumppaninsa kanssa. Perhe saavuttaa vakautta, jatkuvuutta ja säilyy toimintakykyisenä. Yhteydessä olemisessa kunnioitetaan yksilöllisiä tarpeita ja erilaisuutta sekä haetaan aktiivisesti yhteyttä toisiin. Ollaan kiinnostuneita, tuetaan ja halutaan korjata vääryyksiä. Perheen omat päivittäiset rutiinit ja rituaalit ovat tärkeitä ja tukevat paranemista.²⁰⁵

Perheessä toimii turvasatamana, jossa luottamuksen ja emotionaalisen jakamisen merkitys on suuri. Ollaan samalla puolella ja vedetään yhtä köyttä. Huomataan onnistumiset ja kannustetaan, ei keskitytä virheisiin ja rangaistuksiin. Selkeät säännöt ja pysyvät roolit rakentavat, jatkuva valtataistelu ja puolustuskannalla oleva murentavat. Jos perheenjäsenet elävät erossa toisistaan, säännöllinen yhteydenpito kirjeitse tai puhelimitse korostuvat. Ketään ei jätetä yksin. Sosiaaliset ja taloudelliset resurssit edellyttävät perheeltä avoimuutta, jolloin haetaan ja vastaanotetaan erilaista tukea, turvaa ja konkreettista apua. Köyhyys, häpeä, stigmatisoituminen ja päihteet voivat toimia esteinä.

Kommunikaatioprosesseihin sisältyy uskomusten ja tiedon jakamista, rehellistä tunneilmaisua ja ongelmanratkaisua, jotka vahvistavat perheen toimintakykyä. Vallitsevan kulttuurin normit ja odotukset määrittävät, millaista tietoa jaetaan ja millainen tunneilmaisuus on sopivaa. Selkeässä viestinnässä sanat ja teot ovat ymmärrettäviä ja totuudenmukaisia, jolloin virhetilanteet ja väärinymmärrykset selvitetään. Kodissa saa kysyä ja tuoda huolia ja pelkoja esille, jolloin huhuilta ja oletuksilta katkaistaan siivet. Turvaton ilmapiiri synnyttää ylivirittyneisyyttä, mutta tarpeisiin vastaaminen vähentää ahdistusta. Vanhemmat antavat malleja riitojen ja negatiivisten tunteiden käsittelyyn. Kiintymyksen osoittaminen, ilo ja empatia lisäävät perheen koheesiota, siedetään toisia ja koetaan kiitollisuutta. Yhteinen ongelmanratkaisu, päätöksen teko ja tavoitteiden

²⁰⁵ Walsh 2016, 65–68.

asettaminen edellyttävät harjoittelua, neuvottelua ja kompromisseja. Valmistautumista tuleviin haasteisiin, ennakointia ja ideointia tarvittiin työteliäänä sota-aikana.²⁰⁶

5.2 Siirtoväkiperheiden erilaisia selviytymiskeinoja

Siirtoväki sopeutui, kun oli pakko ja vieläpä nopeasti. Mikäli sopeutumista tarkastellaan ulkoisin kriteerein, oli 1950-luvulle tultaessa hankittu oma koti, 75 prosenttia rakennuksista rakennettu ja puolet peltoalasta raivattu. Mutta tärkeämpää on kysyä, mikä oli siirtoväen oma sisäinen tulkinta heidän psykofyysisestä ja sosiaalisesta olotilastaan. Yhteiskunnan ja paikallisyhteisöjen asettamat odotukset ohjasivat sopeutumista ja vaikuttivat siirtoväen ryhmäidentiteetin muodostumiseen. Heidät nähtiin ahkerina ja iloisina sopeutujina, jotka eivät valittaneet. Käytännössä sopeutumisiongelmia oli runsaasti. Edelleen oli perheitä, jotka olivat vailla säällistä asuntoa ja pysyvää asuinpaikkaa. Aineellista puutetta ja köyhyyttä esiintyi ja sosiaaliset verkostot olivat hajonneet. Omia karjalaisia juuria ja tapoja hävettiin ja peiteltiin. Suomi oli rutiköyhä ja pula-aika lisäsi ristiriitoja ja konflikteja kaikkialla, jolloin karjalaista siirtoväkeä pilkattiin ja kohdeltiin alempiarvoisena.²⁰⁷

Aleks 30, kertoo: "Kaikki ruokatarpeet oli kannettava seitsemän kilometrin matka, selässään kiveltä toiselle hyppien. Syksyllä taas oli muutettava, meille tuli yksi huone kahdeksalle hengelle. Suuret reiät lattiassa. Elämä oli synkkää ja ikävää. Isäni ja äitini asuivat saunassa. Pihalla oli ruoka keitettävä ja kylmässä aitassa asuttava. Ilma oli kylmä, räntää satoi joka päivä. Siirtoväen huollon johtaja hankki neljän huoneen asunnon Waajasalon parantolan talosta. Vesi jäättyi lattialla sangossa, uunit eivät vetäneet savua. Joka paikassa meitä suurperheisiä vieroksuttiin, eikä haluttu antaa asuntoa mistään, ruokatarpeita sai ainoastaan töitä vastaan. Tänne muutettuamme me ostimme omia lehmiä ja saimme niistä maitoa. Kesällä oli lehmät ruokittava

²⁰⁶ Walsh 2016, 82–97.

²⁰⁷ Kananen 2010, 105–119.

teiden varsilla ja narussa puiden välissä metsässä. Hankalaa oli hoito, ei saanut lehmille karjamaata, ei ollut navettaa. Piti turpeista ja sammalista kyhätä navetan tapainen, jossa lehmät talvella olivat. Lehmien selät olivat huurteessa pakkasella ja lanta jäässä. Laitoimme lehmille loimia selkään ja tulisia hiiliä rautapöntössä”.²⁰⁸

Malinen ja Tamminen painottavat perhe-elämän laajaa kirjoa sekä perheiden erilaisia kokemuksia. Erityisesti Itä-ajan tuntumassa eläneillä perheillä vaikeudet kasaantuivat. Sota vei pahimmillaan hengen, terveyden ja kodin ja sen jälkeen täytyi muuttaa raatamaan kylmälle tilalle täysin vieraaseen ympäristöön. Moni 1940–1950-luvun lapsi eli kuitenkin melko onnellista ja turvallista elämää, vaikka erot lasten kasvuympäristöissä olivat suuria ja aviottomien lasten asema vaikea. Vuoden 1948 lopussa noin 36 prosenttia lapsista oli kasvattilapsia. Tauteihin kuoli noin 5200 lasta vuosittain ja lapsia sijoitettiin esimerkiksi tuberkuloosilastenkoteihin. Sisarukset painoarvo oli suuri, joten ero tai kuolema heistä särki lapsuuden. Sodan jälkeinen asuntopula oli Suomen pahin, jolloin vuokraisännät hätistelivät perheitä muuttamaan pois ja perheet joutuivat asumaan hajallaan. ”Äiti sai stressistä rytmihäiriöitä ja sai käyttää vain yhtä sähkölevyä, kun ei häirinnyt omistajia.”²⁰⁹

Marjatta (lapsi) kertoo: ”Koskaan ei ruikutettu, ettei ollut rahaa jne. Ei ehkä tarpeellistakaan apua osattu pyytää. Toki muistan synkempiäkin ajanjaksoja. Isän muutaman viikkoiset masennusjaksot: Isäni ei nukkunut öisin, söi Pervitiniä ”kourakaupalla” ja iso tuhkakuppi natsoja täynnä. Toki myös äidillä oli huonot aikansa, oli yllirasittunut. Silloin meistä lapsista vietiin äidin siskoille aina joku useammaksi viikoksi. Muistan näistä ajoista koti-ikävä, ja jonkinlaista syyllisyyttäkin tunsin. Turvattomuus on yksi asia, joka itselleni iskee aina elämän kipukohdissa. Vaikkakin olen valmis sanomaan, että on ollut turvallinen lapsuus, niin jotakinhan siellä on. Muistelen lapsuutta mielelläni. Suuri kunnia ja kiitos tästä kuuluu äidilleni. Kauneimpia muistoja lapsuudestani: tuli ”Lauantain toivotut” radiosta, soi

²⁰⁸ KAHE, evakkomatka, Aleks, 621, 615–619.

²⁰⁹ Malinen & Tamminen 2017, 12–198.

Metsäkukkia, isä sieppasi äidistä kiinni ja alkoivat tanssia, me lapset alasängyn reunalla yleisönä”.²¹⁰

Selviytymistä tukivat omien vanhempien läsnäolo, tunteiden jakaminen, yhteiset leikit, luonto ja eläimet. Perheiden hajoaminen ja pitkät erot perheenjäsenistä olivat tunteiden ja yhteenkuuluvuuden kannalta kuormittavia. Onnistumisen, hyväksymisen ja turvallisuuden kokemuksia jakoivat myös opettaja, naapurin isäntä tai isovanhempi. Sodan aikana tyypillinen lomakierto oli kolme kuukautta palvelusta ja 10 päivää lomaa. Lomaa saattoi saada sadonkorjuuseen tai kylvöihin, mutta taisteluvaiheessa ei. Noin neljävuotiaat kykenevät muistamaan isän ja sota-ajankokemukset. Lapselle isässä tapahtuneet fyysiset ja henkiset muutokset ovat vaikeita. Isän vamma joko lähensi tai hajotti perhettä. Lapset toimivat silminä, korvina ja avustajina. Musiikki, huumori ja läheisyys lohduttivat. Huumorintajuiset, oikeudenmukaiset ja hellät miehet ovat jääneet vähälle huomiolle.²¹¹

Veikko (lapsi) kertoo: ”Kirkonkylän ainoassa baarissa istui joka päivä sotasankarit. Aina ne olivat samoja tarinoita, mitä edellispäivänäkin olimme kuulleet. Näin jälkepäin ajatellen nuo juttutuokiot ovat olleet mitä parhainta jälkipuintia. Pahat muistot puhuttiin pois mielestä ja sielusta. He, jotka eivät pystyneet kokemuksistaan puhumaan, olivat sulkeutuneita ja hukuttivat murheensa pontikan tuomaan hetkelliseen hurmaan. Vasta nyt oikein tajuan, kuinka viisas meidän isämme on ollut. Hienotunteisesti, hellä varoen hän on meitä lapsia opettanut elämään mahdollisimman hyvää elämää. Hän oli riidoissa sovittelijana ja sovun hierojana”.²¹²

Hilkka (lapsi) kertoo: ”Amerikan sukulaisten lähettämät paketit olivat ilon ja helpotuksen aihe koko perheelle. Isän vanhin veli oli siellä. Amerikan apua oli myös koulussa jaettavat pienet paketit siskoille. Niissä oli värikyniä, purukumia, tuota ihmeainetta ja lasihelmiä ainakin. Ne olivat ihmeen kauniita ja kuviollisia. Kotiin

²¹⁰ SKS, Marjatta, 149–150, PJS.

²¹¹ Malinen & Tamminen 2017, 12–67, 156.

²¹² SKS, Veikko, 457–458, SJP.

tulleet paketit olivat suuria juuttisäkkejä ja kun sellainen nostettiin keskelle tuvan lattiaa, oli ilo ja jännitys moninkertaisesti suurempaa kuin jouluaattona. Kaikki, mikä paketista tuli, oli hyvää, niin vaatteet kuin kahvi ja tupakka, rusinat. Hurmaavia silkkipukuja kaiken kokoisille, takkeja, hattuja ja korkeakantaisia kenkiä. Siis aika sopivaa meidän sontatunkioille ja murapelloillemme! Kyllä niistä hauskuutta löydettiinkin”.²¹³

Miehet joutuivat rintamalle ja naiset töihin, jolloin lapset kokivat ikävää ja hätää läheisistään. Yhteyttä pidettiin kirjeitse, mutta tiedonsaanti oli vaikeaa. Lapset kokivat syyllisyyttä sodasta ja isommat pojat olisivat halunneet mennä rintamalle isän sijasta. Pienimmät lapset vieraantuivat isästä, joka tuntui lomilla lähes vieraalta. Äiti oli fyysisesti tai henkisesti poissaoleva raataessaan pientilalla tai hankkiessaan ruokaa. Rakkaan ja tutun kodin, läheisten, lelujen tai eläinten jättäminen järkyttivät lapsia. Evakkomatkojen ja sijoituspaikkojen kokemukset, kuten eroon joutuminen, eksyminen tai äidin menettäminen nakersivat perusturvallisuutta, samoin kuoleman käsittämättömyys ja köyhyys.²¹⁴

Eeva 2,5, kertoo: ”Muistan ahtaan, pimeän, ikkunattoman härkävaunun. Lapset itkivät ja osa aikuisistakin, vaikka yrittivät pidätellä kyyneleitään. Kyhjötimme äidin lähellä, pimeässä uunista tulevassa valossa kaikki näytti pelottavalta. Outoja, itkuisia kasvoja, jotka liekkien loimutus sai näyttämään möröiltä. Härkävaunussa oli raskas ilma ja haisi pahalta, ämpäri, johon teimme tarpeemme, tyhjennettiin asemalla. Ahtaassa tarttui täitkin ja peseytymään ei päässyt kuin harvoin. Serkkuni Kerttu kertoi, että joku oli oksentanut ylälaverilta hänen päälleen ja itki leninkinsä likaantumista. Raahessa pääsimme asumaan keski-ikäisen pankkineidin luo, olisi halunnut adoptoida minut. Hän sanoi äidilleni” kun olet noin nuori miten pärjää kahden pienen kanssa, anna tyttö minulle.” Äitini oli sanonut, ettei luovu meistä,

²¹³ SKS, Hilikka ,1027, SJP.

²¹⁴ Kivimäki 2010, 188.

”nämä ovat ainoat mitä minulla on, kun mieskin on sodassa. ”Äidilleni hän oli antanut suuren höyhentyyny, kai me veljeni kanssa sen päällä nukuimme”.²¹⁵

Lapset kokivat esimerkiksi pitkän sotalapsuuden vuoksi sopeutumisongelmia, joita selittivät erityisesti suomenkielisten lasten kielitaidon heikkous. He palasivat ja elivät perheensä keskellä ”ummikkoina”. Osa perheistä ja myös viranomaisista kannustivat pitämään yhteyksiä ja tekemään vierailuja. Stressinsietojärjestelmät vaurioituivat osalla lapsista, jolloin he stressaantuivat herkästi. Jatkuva varuillaanolo ja ahdistavat tunnetilat helpottuivat ja lapsi elpyi leikkiessä, luonnossa ja eläinten seurassa. Pienoisrykelut kuten sahat, haravat ja kirveet olivat suosittuja ja lempipaikat ruokkivat mielikuvitusta.²¹⁶

Anni 36, kertoo: ”Ruotsin rouvalla tuli niin ikävä, kävi kaksi kertaa täällä katsomassa. Vanha rouva oli 70-vuotias, ihmeen nuorekas. Toi polkupyörän ja laatikoita tullessaan, kaikenlaista tavaraa. Aamulla piti autolla lähteä Oulun asemalta ne tavarat hakemaan. Ei puhunut suomea, tytöt osasi ruotsia, toimivat tulkkina. Muutama vuosi väliä, tuli uudestaan. Tytöt kävivät välillä kotona, välillä siellä. Rouva hommasi passit ja muut, olivat monta vuotta. Hyvin mukavasti tytöt menivät sinne. Hommasi heille kaikkea. Oppivat ruotsin kielen, ei sellaista kuin Suomessa, omassa maassa. Kuitenkin vieras maa. Ei huolinut naimisiin, ei välittäneet ruotsalaisista miehistä, ei kelvannut. Aikuisena viisi tyttöä, paitsi nuorin kävivät siellä. Hyväntahtoisia ihmisiä siellä Ruotsissa, omenapuita ja kaikkea”.²¹⁷

Lapsi oli sota-ajan kontekstissa alle 15-vuotias, jonka tarpeista aikuiset eivät aina kyenneet huolehtimaan. Yli 100 000 perhettä ahkeroi rakennustyömaalla ja noin 250 000 lasta. Lapset tarkkailivat aikuisten terveydentilaa ja oirehtivat kireään ja turvattomaan ilmapiiriin ilottomuudella ja fyysisellä kivulla. Kun lapsi ei saanut vastakaikua aikuisista, luonto ja eläimet tarjosivat selviytymiskeinoja, turvapaikan ja hengähdystauon. Lasten luonto- ja

²¹⁵ SKS, evakkotyön tarina, Eeva 40, 1–2.

²¹⁶ Malinen & Tamminen 2017, 74–80, 300–304.

²¹⁷ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

eläinsuhde kannatteli lasten hyvinvointia, vaikka maalla työnteossa eläimet saattoivat potkia ja luonnon kylmyys, pimeys ja kovat äänet pelottivat. Eläimet eivät tuominneet ja turkin silittäminen tai perhoisen seuraaminen rentouttivat. Keräily ja säilytys lisäsivät hallinnan ja pystyvyyden tunnetta.²¹⁸ Eläimet ja lemmikit hakeutuivat vapaaehtoisesti lapsen seuraan, jolloin niiden osoittama kiintymys oli merkityksellistä. Eläimelle uskouduttiin, kerrottiin murheista ja salaisuuksista. Eläimen hoivaaminen nosti itsetuntoa ja ne olivat kallisarvoisia ystäviä.²¹⁹

Anni 36, kertoo: ”Ruoveden kirkolle ja myllylle oli matkaa 35 kilometriä, meillä oli Karjalasta tuotu hyvä karhukoira. Koira eksyi ja kolme viikkoa kateissa. Tuli yöllä kotiin, ihme, että osasi tulla, kun niin vähän aikaa oltu. Yöllä kolkutti oveen.” Kuka siellä? Ei virka mitään, ei haukkunut.” Ja kolkutti taas, mies meni. Koira hyvillään, nuoli jokaisen, kävi jokaisen sängyn luona. Paavo jatkaa: Mahdottoman viisas koira, pikimusta, kiiltävä koira, Musti. Niin uskollinen ja mukava, hyvä paimen ja vahti. En olisi luopunut mistään hinnasta”.²²⁰

Karjalaisten olivat luovia, joka ilmeni uudessa ympäristössä opitun tietotaidon soveltamisena eli uusina työmenetelminä tai innovaatioina. He olivat sosiaalisesti aktiivisia perustaessaan ja osallistuessaan järjestötoimintaan ja talkoisiin. Heillä oli tunteita, joita he ilmaisivat esimerkiksi itkuvirsiperinteellä tai iloitemalla yhdessä. Estetiikkaan ja kauneuteen kiinnitettiin huomiota kodinsisustuksessa ja esineistössä sekä omista vaatteista puutteen keskelläkin. Sotien karmeat kokemukset opettivat suhteellisuudentajua ja vahvistivat. Suosittu lentävä lause oli ” Se mikä ei tapa, vahvistaa”.²²¹

²¹⁸ Malinen 2017, 24–35.

²¹⁹ Malinen & Tamminen 2017, 300–304.

²²⁰ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

²²¹ Sallinen-Gimpl 2013, 232–238, 56.

Kaisu, 52, kertoo: *”Emännät kävivät maistamassa ruokiamme ja sanoivat, laitatte hyviä ruokia, ei me osata noita laittaa. Herttuan pojille minun piti keittää kalasoppa. He eivät olleet syöneet sellaista keittoa koskaan. Ihmiset olivat oikein ystävällisiä”.*²²²

Marjatta (lapsi) kertoo: ” Isän sokeudesta johtuen etuuksia oli semmoisia, mitä ei muilla lapsilla ollut. Meillä oli ensimmäinen akkuradio kylässä. Muistan myöskin, kuinka ylpeänä olen mennyt isäni kanssa kouluun MAGNETOFONI potkurissa. Myöskin TANDEM-pyörä oli yksi, jolla pääsimme priljeteeraamaan. Oli KIRJOITUSKONE. Myöskin OPASKOIRAT, joista vain yksi oli muutakin kuin Isän opas, rodultaan rotwailer. Meidän lasten kanssa (mukana kylän lapsiakin) peuhas semmoisessa lätäkössä: sukellettiin, huudettiin apua ja koira otti kiinni ja veti uimahousuissa rantaan”.²²³

Koti edustaa ihmiselle pysyvyyttä, turvallisuutta ja yksityisyyttä, jossa saa palautua ja perheen parissa yksilö hyväksytään kokonaisuutena. Kaiho ja ikävä menetettyyn Karjalaan on elänyt sinnikkäästi etenkin iäkkäämpien keskuudessa, joiden mielestä koti-Karjala oli maailman paras paikka asua. Elämä Karjalassa herätti lämpimiä tunteita, oli ruusuista ja auvoista ja entistä elämää ei mikään voisi korvata.²²⁴

Paavo 42, kertoo: ”Syntymäpaikka, kaiho mielessä joka päivä, vaikka missä asiassa. Ei sitä päivää, ettei jonkun verran johdu mieleen, ollapa Karjalassa. Hyvin on aika mennyt täällä, ei puutetta. Anni: Tuli ikävä, näki ihmisiä enemmän. Karjalaiset oli puheliaita, käytiin kylässä enemmän. Sukulaiset ja koti lähellä. Täällä ei viitsi mennä tuntemattomille. Karjalaiset evakot kävivät Tyrnävällä, ei käy väkeä, kun menivät

²²² KAHE Evakkomatka, Kaisu, 87.

²²³ SKS Marjatta, 148, SJP.

²²⁴ Raninen-Siiskonen 1999, 82–110.

muualle. Paikalliset pyytävät käymään. Ei mitään pahuutta tai riitaa kenenkään kanssa, oikein hyvin on mennyt”.²²⁵

Menneisyyden evakkokokemukset ovat lähentäneet karjalaista siirtoväkeä sosiaalisesta asemasta, iästä ja uskonnosta riippumatta. Sosiaaliset suhteet saman yhteisön jäsenten kesken ovat lujittuneet uudella paikkakunnalla. Keskittämällä kaikki voimat jälleenrakennukseen ja selviytymiseen suuren perheen kanssa, jälleenrakentajat menettivät terveytensä. Kipeistä asioista ja sotakokemuksista vaiettiin ja valittaa ei saanut. Suru ja tuska tuli hyväksyä ja tukahduttaa. Rukous ja usko toivat lohtua ja toivoa, sillä Jumala ei hylkäisi omiaan ja johdattaisi vaikeuksissa.²²⁶

Hännikäisen mukaan perheen kyky toimia ja selviytyä on yhteydessä perhekollektiiviin, sen sisäisen dynamiikan toimivuuteen ja yksittäisten perheenjäsenten voimavaroihin, taitoihin ja ominaisuuksiin. Perhekollektiivi säätelee yksilöiden tehtäväalueita ja rooleja, käyttäytymistä, vallankäyttöä, velvollisuuksia ja odotuksia.²²⁷

Eeva 2,5, kertoo: ”Kun joskus kipaisin äidin mukana navettaan, niin pakkasesta tultua navetasta tulvi vastaan pehmeä lämmin eläinten tuoksu. Vieläkin, kun ajatuksissani siirryn sinne ja suljen silmäni, olen se sama pieni tyttö ja tunnen ihmeellisen rauhan ja lämmön, joka huokui eläimistä. Korsusaunan lämpö oli suloista, kun äiti ja isä pienimpiä kantaen vilttien sisässä ja me isommat huopatossut jalassa, takit niskassa olimme kahlanneet saunaan. Muistoissa siintää sininen Laatokka, kullankeltaiset kulleroniityt ja synnyinkodin vanhat puut.”²²⁸

²²⁵ Anni ja Paavo, haastattelu, OY 1975.

²²⁶ Raninen-Siiskonen 1999, 31,107, 143.

²²⁷ Hännikäinen 1998, 27.

²²⁸ SKS evakkotytön tarina, Eeva, 40, 5.

Tuomen mukaan siirtokarjalaisnaisten selviytymistyön osatekijöitä ovat itseohjautuvuus, konkreettinen työskentely, yhteisöllisyys, usko johdatukseen, tunteiden hallinta ja optimistisuus sekä identiteetin uudelleenrakennus. Selviytymiskeinoina toimivat myös tunteiden tyyneys ja tilapäinen luovuttaminen omassa elämässä.²²⁹

Martta 15 kertoo:” Oma sukupolveni sai kantaakseen suurimmat jälkiseuraukset, varsinkin evakkonuoret, Se oli aikaa, jolloin olisi pitänyt suunnitella tulevaisuutta, koulutusta, opiskella, toteuttaa itseään. Silloin siihen ei ollut mahdollisuutta. Elettiin vain päivä kerrallaan. Minä olin sota-aikana vielä niin nuori ja ujo ja kokematon, että ”hauskuudet” jäivät kokematta, yhdet kielletyt tanssit Sortavalan Vakkosalmen lavalla olin mukana tanssimassa”.²³⁰

5.3 Tutkimuksen kulku ja tulokset

Tutkimusprosessi on oppimismatka sivupolkuineen ja harha-askelineen, mutta sen emotionaalinen kuormittavuus ja aineiston rikkaus yllättivät minut. Jokaisen informantin ainutlaatuinen kertomus ansaitsee tulla kuulluksi ja kunnioitetuksi, mutta samalla ne herättivät laajan tunteiden kirjon. Sota ilmiönä tuottaa enemmän negatiivisia kuin positiivisia seurauksia. Kalela korostaa tavallisten ihmisten ”historiaa alhaalta” ja hedelmällistä tietoa, jossa kuvaus on mahdollista, oikeudenmukaista ja vääristymät tunnistetaan. Miksi ihmiset muistavat ja kertovat siten, kuin he muistavat ja kertovat? Uskottavuutta lisää yhteiskunnallis-historiallisen kontekstin selvittäminen ja sen merkitys perheiden selviytymiseen. Sukupuolierot ja perinteet välittävät historiaa, jolloin naisten

²²⁹ Tuomi 2000.

²³⁰ SKS, Martta, 927, 925, SJP.

kokemukset paikallistuvat enemmän sosiaalisessa ja miesten kokemukset yhteiskunnallisessa ja yhteisöllisessä elämässä.²³¹

Sukupuoli, ikä, kasvatus ja perinteet nousevat hyvin aineistosta esille ja vaikuttavat siihen, mitä on sopivaa kertoa vieraille. Lait ja asetukset sekä viranomaistoiminta tuottavat historiallista totuutta, mutta käytännön kokemukset yksilötasolla tuottavat syvälle luotaavaa totuutta, jossa tunteiden intensiteetti korostuu. Muistitietoa kerätessä en voinut tarkentaa kysymyksiä ja pyrkiä luottamukselliseen dialogiin, toisaalta etäisyys mahdollisti objektiivisuuden. Muistitietokeruissa annetut ohjeet voivat ohjata kirjoittamista.

Litteroinnin tarkkuustaso määräytyy tutkimusongelman mukaan, jolloin tiivistin aineistonäytteitä ja pyrin yleiskielisyyteen. Tulkitsin aineiston ensimmäisen kerran, kun muunsin puheen tai kirjoitetun kerronnan tekstiksi.²³² Aineiston kirjaaminen vaati useita kuuntelukertoja, koska haastateltavat palasivat teemoihin ja tarkensivat niitä. Sisällönanalyysi eteni teemoittain järjestelyyn, luokitteluun ja tulkintaan tutkimuskysymysten ohjaamana. Havaintoyksikköinä tutkielmassani olivat käyttäytymis- tai toimintatavat, vuorovaikutus ja toimijoiden kertomukset, jotka liittyvät yksilöihin, ryhmiin ja instituutioihin. Tekstin rakentamisessa pyrin systemaattisuuteen ja säilytin aineisto-otteet melko laajoina kertomuksina kokonaiskuvan säilyttämiseksi. Myönnän aineiston käsittelyn vaarat eli keskittymisen omasta mielestään kiinnostaviin ja osuvimpiin aineiston osiin, jolloin jätetään tutkimuksen kannalta merkityksellistä aineistoa huomiotta.²³³

Narratiivisuus painottaa kulttuuristen havaintojen tiedostamista, jolloin yksilön tai yhteisön historia kietoutuvat yhteen. Kertomus sisältää tapahtumasarjoja elämästä, joissa on selkeä alku, keskikohta ja päätepiste. Kertomus on tarina, joka vastaa kysymykseen mitä tapahtui ja siinä on juoni eli syy-seuraussuhteet. Lopuksi arvioidaan, onko kyseessä selviytymis-, uhri- vai sankaritarina? Tarinan vastaanottaja tekee havaintojensa perusteella

²³¹ Kalela 2006, 67–87.

²³² Ruusuvuori 2010, 426–428.

²³³ Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 11–26.

rekonstruktion tai abstraktion menneisyyden tapahtumasta. Loogisesti etenevä kertomus voi auttaa selviytymisessä.²³⁴ Siirtokarjalaisen perheen tarinassa on monia erilaisia näkökulmia, koska perheiden tarinat ovat erilaisia. Siksi niitä ei pidä verrata tai pelkistää liikaa, vaan kunnioittaa ainutlaatuisuutta. Raninen-Siiskonen painottaa karjalaisen siirtoväen muisteluissa uhriutumisen ja sankaruuden tarinoita uuden elämän puolesta. Äidit synnyttivät lapsia, miehet panostivat jälleenrakennukseen. Elämä pientilalla oli jatkuvaa raatamista, jossa ei säästely itseä.²³⁵

Tutkimuksessani ei tavoitella vain historiallista totuutta, vaan yksilöiden ja perheiden mahdollista totuutta, johon liittyy valikoimista ja unohtamista. Informantit kertoivat rehellisesti ja rohkeasti myös kipeistä ja traumatisoivista muistoista. Evakkomatka-muistitieto ajoittui vuosiin 1951–1952, jolloin tapahtumat olivat ajallisesti lähempänä, kuin vuosina 2015–2016 kerätty aineisto. Aineistonkeruiden ajankohdan ilmapiiri ja yhteiskunnalliset odotukset vaikuttivat muistitiedon sisältöön. Esimerkiksi kaikkia siirtokarjalaisia ei pidetty edes suomalaisina. Lähellä olevat asiat muistetaan paremmin, mutta nykyinen ilmapiiri on avoimempi. Aikuiset ja lapset prosessoivat ja arvottavat tietoa eri tavoin, mikä vaikuttaa muistijälkien syntymiseen ja mieleen palauttamiseen.

Muistitietoa jaetaan ja kerrotaan suvun kesken tärkeistä paikoista, ihmisistä ja tapahtumista ja se muuntuu siirtyessä sukupolvelta toiselle. Kotipaikka syntyy henkilökohtaisessa kokemuksesta ja tunteesta. Vaikka muistot ovat yksilöllisiä, keskusteluissa luodaan yhteistä kuvaa ja karjalaista identiteettiä. Ihmisen muisti on valikoiva ja tallentaa helpommin miellyttäviä asioita. Karjalaisia yhdistää menetetty kotiseutu ja kertomukset evakkomatkoista ja uudesta kodista, joissa korostuvat pelko ja turvattomuus, toisaalta sitkeys ja toivo. Kertomusten tehtävä on lujittaa suvun

²³⁴ Ukkonen 2006, 189–194.

²³⁵ Raninen-Siiskonen 1999, 284.

yhteenkuuluvuutta ja luoda traditioita. Yhteinen selviytymiskertomus antaa karjalaisille luvan olla olemassa ja raivata itselleen oma paikka maailmassa.²³⁶

²³⁶Jetsu 2017, 260.

Taulukko 2. Selviytymistä edistäviä tekijöitä				
Yhteiskunnalliset	Fyysiset	Taloudelliset	Sosiaaliset	Psyykkiset
Lait ja asetukset: Sotatila, rauha, väestönsiirrot, korvaukset, liikenne, pika- asutus ja maanhankinta, terveydenhuolto, sotalapset ja -lesket	Ihmis- ja eläinkuljetukset Kunnolliset asumisolosuhteet ravitseminen, hygienia hyvä terveydentila	Varallisuus ja irtain omaisuus	Perheen eheys: perheenjäsenet, kotieläimet ja lemmikit	Optimistinen ja toiveikas elämänasenne, sosiaalisuus, kestävyys, ilo ja rohkeus
Evakuointimääräykset ja säännöstely	Ruokailu, majoitus ja eläinten hoito evakkomatkoilla	korvaukset rahana ja obligaatioina	Kyläyhteisön ja naapuruston eheys	Altruismi: Empatia välittäminen ja hoiva
Siirtoväen huollon, seurakuntien ja järjestöjen toiminta	rokotukset	lainat	Karjalaisten tapojen ja perinteiden harjoittaminen	Menetysten ja muutosten hyväksyminen
Viranomaistoiminta paikallistasolla	luonnonantimet ja käsityötaidot	lahjoitukset kotimaasta ja ulkomailta	Vertaistuki evakossa ja väestönsiirroissa	Joustavuus ja avoimuus
Yhteiskunnallinen ilmapiiri: hyvä tahto	entistä kotiseutua muistuttava maisema	ammattitaito, koulutus erilaiset taidot ja työpaikka	Sotalasten sijaisperheet ulkomailla	Hyvät tunnetaidot ja turvalliset kiintymyssuhteet
		menestyvä pienviljelystila ja lisäansiot	Yhteisöllisyys ja osallistuminen vapaa-ajalla	Uskonto

Kuten taulukko 2 aineistosta nousevien tulosten perusteella osoittaa, lait, määräykset ja käytettävissä olevat resurssit antavat kehyksen karjalaisen siirtoväen toiminnalle ja sitovat eri osa-alueet yhteen. Paikallistasolla viranomaiset, järjestöt ja seurakunnat toimivat yhteistyössä. Siirtokarjalaisia perheitä tukivat yhteisötasolla vertaiset, kuten kotipaikkakunnalta lähtöisin olevat naapurit ja toiset evakot. Kantaväestön ystävällinen

vastaanotto, hyväksyntä työ- ja vapaa-ajalla sekä elämisen perustarpeiden turvaaminen sitoivat perheet uudelle kotipaikkakunnalle. Selviytymistä edistivät perheen koossapysyminen, jossa omaisuus ja eläimet olivat tärkeässä roolissa. Yksilötasolla optimistinen elämänasenne, myönteiset tunteet sekä monipuoliset taidot lisäsivät resilienssiä ja lujittivat perhesuhteita. Kuten myös Walshin teoriassa, aineistosta nousevat merkittäviksi selviytymistä vahvistaviksi tekijöiksi erilaisten resurssien ja selkeän tiedon ohella myös uskonto, emotionaalinen jakaminen ja vastavuoroisuus.

Taulukko 3. Selviytymistä heikentäviä tekijöitä				
Yhteiskunnalliset	Fyysiset	Taloudelliset	Sosiaaliset	Psyykkiset
Resurssien puute evakuoinneissa, kuljetuksissa ja asumisessa	Sairaudet ja kulkutaudit Vammautuminen ja tapaturmat	Kodin ja työpaikan menetys	Perheen hajaannus ja perheenjäsenten menetys	Odotukset pärjäävyydestä ja itsenäisyydestä, ei valitettu,
Epäselvät ohjeistukset ja tiedon kulun puute	Aliravitsemus ja fyysinen yllirasitus	Omaisuuuden menetys tai katoaminen	Kyläyhteisön ja naapuruston hajoaminen	Stressi, uupuminen ja masennus, puhumattomuus
Kaaos, ruuhka, pakkaneen, pimeys	Aliravitsemus ja huono hygienia	Köyhyys ja varattomuus	Karjalaisen häpeäminen	Läheisten ikävöinti, kaipuu pelko, ahdistus ja suru
Epäselvyydet ja virheet paikallistasolla	Perheväkivalta, seksuaalinen ahdistelu ja alkoholismi	Ammattitaidon puute ja opiskelun vaihtuminen työhön	Konfliktit, syrjintä ja kiusaaminen	Luovuttaminen, huoli ja murehtiminen, epätoivo
Vihollisen väkivalta ja hyökkäystoiminta	Maiseman erilaisuus	Toimeentulon riittämättömyys p	Sotaorpojen ja -leskien halveksunta	Näköalattomuus ja juurettomuus.
Jatkuvat väestönsiirrot ja muutot		Avustusten ja korvausten menettäminen	Yhteisöjen puute ja yksinäisyys	Hallinnan tunteen menettäminen ja turvattomuus

Taulukko kolme esittelee aineistosta nousevia selviytymistä heikentäviä sodan tekijöitä, joita peilaan Walshin teoriaan. Vaikka viranomaisilla oli suunnitelmat evakuointia ja huoltoa varten, on selvää, ettei näin laajamittaisen operaation toteuttaminen suju ongelmitta. Kiire, resurssien puute ja ongelmat tiedonkulussa aiheuttivat erityisesti evakuointienkuljetuksissa ja asuttamisessa pitkäaikaisia haasteita. Määrätyistä sijoituspaikoista huolimatta ihmiset suuntasivat itselleen mieluisille alueille tai eivät saaneet heille kuuluvia etuisuuksia. Talviset ilmasto-olosuhteet, vihollisen raju hyökkäystoiminta, aliravitsemus ja välttämättömien hyödykkeiden puute sekä laajat tautiepidemiat kuormittivat väestöä. Jatkuvat väestönsiirrot ja muutot kuormittivat perheitä ja aiheuttivat epävarmuutta ja huolta tulevaisuudesta. Yhteiskunnassa vallinnut ilmapiiri korosti reippautta, pärjäämistä ja puhumattomuutta, mutta edellytti samalla kovaa työntekoa ja perheeseen kasvattamista. Raskaat tunnetilat pelko, epävarmuus, suru ja ikävä sekä joustamattomat asenteet kuluttivat voimavaroja. Perheenjäsenten joutuminen erilleen toisistaan rintamalle ja sotalapseksi, ihmisten, eläinten, terveyden ja omaisuuden menettäminen, ympäristön vihamielisyys sekä väkivalta ja raataminen perheissä lisäsivät yksilöiden pahoinvointia.

6 Johtopäätökset: ”Selviydyttiin, kun oli pakko”

Tutkin ja arvioin selviytymistä ja resilienssiä vertikaalisesti ylhäältä alaspäin yhteiskunnan tasolta kohti yhteisöjä ja perheitä sekä horisontaalisesti selviytymisen yhteiskunnallisen, fyysisen, taloudellisen, sosiaalisen ja psyykkisen osa-alueen kautta. Lainsäädäntö, viranomaistoiminta ja tiedottaminen olivat osa fyysistä ja taloudellista selviytymistä, kuten evakuoitua, toimeentulon turvaamista, työllistämistä ja koulutusta sekä asuttamista, mutta myös terveydenhoitoa ja järjestyksen valvontaa. Ilman yhteiskunnan laajaa ja välitöntä tukea, näin laajamittaisen ja pitkäaikaisen väestön olemassaolo ja selviytyminen sodan kontekstissa olisi ollut mahdotonta. Viranomaisten tukena selviytymistyössä olivat erilaiset järjestöt ja vapaaehtoisten tuki kotimaassa ja ulkomailta. Perheiden selviytymistä vahvistivat lait, asetukset ja viranomaisten toiminta, jotka turvasivat fyysistä selviytymistä, toimeentuloa ja perustarpeita. Vaikka elintaso laski ja elettiin puutteen ja raatamisen aikoja, perheet suuntautuivat kohti tulevaisuutta. Säilyttiin itsenäisinä ja suomalaisina. Paikallistasolla siirtoväkiperheet eivät aina saaneet heille kuuluvia etuisuuksia tai korvauksia, jolloin viranomaisilta saatu huono kohtelu, köyhyys ja aliravitseminen lisäsivät kärsimystä. Sotalesket ja -orvot olivat kaikkein haavoittuvimmassa asemassa.

Siirtoväen uuden kotiseudun valintaan vaikuttivat maiseman samankaltaisuus, karjalaisen siirtoväen sosiaalinen tuki ja yhteisön ystävällisyys. Oman kodin saaminen, ”oma rauha ja vapaus” lisäsivät perheiden autonomiaa ja hallinnantunnetta sekä sitoutuivat paikkakunnan elämään. Saunominen, ruoanlaitto, läheinen suhde luontoon, vilkas sosiaalinen kanssakäynti ja omat perinteet säilyivät. Konfliktit kantaväestön kanssa, lähiverkoston hajoaminen ja jatkuvat muutot heikensivät selviytymistä. Kaipuu Karjalaan, eläminen menneisyydessä, suru ja ikävä heikensivät sopeutumista uudella paikkakunnalla.

Perheiden selviytymisessä optimistisellä elämänasenteella, toivolla ja uskonnolla oli suuri merkitys, joka lisäsi kestävyyttä ja motivaatiota. Perheen pysyminen yhtenäisenä, sosiaalinen tuki ja hyvät tunnetaidot ja vahvistivat resilienssiä ja perhesuhteita, mikä mahdollisti arjen toiminnot. Selviytymistä heikensivät perheiden ja lähiverkoston

hajoaminen, jatkuvat muutot ja terveyden menetys. Yhdenkin perheenjäsenen vammautuminen tai menetys heijastui kaikkien perheenjäsenten elämään. Puhumattomuuden ja väkivallan ilmapiiri sekä aineellinen puute ja väsymys olivat haitallista erityisesti kasvaville lapsille ja nuorille, joista osa menetti kasvurauhan ja mahdollisuuden opiskeluun. Kova työnteko, väsymys ja turvattomuus muuttivat perheenjäsenten rooleja ja estivät perhettä toteuttamasta sen sosioemotionaalista kasvatustehtävänsä. Lapset turvautuivat luontoon, leikkiin ja eläimiin, mikäli aikaa jäi.

Siirtoväkiperheiden selviytyminen oli Kanasen mukaan siirtoväelle ulkoapäin asetettua selviytymisen pakkoa. Perheiden sisäistä maailmaa ja henkisen hyvinvoinnin tilaa on haastavaa arvioida, mutta kärsimys ja traumat jättivät jälkensä useampaan sukupolveen. Raninen-Siiskonen painottaa karjalaisen siirtoväen uhria isänmaan puolesta, jossa taisteltiin, rakennettiin ja synnytetttiin lapsia. Pahimmillaan menetettiin koti, terveys ja jopa henki. Perheet olivat erilaisia resursseiltaan ja lähtökohdiltaan. Yhteiskunnalliset odotukset heijastuivat perhe-elämään, jolloin naisten ja lasten työpanos kasvoi ja heiltä odotettiin hillittyä käytöstä. Mielestäni suurin osa siirtoväkiperheistä selviytyi vaikeuksista resilienssin ja tuen avulla ja jatkoi elämäänsä uudessa ympäristössä. Helppoa se ei ollut, vaan vaati jokaisen perheenjäsenen ponnistelua, oppimista ja joustavuutta.

Rajasin tutkimukseni ulkopuolelle mielenkiintoista aineistoa, josta nousee useita jatkotutkimusaiheita. Kuinka auttajat eli Lotta Svärd- ja Marttajärjestöjen edustajat selvisivät äärimmäisissä, stressaavissa ja traumatisoivissa olosuhteissa ja kuinka he selviytyivät ja jatkoivat elämäänsä? Nuorten elämä muuttui sotien seurauksena, mutta millaisia unelmia tulevaisuudesta ja suunnitelmia opiskelun suhteen heillä oli?

Karjalaisen siirtoväen yhteinen selviytymiskertomus on monimuotoinen ja rikas, jota ei voi pakottaa yhteen muottiin. Se sisältää erilaisia perhekertomuksia perheen lähtökohdista ja elämänkulusta johtuen sekä dynaamisesti muuttuvia ajanjaksoja, joissa voidaan siirtyä uhritarinasta selviytymistarinaan ja jopa sankaritarinaan. Nämä sukujen tarinat ovat osa suku- ja siviilihistoriaa, joka täytyy säilyttää. Karjalaiset siirtoväkiperheet voivat toimia esimerkkeinä ja malleina selviytymisestä, jossa korostuu asenne "taipuu vaan ei taitu."

Lähteet

Painamattomat lähteet

Suomen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Helsinki, muistitietokeruut:

Karjalaisten Heimoseura ry. Evakkomatka-kilpakeruu 1951–1952. Informantit: Anna Ikonen s. 24–38, Kaisu Jormakka, 82–94, Helena Sinokki 548–607, Aleks Tarnanen 608–622 ja Kerttu Turunen, 671–684.

Evakkotyön ja -pojan tarinakeruu 1999–2000. Informantit: Väinö Jormakka nro: 5, Bertta Laukkanen-Jormakka nro: 32 ja Eeva Murto nro: 40.

Perheissä jatkunut sota. Keruu toisen maailmansodan jälkeisen perhe-elämän muistitiedosta 2015–2016. Informantit: Eila Hassinen s. 79, Pirkko Hietanen 99–101 Marjatta Hyle 146–153, Veikko Makkonen 453–458, Martta Saarinen 922–927 ja Hilikka Sivula-Kuitula 1019–1035.

Haastattelut

Annin ja Paavon haastattelu 23.9.1975. Haastattelijana Eila Hulkkonen. Suomen kieli, murteiden tutkimus, pro gradu. Oulun Yliopisto, tallennearkisto. Suomen kieli, murteiden tutkimus. MP3-tiedosto.

Audiovisuaaliset lähteet

Tätä olivat talvisodan henki ja ihme aikalaisen silmin. 105 päivää, jolloin tulevaisuus oli katkolla 30.11 .1939-13.3. 1940. Yle, Elävä arkisto. Ajankohtaisohjelma.

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/11/29/talvisota> Luettu 1.11.2021

Sodan satuttamat. Perheiden sinnittelyä sodan jälkeen. Naiset kantoivat raskaita taakkoja. Suomen Akatemian tutkijatohtori Antti Malisen Haastattelu. Yleareena audio. 23.10.2019. Osa 2. Toimittanut Virpi Väisänen. Antti Malisen Haastattelu Äänitallenne.

<https://areena.yle.fi/audio/1-50319435> Kuunneltu 4.2.2022.

Digitaaliset lähteet

Juhila, Kirsi. 2021. Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>. Luettu 22.02.2022.

Heikkilä, H. 2021. Mureen kirjeet: Evakkous ja elämäntavan muutos rajakarjalais-ortodoksisten sisarusten kirjeenvaihdossa 1930-luvulta 1970-luvulle. JUY DISSERTATIONS 375. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8628-5> Luettu 28.02.2022.

Kuortti, Silja 2021. Tunteiden muistrintamat. Karjalan evakkotyttöjen ja -poikien kielteiset ja korjaavat tunnekokemukset muistinvaraisessa kerronnassa. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/135604/KuorttiSilja.pdf?sequence=2>. Luettu 28.02.2022.

Lauren, Kirsi & Malinen, Antti. 2021. Shame and Silences: children`s emotional experiences of insecurity and violence in postwar Finnish families. Sodan traumat siirtyvät perheissä eteenpäin, Tutkimusartikkeli. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03071022.2021.1892314> Luettu 14.11.2021.

Laurent, Helene 2012. War and the emerging social state, social policy, public health and citizenship in wartime Finland. Teoksessa *Finland in World War Two: History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki, Brill, 315–354. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.uef.fi:2443/lib/uef-ebooks/reader.action?docID=1010565>. Luettu 25.4.2022.

Malinen, Antti 2017. Rauhaa rauhattomuuteen, luonno ja eläinten merkitys vaikeissa oloissa eläneiden lasten elämässä 1945–1960. *Kasvatus ja Aika* (11) 1, 24–40. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/dokumentit/a2_0104171244.pdf .Luettu 25.4.2022.

Neuvonen-Seppänen, Hellä. 2020. Menetetyn Karjalan valot ja varjot: siirtokarjalaisuus evakon lapsen elämässä ja muistoissa. Väitöskirja : Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden

laitos, sosiaalipsykologia, Kuopio. <https://www.karjala-lehti.fi/index.php?p=21&yl=1&id=92&b=1>.
Luettu 14.11.2021.

Savolainen, Ulla. 2015. Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta. Kultaneito XV. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Helsinki.
https://www.researchgate.net/publication/338422032_Muisteltu_ja_kirjoitettu_evakkomatka_tutkimus_evakkolapsuuden_muistelukerronnan_poetiikasta/link/5e142ef7a6fdcc28375dc4b8/download. Luettu 1.3.2022.

Tilastokeskus. Tietopalvelu. Väestösuhteet vuonna 1939.
<https://www.doria.fi/handle/10024/69343>. Luettu 10.02.2022

Vuori, Jaana. 2021. Tapaustutkimus. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>. Luettu 22.02.2022.

Painetut lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Ahla, Väinö 1940. Siirtoväen pika-asutuslaki. Teoksessa Siirtoväen pika-asutuslainsäädäntö. Maatalousministeriön ja asutusasianosaston julkaisuja No:2. Maatalousministeriön asutusasiainosasto, Helsinki, 7–30.

Ahokas, Liisa. 2009. Evakkomatalla. Karjalaisten kokemuksia ensimmäiseltä evakkomatkalta. Suomen historian julkaisuja 1., Turun yliopisto.

Alastalo, Maria & Åkerman, Maria. 2010. Asiantuntijahaastattelun analyysi, faktojen jäljillä. Teoksessa Haastattelun analyysi, toim. Ruusuvoori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti. Vastapaino, Tampere, 372–391.

Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anna & Peltonen Ulla-Maija 2006. toim. Muistitietotutkimus – Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Fingerroos, Outi & Häyrynen Maunu 2012. Takaisin Karjalaan, toim. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1250, Tiede. SKS, Helsinki.

Heikkinen Hannu L.T. 2018. Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 5. painos. toim. Raine Valli. PS-Kustannus, Jyväskylä., 170–186.

Hirsjärvi, Hytönen, Kirsi-Maria 2019. "Olen niin väsynyt kaikkeen" – Naisten väsymys talvi- ja jatkosodan rintamalla. Teoksessa Eletty historia: Kokemus näkökulmana menneisyyteen, toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen. Vastapaino, 341–366.

Häggman, Kai. 1996. Johdatus perhehistoriaan. Helsingin Yliopisto, Helsinki. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja, 11.

Hämynen, Tapio & Lahti, Leena. K. 1983. Sodanjälkeinen asutustoiminta Suomessa. Esitutkimusraportti. Joensuun korkeakoulu. Historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja N:o 36. toim. Seppo Rytönen. Joensuun Korkeakoulu.

Hämynen, Tapio & Itkonen Hannu 2020. toim. Sortavala. Muutosten ja muistojen kaupunki. Suomen Kirjallisuuden seura, Helsinki.

Hämynen, Tapio & Itkonen Hannu. 2020. Maataloutta ja yritystoimintaa. 2020. Teoksessa Sortavala, Muutosten ja muistojen kaupunki, toim. Tapio Hämynen ja Hannu Itkonen. Suomen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 64–87.

Hännikäinen, Irmeli 1998. Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen. Gaudeamus, Tampere.

Hänninen, Vilma 2018. Narratiivisen analyysin käytäntöjä. Teoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 5. painos. toim. Raine Valli. PS-Kustannus, Jyväskylä., 188–208.

Itkonen, Hannu, Hämynen Tapio & Nevala, Arto. 2020. Sortavala – kesken jääneiden projektien kaupunki. Teoksessa Sortavala, Muutosten ja muistojen kaupunki, toim. Tapio Hämynen ja Hannu Itkonen. Suomen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 9–22

- Jetsu, Laura 2017. Suvun muistitieto. Teoksessa Sydän Karjalassa, arjen ja perheen historiaa, toim. Sirkka-Liisa Ranta. Tammi, Helsinki, 260.
- Kalela, Jorma 2006. Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anna & Peltonen Ulla-Maija 2006. toim. Muistitietotutkimus – Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 67–92.
- Karjala, Historia, kansa, kulttuuri. 1998. toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kaupungista maalle: ohjeita siirtoväelle ja heidän vastaanottajilleen. 1944. Suomen Huolto r.y., Helsinki.
- Kirkinen, Heikki 1998. Keitä karjalaiset ovat. Teoksessa Karjala. Historia, kansa, kulttuuri, toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 38–54.
- Kirves, Jenni. 2019. Elämä omiin käsiin. Traumoista selviytyminen. Teoksessa Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950. toim. Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria toim. 2015, Vastapaino, Tampere, 257–282.
- Kulha, Keijo K. 2019. Karjalainen heimo mieron tiellä. Teoksessa Evakkotaival, Karjalan siirtoväen tarina. Amanita Oy, 16–281.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iiris 2005. Evakkolapset. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iiris 2006. Evakkotie. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iiris. 2010. Sodan haavoittama lapsuus. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Laurènt, Helene 2011. War and the emerging social state, social policy, public health and citizenship in wartime Finland. Teoksessa Finland in World War Two: History, Memory, Interpretations. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki, Brill, 315–354.
- Lipponen, Krisse 2020. Resilienssi arjessa. Duodecim.

Lähteenmäki, Maria. 1999. Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939—1945. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 203. Helsinki.

Vammalan Kirjapaino Oy.

Malinen, Antti & Tamminen Tuomo 2017. Jälleenrakentajien lapset. Sotien jälkeinen Suomi lapsen silmin. Gaudeamus, Helsinki.

Malinen, Antti 2019. Ristinkantajat- Maalaisemäntien sisäiset ristiriidat ja niiden sielunhoidollinen käsittely toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. Teoksessa Eletty historia: Kokemus näkökulmana menneisyyteen, toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen. Vastapaino, 367–396.

Nieminen, Elis 1940. Asutustilojen suuruus. Teoksessa Siirtoväen pika-asutuslainsäädäntö. Maatalousministeriön ja asutusasianosaston julkaisuja No:2. Maatalousministeriön asutusasiainosasto, Helsinki, 41–48.

Näre, Sari; Kirves, Jenni & Siltala, Juha. 2010, toim. Sodan kasvattamat. WSOY, Helsinki.

Paukkunen, Leo. 1989. Siirtokarjalaiset nyky-Suomessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen julkaisuja, A5. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Pietiläinen, Terhi 2017. Puolison valinta ja häät. Teoksessa Sydän Karjalassa, arjen ja perheen historiaa, toim. Sirkka-Liisa Ranta. Tammi, Helsinki, 87–133.

Pojjula, Soili 2018. Resilienssi: Muutosten kohtaamisen taito. Kirjapaja.

Pölönen, Pauli. 1995. Evakossa, evakosta, evakkoon. Salmilaisten vaihteita sotavuosina 1939-1944. Salmi-Säätiö, Pieksämäki.

Ranta, Sirkka-Liisa 2017. Arkista työtä ja yhteiseloä. Teoksessa Sydän Karjalassa, arjen ja perheen historiaa, toim. Sirkka-Liisa Ranta. Tammi, Helsinki, 21–53.

Raivo, Petri J. 1998. Karjalainen maisema. Teoksessa Karjala. Historia, kansa, kulttuuri. toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 11–27.

Ruusuvuori, Johanna. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa Haastattelun analyysi, toim. Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti. Vastapaino. Tampere, 372-391.

Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti. 2010. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Haastattelun analyysi. Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti. toim.Vastapaino, Tampere, 9-36.

Sallinen- Gimpl, Pirkko. 1994. Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Cultural Identity and sultural clash:the resettled Karelians in Finland. Kansantieteellinen Arkisto 40. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.

Sallinen-Gimpl, Pirkko 2006. Turvaan sodan jaloista. Evakuoinnit 1939-1944. Teoksessa Evakkotie, toim. Anne Kuorsalo & iiris Saloranta. Ajatus Kirjat, Helsinki, 11-29.

Sallinen-Gimpl, Pirkko 2013. Karjalainen nainen. Unifada. Helsinki.

Salovaara, Karli 1977.Säännöstellen selvittiin. Kansanhuoltoa 1939-1949. Kauppiaitten kustannus oy. Savikko, Sari & Pukkila-Toivonen Hanna. 2019. Luovutetun Karjalan pitäjät. Teoksessa Evakkotaival, Karjalan siirtoväen tarina. Amanita Oy, 292-471.

Sihvo, Jouko 1998, Luterilaisuus Karjalassa. Teoksessa Karjala. Historia, kansa, kulttuuri, toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomen Kirjallisuuden seura, Helsinki, 416-448.

Siirtoväki ja sen huolto 1. 1940. Toim. Urho Kekkonen. Opaskirjanen siirtoväen huoltoviranomaisia ja siirtoväkeä varten. Karjalan Liitto, Helsinki.

Siirtoväki ja sen huolto 2. 1941. Toim. Urho Kekkonen. Opaskirjanen siirtoväen huoltoviranomaisia ja siirtoväkeä varten. Karjalan Liitto, Helsinki.

Siiskonen-Raninen, Tarja 1999. Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Tepora, Tuomas 2010. Sota-ajan leikit ja koulu. Teoksessa Sodan kasvattamat, toim. Sari Näre, Jenni Kirves & Juha Siltala. WSOY, Helsinki, 32-60.

Näre, Sari, Kirves, Jenni & Siltala, Juha. 2010, toim. Sodan kasvattamat. WSOY, Helsinki.

Tuomi, Arja 2000. Evakkotiellä eteenpäin. Siirtokarjalaisnaiset sota-ajan selviytyjinä. Progradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi.

Ukkonen, Taina 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anna & Peltonen Ulla-Maija 2006. toim. Muistitietotutkimus – Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 175–198.

Virolainen, Johannes 1988. Karjalaiset Suomen kohtaloissa. Otava, Helsinki.

Virta, Ilkka 2001. Siirtoväen kansakoulukysymys stuvuosien Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja, Turun yliopisto. Sarja-Ser. C. Osa-Tom 169.

Waris, Heikki. 1952. Siirtoväen sopeutuminen: Tutkimus karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Otava. (JYU)